

ARALIK 2018

ASED

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

ISSN: 2619-9211

CİLT:2 SAYI:2 YIL:2018

<http://ased.aksaray.edu.tr>

ased@aksaray.edu.tr

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi

ISSN: 2619-9211

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 2 Sayı: 2 Yıl: 2018

Enstitü Adına Yayın Sahibi

Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN

Editörler

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

Editör Yardımcısı

Dr. Öğr. Üyesi Onur Emre KOCAÖZ

Arş. Gör. Mehmet ÖZKAYA

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Necmettin AYGÜN, Aksaray Üniversitesi

Prof. Dr. Nafiz TOK, Aksaray Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammed SARI, Aksaray Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Eyyub ŞİMŞEK, Aksaray Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Barış EROĞLU, Aksaray Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan UÇAR, Aksaray Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri

Doç. Dr. Mehmet Ali AKTAŞ

Doç. Dr. Savaş KARAGÖZ

Dr. Öğr. Üyesi İsa ATCI

Dr. Öğr. Üyesi Mehterhan FURKANİ

Dr. Öğr. Üyesi Haşim BAĞCI

Dr. Öğr. Üyesi Selahattin SATILMIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Eyyub ŞİMŞEK

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah UMARUSMAN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TÜRKMEN

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ACAR

Dr. Öğr. Üyesi Murat YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi Yalçın DİLEKLİ

Sekretarya

Arş. Gör. Şükriye ULAŞKIN

İletişim

<http://ased.aksaray.edu.tr>

ased@aksaray.edu.tr

Adana Yolu Üzeri E-90 Karayolu 7. Km / 68100

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 2 Sayı: 2 Yıl: 2018

<http://ased.aksaray.edu.tr>

ased@aksaray.edu.tr

Editörden...

ASED Editörlüğü olarak dergimizin 2018 yılı Aralık sayısını siz değerli okuyucularımızla buluşturmanın gurur ve heyecanını yaşamaktayız. Dergimizin bu sayısında Sosyal Bilimcilerin araştırmalarına katkı sağlayacağını düşündüğümüz birbirinden değerli makaleler yer almaktadır. Dergimizin 4. sayısına katkı sağlayan araştırmacılara, birikimleri ile dergimizden desteklerini esirgemeyen hakemlerimize, yayın ve bilim kurumumuza teşekkür ediyorum. Yayınlanan yeni çalışmaların bilim dünyasına önemli katkılar sunmasını temenni ediyorum.

*Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü*

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt:2 Sayı:2 Yıl:2018

<http://ased.aksaray.edu.tr>

ISSN: 2619-9211

İÇİNDEKİLER

Kadın ve Erkeklerde Sosyal Sermaye ve Benlik Kurguları Arasındaki İlişkiler Mehmet Ertuğrul UÇAR, Rezzan GÜNDOĞDU, Ümit MORSÜN BÜL, Bilge KONAL	1-19
İslâm Hukukunda Kadın İç Üreme Organları Naklinin Hükümü İbrahim PAÇACI	20-46
Türkiye’de Katılım Bankaları ve Mevduat Bankalarının Faiz ve Kar Oranları İle Takipteki Kredi Oranları Arasındaki İlişkisinin Belirlenmesi Harun KOLUKISA	47-70
Aksaray Kenti Coğrafi Konumunun İktisadi Gelişmeye Etkisi Üzerine Tarihsel Bir Değerlendirme Haluk AYTEKİN	71-88
II. Meşrutiyet Sonrası Kurşunla Sansür Geleneği Ferhat ATEŞ	89-104

Makale Geçmişi / Article History

Alındı/Received: 9.11.2018

Düzeltilme Alındı/Received in revised form: 10.12.2018

Kabul edildi/Accepted: 14.12.2018

KADIN VE ERKEKLERDE SOSYAL SERMAYE VE BENLİK KURGULARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Mehmet Ertuğrul UÇAR¹ Rezzan GÜNDOĞDU² Ümit MORSÜN BÜL³ Bilge KONAL⁴

Özet

Bireylerin kendilerini özerk ya da ilişkisel hissetmesi, benlik kurgularıyla ilgilidir. Sosyal sermaye, güvene dayalı insan ilişkilerinin ürünüdür ve maddi olmayan bir sermaye türüdür. Sosyal sermaye; güven, ortak değerler ve iletişim ağları ile birbirine bağlanmayı içeren grup aidiyeti duygusundan oluşur. Başka insanları tanıyarak olmak ve o insanlar ile iletişim halinde olmak, bir yerde, sosyal sermayenin oluşması için yeterli değildir. Bu insanlara güvenmek, kendinizi tanıdığımız insanlardan oluşan bir gruba ait hissetmek ve iletişim kurduğunuz kişilerle bazı ortak değerleri taşıdığınıza inanmak gerekir. Bu araştırmanın amacı, kadın ve erkeklerde ilişkisel ve özerk benlik kurgularını stratejik güven, genelleştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin yordayıp yordamadığını ortaya koymaktır. Araştırma grubu 236 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır (%66.7 kadın, %33.3 erkek). Verilerin analizinde Pearson Korelasyon katsayısı ve regresyon modeli kullanılmıştır. Genel olarak stratejik güven, genelleştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerler özerk ve ilişkisel benliği yordamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Özerklik, İlişkisel

RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL CAPITAL AND SELF CONSTRUAT AT WOMEN AND MEN

Abstract

Self construal is people felling autonomous relatedness or not. Social capital is a result of human relations that depend on trust and is a non-material capital. Social capital consists of trust, common values and the emotions of groups belongingness created by social networks. To know people and to be in touch with them is not enough for the emergence of a social capital. To feel belonged to the people that you know, to trust these people, and to believe that you are sharing common values with these people are necessary for the social capital. The aim of this study is to examine whether; strategic trust, generalized trust, institutional trust and common values, are predict autonomous, relatedness self or not at women and men. The research group consisted of 240 (66.7% female, 33.3% male) university students. The preliminary analyses showed that strategic trust, generalized trust, institutional trust and common values significantly predicted autonomy; relatedness self.

Keywords: Social Capital, Autonomous, Relatedness Self

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, ertugrulucar@aksaray.edu.tr

² Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, gundogdurezzan@hotmail.com

³ Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, morsunbulumit@gmail.com

⁴ Lisans Öğrencisi, bilgekonal@gmail.com

GİRİŞ

Bireycilik ve toplulukçuluk yapılarının insan davranışları üzerindeki etkisine ilişkin araştırmalar; sosyoloji, antropoloji, politika, ekonomi gibi birçok alanda yapılmış ve bu etki, farklı boyutlardaki çalışmalarla ortaya konmuştur. Psikoloji literatüründe ise bu yapılarla ilgili araştırmaların özellikle 1980'lerden sonra ivme kazanarak sosyal ve kültürel psikoloji alanlarında ön plana çıktığı görülmektedir (Kağıtçıbaşı, 2007; Triandis, 1995; Oyserman ve ark., 2002). Yapılan çalışmalarda bulgular, bireycilik ve toplulukçuluk yapılarının belli başlı eğilimlerle şekillendiğini göstermektedir. Buna göre ilk eğilim, bütüncül bir bakış açısıyla, Batı kültürü ve bu kültür dahilindeki toplumların bireyci; dünyanın geri kalanının özellikle de Çin, Hindistan, Japonya gibi Asya toplumlarının toplulukçu olduğu yönündedir. İkinci eğilimde ise Batı ülkelerinde yaşayan göçmenlerin -örneğin ABD'deki Asya ve İspanyol kökenliler- toplulukçu yapıda olduğu önerilmektedir. Dikkat çeken bir diğer eğilim ise modern, sanayileşmiş, şehirleşmiş, hızlı değişen toplumların bireyci; tarıma dayalı, kırsal alanda yaşayan, geleneksel toplumların ise toplulukçu olduğuna dairdir. Bunlara ek olarak bütün kültürlerde üst sınıfta yer alanların bireyci; orta ve alt sınıfta yer alanların ise toplulukçu olduğu yönünde bir eğilimden söz edilmektedir. (Berry ve ark., 2015; Singelis ve ark. 1995).

Bireycilik ve toplulukçuluk yapılarının odağında, bireylerin kendilerini bir grubun parçası mı yoksa gruptan bağımsız bir birey olarak mı tanımladığı ayrımı vardır. Buna göre toplulukçular, kendilerini grubun bir parçası olarak tanımlarken; bireyci bireyleri gruptan ayıran bağımsız bir benlik kavramı vardır. Bireyciler için kendi amaçları grubun amaçlarından önceliklidir ve bu doğrultuda bireysel amaçların grubun amaçlarıyla uyumlu hale getirilmesi söz konusu değildir. Toplulukçular ise bireysel amaçlarını grubun amaçları ile uyumlu hale getirmeye çalışırlar ve onlar için grubun amaçları bireyin amaçlarından daha önemlidir (Markus ve Kitayama, 1991). Bireycilik eğilimi gösteren bireylerde, toplumsal davranışın dinamiğinde bireyin kendisi tarafından üretilmiş içsel süreçler ve tutumlar varken toplulukçu bireyler için bu davranışı yönlendiren; normlar, algılanan görevler ve yükümlülüklerdir. Toplulukçu bireyler için ilişkiler çok önemlidir. Hatta bir ilişkinin maliyeti karından çok fazla olsa bile toplulukçular, bu ilişkiyi devam ettirme eğilimi içindedirler. Bireyciler içinse tersi bir durum söz konudur, dolayısıyla ilişkinin maliyeti, karından fazla ise bu bireyler için ilişki biter (Singelis, 1994).

Kültürlerdeki bireycilik ve toplulukçuluk yapılarını analiz edip tanımlamak, bireylerin sosyal davranışlarını anlama ve yordamada son derece işlevseldir. Fakat kültürleri kendi düzlemlerinde bireyci ve toplulukçu olarak ayırmak mümkün olsa da bir kültürde yaşayan

insanları, iki zıt kutupta bireyci ya da toplulukçu olarak değerlendirmenin doğruluğu sorgulanmaktadır. Bu bağlamda yapılan araştırmalar da çok boyutluluğa işaret etmektedir (Kağıtçıbaşı, 2007; Oyserman ve ark, 2002;Triandis,1999). Başka bir ifadeyle toplulukçu kültürün bir parçası olan birey, kendini gruptan bağımsız hissedip o yönde davranarak bireyci özellikler gösterebilir ya da bireyci bir kültürde yetişen bir birey kendini toplulukçu hissederek o yönde davranışlar sergileyebilir. Bu doğrultuda da sosyal ve kültürel psikoloji, bireyci ve toplulukçu toplumlar ayrımı yerine birey bazında özerk benlik ya da bağımsız benlik; ilişkisel benlik ya da karşılıklı bağımlı benlik kavramlarını önermektedir. Bu kavramlar, bireyin öznel bağlamdaki değerlendirmeleriyle kendisini nasıl algıladığına ve tanımladığına ilişkindir (Tridianis,1999).

Özerk ve ilişkisel benlik yapılarını ölçmek için Singelis (1994) tarafından geliştirilen Benlik Kurgusu Ölçeği, aynı kültürde yer alan bireylerin ilişkisellik ve özerklik eğilimlerini baskınlık düzleminde ölçmeyi hedeflemiştir. Başka bir deyişle özerklik ve ilişkisellik eğilimlerini, bireylerde bulunan belli yapılar olarak değil, aynı bireyde her ikisinden de özellikler barındıran ancak bir boyutu baskın olan tutum odağında ölçmeyi öngörmektedir. Singelis (1994) bu yaklaşımla benlik kurgularını -özerklik ve ilişkisellik- kendini başkalarından ayırma ve başkaları ile bütünleşme boyutunda ele almaktadır. Singelis' e (1994) göre özerk benliğin ayırt edici noktası özgünlüğündedir; özerk benliğe sahip birey, kendisini başkalarından ayıran bireysel özelliklerini, bireysel mutluluk ve bireysel kararlarını vurgulamaktadır. İlişkisel benlik eğilimli bireylerin tutumlarını ise grupla işbirliği yapma, kararlarda grubu dikkate alma, mutlu olmanın grupla ilişkilendirilmesi gibi dinamiklere dayandıran Singelis (1994) bu bireyler için özellikle de gruba uyumlu olmayı merkeze almıştır.

Sosyal sermaye; güvene dayalı, maddi olmayan ve insanların birbirlerine güvenmesi sonucu oluşan bir sermayedir. Sosyal sermaye olgusuna dair çalışmalar 1990'lerden itibaren başlamış, özellikle sosyal sermayenin psikoloji, sosyoloji, politika, ekonomi, eğitim, kültür gibi değişkenlerle olan ilişkisi üzerine odaklanılmıştır (Uçar, 2001). Bireyler tek başlarına başaramayacakları veya çok zorlanarak başarabilecekleri hedeflere birbirleri ile iyi ilişkiler kurarak ve bu ilişkilerin zaman içinde devam etmesini sağlayarak ulaşabilirler yahut en azından bu doğrultuda aynı paydada birlikte çalışabilirler. Bu birlikte çalışma tutumu da bireyleri iş imkanları, fırsatlar ve yeni ilişkiler bağlamında donatacak bir dizi iletişim ağı ile birbirlerine bağlar. Dolayısıyla bu iletişim ağları da bir kaynak oluşturmaları nedeniyle bir tür sermaye oluşumu gibi değerlendirilebilir. Nitekim bireylerde iletişim ağlarının yarattığı olanakları ve yine bu iletişim ağlarının aracılığıyla oluşan ortak değerleri, iletişim ağlarındaki diğer bireylerle

paylaşma eğilimi vardır. Buradan hareketle bir bireyin, kurulan ilişkilerde yeni değerler oluşturarak diğerleriyle ortak bir görüşü paylaşması ve tanıdığı insan sayısının fazla olması, o bireyin sosyal sermaye açısından ne kadar zengin olduğunu göstermektedir (Field, 2006).

Güven, ortak değerler ve iletişim ağları ile birbirine bağlanma; sosyal sermayenin en önemli üç ögesidir ve bu ögelerle oluşan bir grup aidiyeti duygusu söz konusudur. Dolayısıyla sadece başka insanları tanımak ya da o insanlarla iletişim halinde olmak, sosyal sermayenin oluşması için yeterli değildir (Field, 2006). Tanınan bu bireylere güvenilmesi, yine bu bireylerden oluşan gruba ait hissedilmesi ve iletişim kurulan bu bireylerle bazı ortak değerlerin varlığına dair inancın olması gerekir.

Sosyal sermaye ile ilgili araştırmalar yapan Coleman, Putnam ve Bourdieu' un çalışmaları incelendiğinde üçünün de ön plana çıkardığı ortak noktalar dikkat çeker. Bu çalışmalarda iletişim ağları ve ortak değerlere aşırı vurgu yapıldığı görülmekle birlikte güvenin, iletişim ağları ve ortak değerlerden çıktığı savunulmaktadır.

Uslaner (2004) ve Fukayama' nın (1998) bakış açısına göre de güven, sosyal sermayenin en önemli değişkenidir. Bu bağlamda bireylerin sadece iletişim ağları kurmaları yeterli değildir. İletişim ağlarının kaliteli olması ve bireylerin ortak değerler oluşturması için güven duygusu ve bu duyguyla şekillenen ilişkinin olması gereklidir. Uslaner (2004) odağına aldığı güven kavramı için üç tür ayırma gitmektedir: Stratejik güven, genelleştirilmiş güven ve kurumsal güven.

Stratejik güven, birbirini tanıyan iki birey arasındaki güveni karşılar. Bu güven türünde, iki bireyin birbirleriyle ilgili bilgi düzeylerinin sınırlı olması durumu söz konusudur. Örneğin, önceki deneyimlerinden yola çıkan A kişisi, B kişisine borç verir çünkü bu deneyimlerine dayanarak B kişisinin borcunu ödeyeceğini bilir. A kişisi, B kişisiyle beraber bir tamirat işine birlikte girmez çünkü B kişisinin bu konuda ne kadar yeterli olduğundan emin değildir. Genel anlamda bu güven türünün özellikle tanıdıklar arasında, her yerde olduğundan söz edilebilir. Bu güven yapısında, insanların birbirlerini tanıma düzeylerindeki artışla birbirlerine güvenme düzeylerindeki artışın orantılı olduğu görülür. Başka bir ifadeyle bireylerin tanıma düzeyleri arttıkça güven düzeylerinde de yükselme eğilimi söz konusudur (Uslaner 2004).

Genelleştirilmiş güven ise birbirini tanımayan bireyler arasındaki güven ilişkisini karşılar. Bireyde, tanımadığı bir kişi ile ilişki kurduğunda aldatılmayacağına ve bu ilişkinin kendisine zarar vermeyeceğine dair bir inanç olmalıdır. Bu perspektiften bakıldığında bireyde, insanların büyük bir kısmının güvenilir olduğu ve insanlar ile rahatlıkla birtakım işlerin yapılıp ilişkiye

geçilebileceği inancı olmalıdır. Ayrıca Uslaner' e (2004) göre genelleştirilmiş güven ile ahlaki güven arasında bir süreklilik ilişkisi vardır.

Genelleştirilmiş güvene sahip kişilerin etnik veya dini gruplara katılmaları; iş ilişkilerine, kültürel örgütler ve bunların yaptıkları etkinliklere katılmalarından daha az olasıdır (Uslaner, 2002). Nitekim dine dayalı gruplar, aynı inanca üye insanları bir araya getirerek diğer inançları ise gruplarından dışlama eğilimindedirler. Bu eğilim de hem gruba üye kişilerin tek türden (homojen) hem de dışarıda olanların tek türden (homojen) olmasına neden olmaktadır (Brewer, 1997).

Uslaner'e (2004) göre üçüncü güven türü, kurumlara karşı olan *kurumsal güvendir*. Kurumlara güven, genelleştirilmiş güvenle çok yakından bir ilişkiye sahiptir. Bir bireyin genelleştirilmiş güveninin olabilmesinin ön koşulu, kurumlara güvendir. Nitekim birey, içinde yaşadığı devlet kurumlarına güvenince bu durum, onun tanımadığı kişilere güvenmesini de kolaylaştıracaktır. Kurumlara karşı oluşan güven, tanınmayan bir birey ile kurulan ilişkinin olumsuz olsa bile bu kurumlar aracılığıyla giderilebileceği inancını doğurmakta, bu inanç da dolayısıyla genelleştirilmiş güveni artırmaktadır.

“Güçlü bir yasal sistem, bir ilişkide karşılaşılan sorunların maliyetini azaltarak genelleştirilmiş güvenin riskini düşürür.” Dolayısıyla bir ülkedeki yasal sistem ve bu sistemin işleyişine duyulan güven oldukça önemlidir (Uslaner, 2002; Fukayama, 1998).

Güven olgusu diğer bir yönüyle toplumların kültürlerini ve insanların bu kültürlerde birbirleri ile olan etkileşim olanaklarını da yansıtır. Buna göre genelleştirilmiş güven, kolektif kimliklerden çok bireysel değerler etrafında şekillenir. Örneğin Protestan nüfusa sahip olan ülkelerde büyük oranda güçlü bireycilik eğilimleri söz konusudur ve dolayısıyla bu ülkelerde, Katolik ya da Müslüman nüfusun yoğun olduğu toplulukçu ülkelere göre daha fazla genelleştirilmiş güven örüntüleri görülür (Allik ve Realo, 2004). Toplumlardaki çeşitlilik de genelleştirilmiş güven için kültür olgusu kadar etkilidir. Toplumlarda görülen çeşitlilik, bireylerin kendilerine benzemeyen insanlarla bağlantı kurmasını sağlamakta ve buna bağlı olarak da genelleştirilmiş güvenin oluşması için birçok fırsatın yakalanması durumu ortaya çıkmaktadır (Allik ve Realo, 2004).

Putnam' a (2000) göre Amerikan toplumunda son yıllarda görülen genel mutluluktaki düşüş, suç oranlarındaki hızlı artışla ve insanların yönetime karşı kayıtsızlığıyla yakından ilgilidir. Buna ek olarak Putnam, Amerika' da en önemli eğlence aracı olarak televizyonun ilk sıraları almasını ve kadınların çalışma hayatına katılmasının sonuçlarını da sosyal sermaye

düzeninin düşmesine bağlamaktadır. Bunun yanı sıra sosyal sermayenin yüksek olduğu toplum ve bölgelerdeyse insanların mutlu olduğu, sağlıklı oldukları sosyal ortamın çok daha güvenli olduğunu bulgulayan araştırmalar vardır (Field, 2006).

Yukarıda anlatılanlar göz önüne alındığında sosyal sermayenin en önemli boyutu kültürden etkileniyorsa Türk toplumunda bununla ilgili nasıl bir yapı vardır? Benlik biçimlerindeki genel eğilim, benliği özerk ve karşılıklı bağımlı olarak ayırma yönündedir (Singelis,1994; Markus ve Kitayama, 1991,2001). Özerk benlik yapısına sahip bireylerin benlik tanımları, kendilerini içinde buldukları gruplardan ayıran özellikler odağındadır. Dolayısıyla bu bireyler kendilerini tanımlarken başkalarının duygu, düşünce ve eylemlerini değil; kendilerine özgü içsel duygu, düşünce ve eylemlerini kullanmaktadırlar. Özellikle Batı toplumlarında dikkat çeken bu benlik biçiminde bireyler bağımsızlıklarına değer verirler ve onlar için özgün olmak önemlidir. Bu bireylerdeki temel tutum, kendi kararlarını kendileri verip bunları bağımsız bir biçimde uygulamaktır. Karşılıklı bağımlı benliğe sahip olan bireylerde ise kendini tanımlama, başkaları ile ilişkiler odağındadır ve dolayısıyla bu bireylerde davranışlarını belirleyen genellikle başkalarının duygu, düşünce ve eylemleri olduğuna dair bir durumu kabul etme eğilimi vardır. Karşılıklı bağımlı benlik yapısındaki birey, kendini daha çok içinde bulunduğu aile ya da dini cemaat gibi sosyal gruplara atıfta bulunarak tanımlamaktadır. Özerk benliğe sahip bireylerin içinde buldukları gruplara uyma ve grup düşüncesini benimseme davranışı daha azken, karşılıklı benlik yapısındaki bireyler, buldukları gruplara uymayı ve grup düşüncesini benimsemeyi yeğlerler. Dolayısıyla karşılıklı bağımlı benliğe sahip bireylerin grup kararına karşı çıkma davranışı, özerk benlikteki bireylere kıyasla daha az beklenen bir durumdur.

Türkiye’de sosyal sermaye üzerine yapılan araştırmalar, genel olarak güven ve sosyal etkinliklere katılımı ölçerek sosyal sermayeyi yordamaya dayalı çalışmalar ile okullarda yapılanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Erdoğan (2003) tarafından yapılan çalışmada sosyal sermayenin Türk toplumunda düşük olduğu bulgulanmıştır. Ölçekte yer alan “Türkiye’de insanların çoğunluğuna güvenilir.” maddesi, bu araştırmalardaki en önemli ölçüt olmaktadır.

Sosyal sermayenin bireyci toplumlarda daha çok var olduğu, toplulukçu toplumlarda ise olmadığı yönünde değerlendirmeler vardır. Nitekim toplulukçu kültürlerde bireyler, olaylara grubun bir parçası olarak tepki verme eğilimindedirler. Bu bağlamda düşünüldüğünde toplulukçu kültürlerde genelleştirilmiş güvenin ortak değerler düzeyinin düşük olduğu önerilmektedir (Allik ve Realo, 2004; Uslaner, 2004).

Şimdiye kadar değinildiği üzere sosyal sermayeyi etkileyen pek çok değişken vardır. Ulaşılabilen alanyazın kapsamında sosyal sermaye ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, Türk kültüründe Singelis'in benlik kurguları ile sosyal sermaye ilişkisini inceleyen ve kadınlar ile erkeklerin sosyal sermaye düzeylerini bulgulayan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma, sosyal sermaye öğeleri ile cinsiyetler arası ilişkileri göstererek bu değişkenlerin yönü hakkında bilgi verebilir.

Bu araştırmanın temel amacı, sosyal sermaye öğeleri olan stratejik güven, genelleştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin; özerk ve ilişkisel benlik kurgularını kadınlarda ve erkeklerde yordayıp yordamadığına ilişkindir.

YÖNTEM

Bu araştırma, mevcut durumu sorgulayan betimsel bir araştırmadır. Türkiye'de beliren yetişkinlik döneminde sosyal sermayenin benlik kurguları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla ilişkisel tarama modeline dayanarak araştırma gerçekleştirilmiştir. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2004). Araştırmada, ilgili değişkenlerin beliren yetişkinlik döneminde sosyal sermayenin benlik kurgularına olan etkilerini içeren çoklu regresyon modeli geliştirilip test edilmiştir.

Araştırma Grubu

Katılımcıların tamamı Aksaray Üniversitesinde eğitim alan öğrencilerden oluşmaktadır. Ölçme araçlarının uygulanacağı bireyler, "18-26 yaş aralığında (beliren yetişkinlik döneminde) olmak" durumu dikkate alınarak, amaçlı (purposive) örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik yöntemi ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme araştırmacı, evrenle ilgili daha önceki kuramsal bilgilere ve kendi bilgilerine ve araştırmanın özel amacına dayanarak bir örneklem belirlemektedir (Fraenkel ve Wallen, 1993). Bu örneklemenin temeli, araştırmanın amaçları doğrultusunda bir evrenin temsilci bir örneği yerine, amaçlı olarak bir ya da birkaç alt kesmini örnek olarak almak ve evrenin araştırma problemine en uygun bir kesmini gözlem konusu yapmaktır (Sencer, 1989). Bu örnekleme yönteminin, evren değerleri hakkında önemli ipuçları vereceği ifade edilmektedir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008).

Araştırma kapsamında kullanılan veri toplama araçları 300 katılımcıya uygulanmıştır. Ölçek maddelerinin çoğunu boş bırakan (en az % 5'ini) ya da merkeze kayma hatalarının

gözlendiği toplam 55 kişi veri setinden çıkarılmıştır. 247 kişi üzerinde yapılan aykırı değer analizleri sonucunda da 13 gözlem analiz dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak, araştırma grubu Aksaray Üniversitesinde öğrenim görmekte olan 234 öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcıların %66,7 kız %33,3 erkektir. Çalışma grubundaki katılımcıların yaşları 18-26 arasında değişmektedir (\bar{X} yaş=20.46; Sd: 1,70).

Veri Toplama Araçları

Benlik kurgularını ölçmek için Singelis (1994) tarafından geliştirilmiş, Wasti ve Erdil (2007) tarafından da adaptasyonu yapılmış Benlik Kurgusu Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, ilişkisellik ve özerklik boyutlarını ölçen 15'er maddeden oluşmaktadır. Katılımcılardan, ölçekteki her bir maddenin kendi durumlarını ne ölçüde yansıttığını 1 (hiç uygun değil) ile 7 (tamamen uygun) arasında puan vererek derecelendirmeleri istenmektedir. Özerklik ölçeğinin cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .75, ilişkisellik ölçeğinin cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .73 olarak bulunmuştur.

Sosyal sermayeyi ölçmek amacıyla Uçar (2011) tarafından geliştirilen 4 boyutlu ölçek kullanılmıştır. Sosyal sermayeyi yordayabilmek için stratejik güvenin düşük ya da geliştirilmiş güven ve kurumsal güvenin yüksek olması; ayrıca ortak değerler ve grup üyeliğinden yüksek toplam puanlar alınması gerekmektedir.

Tanıdıklar arası güveni ölçmek için Uçar (2011) tarafından geliştirilmiş olan Stratejik Güven Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, 9 maddeden oluşan tek boyutlu 5 dereceli Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan yüksek puan stratejik güvenin fazla olduğunu, düşük puan stratejik güvenin düşük olduğunu göstermektedir Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0. 87 olarak bulunmuştur.

Genelleştirilmiş güveni ölçmek için Uçar (2011) tarafından geliştirilmiş olan Genelleştirilmiş Güven Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, 11 maddeden oluşan tek boyutlu 5 dereceli Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan yüksek puan genelleştirilmiş güvenin fazla olduğunu, düşük puan genelleştirilmiş güvenin düşük olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0. 79 olarak bulunmuştur.

Kurumsal güveni ölçmek için Uçar (2011) tarafından geliştirilmiş olan Kurumsal Güven Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, 16 maddeden oluşan tek boyutlu 5 dereceli Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan yüksek puan kurumsal güvenin fazla olduğunu, düşük puan kurumsal güvenin düşük olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0. 79 olarak bulunmuştur.

Ortak değerleri ölçmek için Uçar (2011) tarafından geliştirilmiş olan Ortak Değerler Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, 8 maddeden oluşan tek boyutlu 5 dereceli Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan yüksek puan ortak değerlerin fazla olduğunu, düşük puan ortak değerlerin düşük olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.79 olarak bulunmuştur. Aynı ayrı boyutlar incelenebileceği gibi toplam puanlar da alınıp sosyal sermaye düzeyi ölçülebilmektedir.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmeleri SPSS 17.00 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerinin analizinde frekans ve yüzde dağılımı kullanılmıştır.

Süreç

Araştırmada veriler, bireysel uygulama ve grup uygulaması şeklinde toplanmıştır. Veriler üniversitede ders saatleri içinde dersin yürütücüsünün izni ve yardımıyla toplanmıştır. Ölçeklerin uygulanması 30-40 dakika arasında değişmiştir. Araştırma verileri Aksaray ilinde Nisan 2015 - Mayıs 2016 tarihleri arasında toplanmıştır. Veriler toplanırken gönüllülük ilkesi esas alınmış, katılımcılara öncelikle araştırmanın amacına yönelik kısa bir bilgi verilmiş ve ardından araştırmaya katılmak isteyen katılımcılara ölçekler verilmiştir. Ayrıca, gerekli durumlarda katılımcılara ek açıklamalar yapılmıştır. Katılımcılardan kimlik bilgileri istenmemiştir.

BULGULAR

Katılımcıların ölçeklerden aldıkları puanlara ait aritmetik ortalamalar aşağıda sunulmuştur:

Tablo 1. Betimsel istatistikler sosyal sermaye ve benlik kurguları ortalamaları

		\bar{X}	Ss	Skewness	Kurtosis	Range
Kadın	Özerk benlik kurgusu	53,61	6,41	,070	.209	32,00
	İlişkisel benlik kurgusu	51,09	5,86	-,062	-.234	28,00
	Stratejik Güven	34,80	5,12	-,376	.596	25,00
	Genelleştirilmiş Güven	29,76	4,18	-,445	.925	27,00
	Kurumsal Güven	47,46	9,67	,090	.475	51,00
	Ortak Değerler	30,37	4,35	-,274	.353	23,00
Erkek	Özerk benlik kurgusu	54,20	7,08	,072	.126	33,00
	İlişkisel benlik kurgusu	51,97	7,03	-,179	-.025	33,00
	Stratejik Güven	35,06	5,40	-,288	.102	24,00
	Genelleştirilmiş Güven	30,82	3,02	-,095	1.298	19,00
	Kurumsal Güven	48,24	9,44	-,318	.131	47,00
	Ortak Değerler	30,79	4,72	-,222	-.032	22,00

Tablo 2. Sosyal sermaye ve benlik kurguları arasındaki korelasyonlar

		1	2	3	4	5	6
Kadın	1.Özerk benlik kurgusu	1	.028	.182*	-.112	-.083	.145
	2.İlişkisel benlik kurgusu		1	.281**	.068	.039	.321**
	3.Stratejik Güven			1	.064	.080	.622**
	4.Genelleştirilmiş Güven				1	.204*	-.015
	5.Kurumsal Güven					1	.135
	6. Ortak Değerler						1
Erkek	1.Özerk benlik kurgusu	1	.477**	.404**	.033	-.075	.412**
	2.İlişkisel benlik kurgusu		1	.424**	-.193	-.010	.372**
	3.Stratejik Güven			1	-.083	-.101	.591**
	4.Genelleştirilmiş Güven				1	.206	-.066
	5.Kurumsal Güven					1	.110
	6. Ortak Değerler						1

*p<0.005 ** p<0.01

Tablo 3. Stratejik güven, genelleştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin ilişkisel benlik kurgusunu yordayıp yordamadığına ilişkin regresyon analizi

Model	B	Sd. Hata	B	T	p	R	R ²	F	P
Sabit	35.154	3.769	.384	9.326	.000	.384 ^a	.147	9.895	.000 ^a

a. Yordayanlar: (Sabit), Stratejik güven, Genelleştirilmiş güven, Kurumsal güven ve Ortak değerler b. Yordanan: İlişkisel benlik

Stratejik güven, genelleştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin özerk ve ilişkisel benlik kurgularını yordayıp yordamadığını belirlemek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda stratejik güven, genelleştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin ilişkisel benlik kurgusunun 0.05 düzeyinde anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur (R=0,384, R²=0,147, F=14,806, P<0.05). Buradan hareketle stratejik güven, genelleştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerle ilişkisel benlik kurgusu arasında .05 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu görülmekle birlikte ilişkisel benlik kurgusu ortalamalarına ilişkin toplam varyansın % 15'nin stratejik güven, genelleştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerleri yordadığı yorumu yapılabilir.

Tablo 4. Stratejik güven, genelleştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin ilişkisel benlik kurgusunu yordamasına ilişkin coefficient tablosu

Model	B	Sd. hata	B	t	p	İkili r	Kısmi r	VIF
Sabit	35.154	3.714		9.326	.000			
Stratejik Güven	.249	.094	.206	2.663	.008	.336	.162	1.611
Genelleştirilmiş Güven	-.076	.072	-.067	-1.054	.293	-.078	-.064	1.089
Kurumsal Güven	-.007	.042	.011	.169	.866	.011	.011	1.107
Ortak Değerler	-.298	.110	.212	2.700	.007	.176	.165	1.652

Regresyon analizindeki β değerleri incelendiğinde stratejik güven, ilişkisel benlik kurgusu ortalamalar arası varyansın %21' ini açıklamaktadır ($\beta = .206$, $p < .005$, $t=2.663$). Ortak değerlerin de ilişkisel benlik kurgusunun ortalamalar arası varyansın %21' ini açıkladığı ($\beta = .212$, $p < .005$, $t=2.700$); genelleştirilmiş güven ($\beta = -.067$, $p < .293$, $t=1.054$) ve kurumlara güvenin ($\beta = .011$, $p < .866$, $t=.69$) ise ilişkisel benlik kurgusunu yordamadığı görülmektedir.

Tablo 5. Stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin özerk benlik kurgusunu yordayıp yordamadığına ilişkin regresyon analizi

Model	B	Sd. hata	B	T	p	R	R ²	F	P
Sabit	45.379	4.083	.320	11.115	.000	.320 ^a	.103	6.651	.000 ^a

a. Yordayanlar: (Sabit), Stratejik güven, Geliştirilmiş güven, Kurumsal güven ve Ortak değerler b. Yordanan: Özerk benlik

Regresyon analizi sonucunda stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin özerk benlik kurgusunun 0.05 düzeyinde anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur (R=0,320, R²=0,103, F=7,651, P<0.05). Buradan hareketle stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerle özerk benlik kurgusu arasında .05 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu, özerk benlik kurgusu ortalamalarına ilişkin toplam varyansın % 10 'nun stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerler ile açıklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6. Stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin özerk benlik kurgusunu yordamasına ilişkin coefficient tablosu

Model	B	Sd. hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r	VIF
Sabit	45.379	4.083		11.198	.000			
Stratejik Güven	.229	.101	.180	2.263	.025	.264	.142	1.611
Geliştirilmiş Güven	-.132	.078	-.111	-1.695	.092	-.138	-.106	1.089
Kurumsal Güven	-.048	.046	-.046	-1.058	.291	.078	-.066	1.107
Ortak Değerler	.207	.119	.140	1.736	.084	.247	.109	1.652

Regresyon analizindeki β değerleri incelendiğinde stratejik güvenin özerk benlik kurgusuna ilişkin ortalamalar arası varyansın %18 ini açıkladığı görülmektedir ($\beta =.180$, $p < .025$, $t=2.263$). Geliştirilmiş güven ($\beta =-.111$, $p < .092$, $t=-1.695$), kurumsal güven ($\beta =-.046$, $p < .291$, $t=-1.058$) ve ortak değerler ($\beta =.140$, $p < .084$, $t=1.736$) ise özerk benlik kurgusunu yordamamıştır.

Tablo 7. Kadınlar ve erkeklerde stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin ilişkisel benlik kurgusunu yordayıp yordamadığına ilişkin regresyon analizi

Model	B	Sd. hata	B	t	p	R	R ²	F	P
Kadın Sabit	35.361	4,290	.338	8,243	.000	.338 ^a	.114	4.823	.001
Erkek Sabit	37,346	7,635	.495	4,891		.495 ^a	.245	5.938	.001

a. Yordayanlar: (Sabit), Stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerler b. Yordanan: İlişkisel benlik

Kadınlar ve erkeklerin benlik kurguları ile stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerler arasındaki ilişkilerinin incelenmesi için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Tablo.7'deki regresyon analizi sonuçlarına göre stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin kadınlarda ilişkisel benlik

kurgusunun 0.05 düzeyinde anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur ($R=0,338$, $R^2=0,114$, $F=4.823$, $P<0.05$). Buradan hareketle stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerle ilişkisel benlik kurgusu arasında .05 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu görülmekle birlikte ilişkisel benlik kurgusu ortalamalarına ilişkin toplam varyansın % 11'inin stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerleri yordadığı yorumu yapılabilir.

Tablo.7'deki regresyon analizi sonuçları incelendiğinde stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin kadınlarda özerk benlik kurgusunun 0.05 düzeyinde anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($R=0,495$, $R^2=0,245$, $F=5.938$, $P<0.05$). Buradan hareketle stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerle ilişkisel benlik kurgusu arasında .05 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu, ilişkisel benlik kurgusu ortalamalarına ilişkin toplam varyansın % 25' inin stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerler tarafından yordandığı yorumu yapılabilir.

Tablo 8. Kadınlar ve erkeklerde stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin ilişkisel benlik kurgusunu yordamasına ilişkin coefficient tablosu

		B	Sd. Hata	β	T	P	İkili r	Kısmi r	VIF
Kadın	Sabit	35,361	4,290		8,243	,000			
	Stratejik Güven	,149	,113	,130	1,321	,188	,281	,101	1,654
	Geliştirilmiş Güven	,018	,084	,017	,208	,836	,012	,016	1,120
	Kurumsal Güven	-,006	,049	-,009	-,116	,908	,039	-,009	1,125
	Ortak Değerler	,326	,134	,242	2,432	,016	,321	,186	1,684
Erkek	Sabit	37,346	7,635		4,891	,000			
	Stratejik Güven	,388	,168	,298	2,308	,024	,424	,235	1,611
	Geliştirilmiş Güven	-,278	,137	-,213	-2,034	,046	-,266	-,207	1,057
	Kurumsal Güven	,030	,079	,040	,381	,705	-,010	,039	1,094
	Ortak Değerler	,252	,193	,169	1,311	,194	,372	,133	1,615

Tablo.8'de regresyon analizindeki β değerleri incelendiğinde ortak değerlerin ilişkisel benlik kurgusuna ilişkin ortamlar arası varyansın %24' ünü açıkladığı görülmektedir ($\beta =.242$, $p < .005$, $t=2.432$). Stratejik güven ($\beta =.130$, $p < .188$, $t=1.321$), geliştirilmiş güven ($\beta =.017$, $p < .836$, $t=208$) ve kurumlara güvenin ($\beta =-.009$, $p < -.009$, $t=-.116$) ise ilişkisel benlik kurgusunu yordamadığı görülmektedir. Erkeklerde β değerleri incelendiğinde stratejik güvenin, ilişkisel benlik kurgusuna ilişkin ortamlar arası varyansın %30' unu açıkladığı ($\beta =.298$, $p < .024$, $t=2.308$) görülmektedir. Geliştirilmiş güven ise ilişkisel benlik kurgusuna ilişkin ortamlar arası varyansın %21' ini açıklamaktadır ($\beta =-.213$, $p < .046$, $t=-2.034$). Ancak değerler negatif yöndedir ve bu bulgudan hareketle geliştirilmiş güven arttıkça ilişkisel benlik kurgusunun azaldığı yorumu yapılabilir. Kurumsal güven ($\beta =-.030$, $p < .705$, $t=.381$) ve ortak değerler ($\beta =.193$, $p < .194$, $t=1.311$) ise ilişkisel benlik kurgusunu yordamamıştır.

Tablo 9. Kadınlar ve erkeklerde stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin özerk benlik kurgusunu yordayıp yordamadığına ilişkin regresyon analizi

	Model	B	Sd. hata	β	t	p	R	R ²	F	P
Kadın	Sabit	50,797	4,819	,258	10,541	,000	,258 ^a	,067	2,700	,001
		35,058	7,829	,466	4,478		,466 ^a	,217	5,072	,001

a. Yordayanlar: (Sabit), Stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerler
b. Yordanan: Özerk benlik

Tablo.9'daki regresyon analizi sonuçlarına göre stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin özerk benlik kurgusunun kadınlarda 0.05 düzeyinde anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur (R=0,258, R²=0,67, F=2.700, P<0.05). Buradan hareketle stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerle özerk benlik kurgusu arasında .05 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu görülmekle birlikte ilişkisel benlik kurgusu ortalamalarına ilişkin toplam varyansın % 7 sinin stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerleri yordadığı yorumu yapılabilir.

Tablo.9'deki regresyon analizi sonuçları incelendiğinde stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin erkeklerde özerk benlik kurgusunun 0.05 düzeyinde anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir (R=0,466, R²=0,217, F=5.072, P<0.05). Buradan hareketle stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerle özerk benlik kurgusu arasında .05 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu görülmekte, özerk benlik kurgusu ortalamalarına ilişkin toplam varyansın % 22' sinin stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerler tarafından yordandığı yorumuna ulaşılmaktadır.

Tablo 10. Kadınlar ve erkeklerde stratejik güven, geliştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerlerin özerk benlik kurgusunu yordamasına ilişkin coefficient tablosu

	Model	B	Sd. Hata	B	t	P	İkili r	Kısmi r	VIF
Kadın	Sabit	50,797	4,819		10,541	,000			
	Stratejik Güven	,215	,127	,171	1,696	,092	,182	,133	1,654
	Geliştirilmiş Güven	-,175	,095	-,154	-1,854	,066	-,162	-,146	1,120
	Kurumsal Güven	-,037	,055	-,056	-,675	,501	-,083	-,053	1,125
	Ortak Değerler	,059	,150	,040	,392	,696	,145	,031	1,684
Erkek	Sabit	35,058	7,829		4,478	,000			
	Stratejik Güven	,290	,172	,221	1,685	,096	,404	,174	1,611
	Geliştirilmiş Güven	-,049	,140	-,037	-,349	,728	-,113	-,036	1,057
	Kurumsal Güven	-,058	,081	-,078	-,717	,476	-,075	-,074	1,094
	Ortak Değerler	,429	,197	,286	2,175	,033	,412	,225	1,615

Tablo.10'da yer alan regresyon analizindeki β değerleri incelendiğinde kadınlarda stratejik güven ($\beta = -.171$, $p < .092$, $t=1.696$), geliştirilmiş güven ($\beta = -.154$, $p < .066$, $t=1.854$), kurumsal güven ($\beta = -.042$, $p < .612$, $t=-.509$) ve ortak değerlerin ($\beta = -.056$, $p < .501$, $t=-.675$) özerk benlik kurgusunu yordamadığı görülmektedir. Bu tablo, sözü edilen

değişkenlerin birlikteyken varyansın %7' sini açıkladığını ancak tek başlarına ele alındıklarında özerk benlik kurgusuna ilişkin ortalamalar arası varyansı açıklamadığını göstermektedir.

Erkeklerde ise β değerleri incelendiğinde ortak değerlerin özerk benlik kurgusuna ilişkin ortalamalar arası varyansın %29' unu açıkladığı ($\beta = .286$, $p < .033$, $t=2.175$) görülmekle birlikte, stratejik güven ($\beta = -.221$, $p < .096$, $t=1.1685$), genelleştirilmiş güven ($\beta = -.037$, $p < .728$, $t=-.349$) ve kurumsal güvenin ($\beta = -.078$, $p < .476$, $t=-.717$) özerk benliği anlamlı olarak yordamadığı görülmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda stratejik güven, ilişkisel benlik kurgusunu yordamış ($\beta = .206$, $p < .005$, $t=2.663$), genelleştirilmiş güven ve kurumsal güven ise yordamamıştır. Bu bulgu alanyazın ile paraleldir. Tanıdık ya da yakın ilişkide olan bireyler arasındaki güven, toplulukçu kültürlerde daha fazladır (Allik ve Realo, 2004; Ulsaner, 2002, 2004). Türk toplumunda da stratejik güven, ilişkisel benlik kurgusunu yordamakta ancak genelleştirilmiş güven ve kurumsal güveni yordamamaktadır. Ortak değerlerin ilişkisel benliği yordadığı bulgulanmıştır ($\beta = .212$, $p < .005$, $t=2.700$). Bu bulgu, Türk kültüründe ortak değerlerin, tanıdıklar arasında iş yapılması olarak algılandığı şeklinde yorumlanabilir. Özerk benlik kurgusunu, stratejik güven yordamış ($\beta = .180$, $p < .025$, $t=2.263$) genelleştirilmiş güven ise yordamamıştır ($\beta = -.111$, $p < .092$, $t=-1.695$). Korelasyon tablosu incelendiğinde özerk benlik ve genelleştirilmiş güven arasında .14' lük korelasyon bulunmuştur ancak değerler negatif yöndedir. Buradan hareketle genelleştirilmiş güven arttıkça özerk benlik kurgusunun düştüğü yorumu yapılabilir. Bu bulgular alanyazın ile ters yönde olup örtüşmemektedir. Genelleştirilmiş güven ve kurumsal güven bireyci toplumların özelliğidir (Allik ve Realo, 2004; Ulsaner, 2002, 2004). Türk kültüründe özerk benlik kurgusuna sahip bireylerin, tanımadığı insanlara ve kurumlara güvenmediği görülmektedir. Bu bulgu, Türk toplumunda sosyal sermayenin düşüklük olduğu ya da sosyal sermayenin bireyci kültüre herhangi bir katkı sağlamadığı şeklinde yorumlanabilir.

Kadınlarda ilişkisel benlik kurgusunu, ortak değerler ($\beta = .242$, $p < .016$, $t=2.432$) açıklamaktadır. Bunun yanı sıra genelleştirilmiş güven ve kurumsal güven, ilişkisel benlik kurgusunu yordamamıştır. Araştırmadaki ilginç bulgu, ilişkisel benlik kurgusunu kadınlarda stratejik güvenin yordamamış olmasıdır ($\beta = .130$, $p < .188$, $t=1.321$). Alanyazın incelendiğinde stratejik güven toplulukçu kültürlerde yaygındır (Allik ve Realo, 2004; Ulsaner, 2002, 2004). Toplulukçu kültürlerde, kendini toplulukçu hisseden ilişkisel benlik kurgusuna sahip kadınlarda tanıdıklarına güven, bu benlik kurgusunu yordamamıştır. Bu durum kadınların, Türkiye'de benlik biçimlerinden bağımsız olarak, tanıdıklarına ya da yakınlarına bile güvenmediklerine

işaret etmektedir. Son zamanlarda kadınlara yönelik artan şiddet ve cinsel saldırılar, bu bulgunun nedeni olarak düşünülebilir. Kadınlarda ilişkisel benlik kurgusunu ortak değerler yordamıştır, bu durum da kadınların ortak değerleri yakın hissettikleri kişilere yönelik algıladığı şeklinde yorumlanabilir. Erkeklerde stratejik güven, ilişkisel benlik kurgusunu yordamıştır ($\beta = .296, p < .005, t=2.308$), genelleştirilmiş güven de ilişkisel benliği yordamaktadır ($\beta = -.223, p < .005, t=-2.034$) ancak değerler negatif yöndedir ve bu bulgudan hareketle genelleştirilmiş güven artıkça ilişkisel benlik kurgusunun azaldığı yorumuna ulaşılabilir. Kurumsal güven ve ortak değerler, ilişkisel benlik kurgusunu yordamamıştır. Bu bulgular alanyazında yer alan toplulukçu kültürlerde sosyal sermayenin düşüklüğü şeklindeki değerlendirmelerle paraleldir. Türk kültüründe erkeklerde ilişkisel benlik ve sosyal sermaye beklendiği gibi ters ilişkilidir, ilişkisel benlik artıkça sosyal sermayenin düşmesi durumu söz konusudur.

Kadınlarda stratejik güven, genelleştirilmiş güven, kurumsal güven ve ortak değerler; özerk benlik kurgusunu yordamıştır ($R=0,262, R^2=0,069, F=2.860, P<0.05$). Ancak açıklanan varyans, çok düşüktür (%7) ve β değerleri incelendiğinde tek başına anlamlı olarak hiçbir değişkeni yordamamaktadır. Değişkenler birlikte varyansın % 7 sini açıklamakta ancak tek başına ele alındıklarında özerk benlik kurgusuna ilişkin ortalamalar arası varyansı açıklamamaktadırlar. Bu bulgu, kendini özerk hisseden kadınlarda sosyal sermayenin düşük olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bulgu, Putnam'ın, Amerikan toplumunda sosyal sermayedeki düşüşün nedenini kadınların sosyal sermaye düzeylerinin düşmesi ile açıklaması, Türkiye'deki bulgunun da bu durumla paralel olduğuna işaret etmektedir. Erkeklerde özerk benlik kurgusunu, ortak değerler yordamış ($\beta = .286, p < .033, t=2.175$); stratejik güven, genelleştirilmiş güven ve kurumsal güven ise yordamamıştır. Bulgu, Türk toplumunda sosyal sermaye olgusuyla bireycilik arasında ilişki olmadığı ya da Türk toplumunda genel olarak sosyal sermaye olgusunun düşük olduğu yönünde açıklanabilir.

Türk toplumunda genelleştirilmiş güvenin düşüklüğünün nedenleri araştırılmalıdır. Araştırmaya genel olarak bakıldığında, benlik biçimlerinden ve cinsiyetten bağımsız olarak güven düşüktür. Ortak değerler, her iki benlik kurgusunu da yordamaktadır. Bu bulgular, tanıdık ve tanımadık kişiler ile iş yapmanın, Türk kültüründe fark algılanıyor olabileceğine dair bir yorumu gündeme getirmektedir. Bu boyutun incelenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Allik J., Realo A. (2004). Individualism-Collectivism and Social Capital, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35 (1), (29-49).
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. (Eds. John, G. Richardson) *Handbook of Theory and Research for the Sociology*, Greenwood Press. New York, (231-310).
- Coleman, J. (1988). Social Capital in The Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. 94 (9). (95-120).
- Erdoğan, E. (2005), Türk gençliği ve siyasal katılım boyutları.
http://www.ari.org.tr/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1 (05.04.2010 da ulaşıldı).
- Field, J. (2006). *Sosyal Sermaye*. (Çev: Bahar Bilgen ve Bayram Şen) İstanbul Bilgi üniversitesi Yayınları.(Eserin orijinali 2003 yılında yayınlandı).
- Fukuyama, F. (1998). *Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yarattılması*. T. İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Markus, H. R. ve Kitayama (1991). Cultural variation in the self-concept (18-48). *Multidisciplinary perspectives on the self*, (18-48).
- Putnam, R. (1996). Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America. *Political Science and Politics*, 28 (4), (664-683).
- Singelis, T. M . (1994). The measurement of independent and interdependent self-construals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, (580-591).
- Singelis, T. M., Brown, W. J. (1995). Culture, self, and collectivist communication: Linking culture to individual behavior, *Human Communication Research*, 21, (354-389).
- Uçar, E. M. (2011). *Üniversite Öğrencileri ve Üniversiteden Mezun Olan Bireylerin Sosyal Sermaye Düzeylerinin Benlik Biçimleri ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Uslaner, E. M. (2002). *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge University Press: New York.
- Uslaner, E. M. (2004). *Trust as a Moral Value*. Handbook of Social Capital. (Eds. Dario. Castiglione, John, Wan Deth, G. Wolleb) Oxford University Press. (311-398).

*Extended Abstract***Summary**

Social capital is a result of human relations based on trust and is an immaterial kind of capital. People, through establishing good relationships and maintaining them, can reach goals that would be impossible or too difficult to do by themselves. Working together provides job opportunities, possibilities and a network of communication that could inform them of new relationships. Since they provide sources these communication networks could be regarded as a sort of capital. But to know people and to be in touch with them is not enough for the emergence of a social capital. To feel belonged to the people that you know to trust these people, and to believe that you are sharing common values with these people are necessary for the social capital. Because of this pattern, social capital consists of trust, common values and the emotions of groups belongingness created by social networks. Trust is the most important component of social capital. This dimension of social capital is divided into three in itself: Strategic trust, generalized trust, and institutionalized trust. Strategic trust is the trust between two people who know each other. Generalized trust is the trust relationship between people who don't know each other. When people relate to a person that they don't know, they must believe that this person will not deceive or harm them. Trust in institutions are strongly related to generalized trust, even so that in order for a person to have generalized trust, one has to have trust in institutions. First of all we trust the state institutions and it becomes easier to trust people who we don't know. Trust enables individuals to get together and connect to each other through communication networks, and even allows them to become as a group. Common values are emerged within these networks, which makes individuals feel like they belong to a group. These values are mutual assistance with the group members, organized work and following the group. There is a claim that social capital valid fact in the individualistic western cultures.

In the focus of individualism and collectivism, there is the distinction that individuals define themselves as part of a group or as an independent individual from the group. According to this, communitarians define themselves as part of the group; there is an independent self concept that separates individualist individuals from the group. It is possible to differentiate cultures from two opposite poles as individualist and collectivist. But the individual, who is a part of the collectivist culture, may feel independent from the group and behave in that direction or an individual who overtaken in an individualist culture can act in such a way that he feels communal. Therefore social and cultural psychology proposes autonomous self or independent self frameworks. To put it another way, self construal relate to the individual's feeling autonomous or relational. In cross cultural and social psychology self is defined as dependent and interdependent which explain effect of culture to self. In this approach dependence-interdependence are how individuals feel and behave regardless individuals live in which society and part of society. Within this context cultural and social psychology point of view use dependence-interdependence self rather than individualism-collectivism. The aim of this study is to examine whether; strategic trust, generalized trust, institutional trust and common values, are predict autonomous, relatedness self or not at women and men.

Method: The research group consisted of 240 (66.7% female, 33.3% male) university students. To collect personal data form was used to obtain data on demographical features of the participants such as age and gender. Self-Construal Scale (Singelis, 1994), Strategically Trust Scale, General Trust Scale, Institutional Trust Scale and Common Values Scale (Uçar, 2011) were used. In the study to analyses the data, the multiple regression model which includes the effects of these variables on the self-construal's of social capital, was developed and tested.

Results: Firstly regression analyzed showed that strategic trust, generalized trust, corporate trust and common values significantly predict relatedness self construal ($R=0,384$, $R^2=0,147$, $F=14,806$, $P<0.05$). When the β values in the regression analysis are examined, the strategic trust ($\beta =.206$, $p < .005$, $t=2.663$) and common values ($\beta =.212$, $p < .005$, $t=2.700$) explained of 21% variance totally in relatedness self construal. On the other hand generalized trust ($\beta =-.067$, $p < .293$, $t=1.054$) and institutional trust ($\beta =.011$, $p < .866$, $t=.69$) do not predict relatedness self construal. As a result of regression analysis, strategic trust, generalized trust, institutional trust and common values predict autonomous self-construal ($R=0,320$, $R^2=0,103$, $F=7,651$, $P<0.05$). When the β values in the regression analysis are examined, the strategic trust explained of 18% variance totally in autonomous self construal ($\beta =.180$, $p < .025$, $t=2.263$). Generalized trust ($\beta =-.111$, $p < .092$, $t=-1.695$), institutional trust ($\beta =-.046$, $p < .291$, $t=-1.058$) and common values ($\beta =.140$, $p < .084$, $t=1.736$) do not predict autonomous self-construal. Multiple regression analysis was performed to examine the relationship between self-construal of women and men, strategic trust, generalized trust, institutional trust and common values. The analysis show that strategic trust, generalized trust, institutional trust and common values predict relatedness self construal at women ($R=0,338$, $R^2=0,114$, $F=4.823$, $P<0.05$). And strategic trust, generalized trust, institutional trust and common values explained of 11% variance totally in relatedness self construal at women. Strategic trust, generalized trust, institutional trust and common values significantly predict relatedness self construal at men ($R=0,495$, $R^2=0,245$, $F=5.938$, $P<0.05$). And strategic trust, generalized trust, institutional trust and common values explained of 25% variance totally in relatedness self construal at men. When the β values in the regression analysis are examined, common values explained of 24% variance totally in relatedness self construal at women ($\beta =.242$, $p < .005$, $t=2.432$). Strategic trust ($\beta =.130$, $p < .188$, $t=1.321$), generalized trust ($\beta =.017$, $p < .836$, $t=.208$) and institutional trust ($\beta =-.009$, $p < -.009$, $t=-.116$) do not predict relatedness self construal at women. When β values at men are examined, strategic trust explained of 30% variance totally in relatedness self construal ($\beta =.298$, $p < .024$, $t=2.308$). Generalized trust explained of 21% variance totally in relatedness self construal at men ($\beta =-.213$, $p < .046$, $t=-2.034$) but direction is negative, its means when generalized trust increase relatedness self construal is decreased. Institutional trust ($\beta =-.030$, $p < .705$, $t=.381$) and common values ($\beta =.193$, $p < .194$, $t=1.311$) do not predict relatedness self construal at men. Strategic trust, generalized trust, institutional trust and common values predict self autonomous construal at women ($R=0,258$, $R^2=0,67$, $F=2.700$, $P<0.05$). Strategic trust, generalized trust, institutional trust and common values explained of 7% variance totally in self autonomous construal at women. Strategic trust, generalized trust, institutional trust and common values predict self autonomous construal at men ($R=0,466$, $R^2=0,217$, $F=5.072$, $P<0.05$). The analysis show that strategic trust, generalized trust, institutional trust and common values explained of 22% variance totally in self autonomous construal at men. When β values at women in the regression analysis are examined, strategic trust ($\beta =-.171$, $p < .092$, $t=1.696$), generalized trust ($\beta =-.154$, $p < .066$, $t=1.854$), institutional trust ($\beta =-.042$, $p < .612$, $t=-.509$) and common values ($\beta =-.056$, $p < .501$, $t=-.675$) do not predict self autonomous construal. This analysis shows that 7% of the variance is explained when these variables are together, but they do not explain the variance between the averages of autonomous self. When the β values at men in the regression analysis are examined, common values explained of 29% variance totally in self autonomous construal ($\beta =.286$, $p < .033$, $t=2.175$). And also strategic trust ($\beta =-.221$, $p < .096$, $t=1.1685$), generalized trust ($\beta =-.037$, $p < .728$, $t=-.349$), institutional trust ($\beta =-.078$, $p < .476$, $t=-.717$) do not predict self autonomous construal at men.

Trust between familiar or intimate relationships is greater in collectivist cultures (Allik ve Realo, 2004; Ulsaner, 2002, 2004). In Turkish society, strategic trust and common values predict relatedness self construal. However generalization trust and institutional trust do not predicts relatedness self construal. This finding can be interpreted that common values in

Turkish culture are perceived as doing business between acquaintances. In addition, individuals who have autonomous self construal in Turkish culture do not trust the people and institutions they do not know. In conclusion, the study revealed that in Turkish culture, it is seen that individuals who have autonomous self- construal do not trust people and institutions they do not know. When the data in the study is evaluated, it can be interpreted that social capital is low in Turkish society or social capital does not contribute to individualistic culture.

Keywords: Social Capital, Autonomous, Relatedness Self

İSLÂM HUKUKUNDA KADIN İÇ ÜREME ORGANLARI NAKLİNİN HÜKMÜ

İbrahim PAÇACI¹

Özet

Her evli çift çocuk sahibi olmak ister. Fakat bazı çiftler, tabii yollarla anne-baba olamamaktadır. Günümüzde geliştirilen yardımcı üreme yöntemleriyle, bu çiftlerin pek çoğu çocuk sahibi olabilmektedir. Üreme organlarının nakli, söz konusu yöntemlerdendir. Üreme organları naklinin hükmü, genetik özellikleri taşıyıp taşıymasına bağlıdır. Buna göre fallop tüplerinin nakli caiz değildir. Kadının kendisinden alınarak dondurulan yumurtalık/yumurtalık dokusunun daha sonra kendisine nakledilmesi (ototransplantasyon) caizdir. Fakat başkasına ait yumurtalık/yumurtalık dokusunun transplantasyonu, dokunun alındığı kadının genetik özelliklerini naklettiği için caiz değildir. Yumurtalık fonksiyonları yeterli olduğu halde, uterus faktörlü infertilite sebebiyle çocuk sahibi olamayan kadınlara rahim nakli ise caizdir. Başkasına ait yumurtalık dokusunun nakli caiz olmamakla birlikte yapılması durumunda, çocuğun nesebi, kendisini doğuran anne ve eşinden sabit olur. Bunun yanında çocuk ile yumurtalık dokusu alınan kadın arasında, evlilik engeli meydana gelir.

Anahtar kelime: İnfertilite, fallop tüpleri nakli, yumurtalık nakli, rahim nakli, organ nakli.

THE TRANSPLANTATION OF WOMEN'S INTERNAL REPRODUCTIVE ORGAN IN ISLAMIC LAW

Abstract

Every married couple wants to have a child. But some couples, can't have a child from natural ways. With the help of reproductive methods developed today, many of these couples can have children. Transplantation of reproductive organs is one of these methods. Reproductive organs transport depends on carrying genetic traits. Accordingly, transplantation of fallopian tubes is not permissible. It is permissible to transfer the ovarian / ovarian tissue from the woman herself to the frozen tissue (autotransplantation). But transplantation of someone else's ovarian / ovarian tissue is not permissible because it transduces the genetic properties of the woman from which the tissue is taken. Women with adequate ovarian function are allowed to undergo uterine transplantation if they can not have children due to uterine factor infertility. Transplantation of ovarian tissue from someone else is not permissible. In the case of ovarian tissue transplantation belongs to someone else, it comes from the lineage of the mother who bore the child herself and her partner. In addition, between the child and the woman with ovarian tissue transplantation, the marriage becomes obstructive.

Keywords: Infertility, fallopian tubes transplantation, ovarian transplantation, uterus transplantation, organ transplantation.

¹ Doç. Dr. Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, ipacaci@hotmail.com

GİRİŞ

Her canlının fitratında, neslini koruma ve devam ettirme içgüdüğü bulunmaktadır. Dolayısıyla her insan da, çocuk sahibi olup neslini devam ettirmek ister. Kur'ân-ı Kerim'de bu arzunun fitrî olduğuna işaret edilerek, “*Kadınlar, çocuklar, ... insanlara çekici kılınmıştır...*”² buyrulmaktadır. Başka bir ayette de, “*Mal ve çocuklar dünya hayatının süsüdür...*”³ denmektedir. İnsanın bu arzusu Kur'ân'da tabii karşılanarak, Allâh'tan, kendilerine göz nuru olacak eş ve çocuklar istemeleri tavsiye edilmiştir⁴. Bu çerçeveden olarak, bazı peygamber ve salih kişilerin, Allâh'tan iyi bir çocuk ve temiz nesiller istediği Kur'ân'da anlatılmaktadır⁵. Bütün dinlerde ve hukuk sistemlerinde meşru kılınan evliğin İslâm'a göre gayelerinden biri, belki de en önemlisi, çocuk sahibi olmaktır. Nitekim Rasûlullâh (s.a.s.), “*Evlenin çoğalın, ben diğer ümmetlere sizin çokluğunuzla övüneceğim.*” buyurmuştur⁶.

Böyle olmasına rağmen her çift çocuk sahibi olamamaktadır. Toplumda “kısırlık” diye tanımlanan bu durum, tıp dilinde “infertilite” olarak adlandırılmaktadır. **İnfertilite** ise, üreme çağındaki çiftlerin bir yıl boyunca çocuk sahibi olmayı istemelerine rağmen gebeliğin oluşmaması veya gebeliği sürdürememe durumudur.⁷

Çocuklarının olmaması çiftleri ve onların ailelerini derinden etkilemektedir. Çünkü çocuk sahibi olmak, neslin devamını sağlamanın yanında, sosyolojik, psikolojik, manevî ve ahlâkî boyutları olan hayatî bir anlama sahiptir.⁸ Bu sebeple çocuğu olmayan çiftler, bütün imkânlarını seferber ederek çare bulmaya çalışmaktadır. Tabii yollarla çocuk sahibi olamayan çiftler, tıbbın geliştirdiği yardımcı yöntemlerle artık çocuk sahibi olabilmektedir. Günümüzde, ovulasyonun (yumurtlama) uyarılması, oositlerin (yumurtaların) toplanması, oosit ve embriyo kültürü, embriyoların dondurularak saklanması ve embriyo transfer tekniklerinde meydana gelen gelişmelerle, daha önce çocuk sahibi olamayan pek çok çift, evlat sahibi olma imkânı elde

² Âl-i İmrân 3/14.

³ Kehf 18/46.

⁴ Furkân 25/74.

⁵ Bk. Bakara 2/128; Âl-i İmrân 3/38; Hûd 11/71; İbrâhim 14/40.

⁶ İbn Mâce, nikâh, 1, (H.No: 1836).

⁷ Jane Özcan, *İnvitro Fertilizasyon Planlanan Zayıf Yanıtlı Hastalarda Uygulanan Mikrodoz Protokolü İle Mikrodoz Stop Protokolünün Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), İstanbul 2005, 5; Özlem Aşcı, Nezihe Kızılkaya Beji, “İnfertilite Danışmanlığı”, *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, İstanbul, 20 (2012), 2, 154; Şeyhmus Tunç, *Spontan Yoldan Ve Yardımcı Üreme Teknikleri İle Gebe Kalan Hastaların Maternal, Fetal ve Perinatal Özelliklerinin Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Malatya 2014, 4.

⁸ Gülüşan Göce, “Tüp Bebek Tedavisi Almış Kadınların Dinî Başa Çıkma Süreçleri ve Dini Yaşantıları Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 32 (2005), 166; Aşcı, Kızılkaya Beji, “İnfertilite Danışmanlığı”, 154.

etmiştir.⁹ Bu çerçevede geliştirilen pek çok yardımcı üreme yöntemi bulunmaktadır: Aşılama, tüp bebek uygulaması, mikro enjeksiyon, yumurta nakli, embriyo nakli, embriyonun dondurularak saklanması bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca yumurtalık (*over*) ve rahim (*uterus*) nakli de, infertilite tedavisi arasında yer almaktadır.¹⁰

Söz konusu yardımcı üreme yöntemlerinden, tüp bebek uygulaması ile ilgili çalışmalar, hayvanlar üzerinde 19. yüzyılda başlamış olmakla birlikte, insanlar üzerinde yapılan ilk başarılı tüp bebek çalışması 1976 yılında gerçekleştirilmiş ve o günden günümüze büyük bir gelişme kaydetmiştir¹¹. Tüp bebek uygulamasının üzerinden uzun bir süre geçtiği için bu konu, İslâm hukuku açısından pek çok toplantı ve çalışmada değerlendirilmiştir.¹² Fakat ilk başarılı taze yumurtalık (*over*) nakli 2005 yılında¹³ ve ilk başarılı rahim (*uterus*) nakli ise 2011 yılında¹⁴ gerçekleştirildiği için, üreme organlarının nakli henüz yeni bir konudur. Bu çalışmada, kadın üreme organlarının nakli konusu ele alınarak İslâm hukuku açısından değerlendirilecektir.

⁹ Tunç, *Spontan Yoldan Ve Yardımcı Üreme Teknikleri İle Gebe Kalan Hastaların Maternal, Fetal ve Perinatal Özelliklerinin Karşılaştırılması*, 19; Yasemin Erol, *Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2011, 11-14.

¹⁰ Çağdaş Doğan, *Prematür Ovaryan Yetmezlikle Xpd Ve Xrcc1 Dna Tamir Gen Polimorfizminin İlişkisi*, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi) Malatya 2011, 35-36; Erol, *Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik*, 11-51; Mehmet Musa Aslan, *Üniversite Hastanesine Başvuran Fertil ve İnfertil Kadınların Yumurta Donasyonu Hakkındaki Düşünceleri*, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Edirne 2016, 11-12; Tunç, *Spontan Yoldan Ve Yardımcı Üreme Teknikleri İle Gebe Kalan Hastaların Maternal, Fetal ve Perinatal Özelliklerinin Karşılaştırılması*, 18; Tuğba Uğurlu, *Antioksidanların Uterus Transplantasyonunda Angiogeneze Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2017, 1-2, 26-27; Ruşen Öztürk, Ümran Sevil, “Uterus Transplantasyonu ve Etik”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, Gümüşhane, 2, (2013), 4/538-539.

¹¹ Cihan Çetin, M. Turan Çetin, “Dünden Bugüne Yardımla Üreme Teknikleri”, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, Adana, 23, (2014), 1/152-154.

¹² Mesela bk. Mecma’u’l-Fıkhi’l-İslâmî’nin 22-28 Aralık 1985 tarihinde Cidde’de gerçekleştirdiği ikinci dönem toplantısında alınan 5 sayılı “Tüp Bebek” kararı, *Mecelletü’l-Mecma’i’l-Fıkhi’l-İslâmî*, Cidde 1986, II, 381; Mecma’u’l-Fıkhi’l-İslâmî’nin 11-16 Ekim 1986 tarihinde Amman’da gerçekleştirdiği üçüncü dönem toplantısında alınan 4 sayılı “Tüp Bebek” kararı, *Mecelletü’l-Mecma’i’l-Fıkhi’l-İslâmî*, yy. 1987, III, 515-516; Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, “Turuku’l-İncâb fi’t-Tıbbi’l-Hadîsi ve Hukmuha’ş-Şer’iyyu”, *Mecelletü’l-Mecma’i’l-Fıkhi’l-İslâmî*, yy. 1987, III, 429-458; Muhammed Ali el-Bâr, “el-Kadâyâ’l-Ahlâkiyyetü’n-Nâcimetü ani’t-Tehakkümi fi Takniyyâti’l-İncâb (et-Telkîhu’l-İstinâ’î)”, *Mecelletü’l-Mecma’i’l-Fıkhi’l-İslâmî*, yy. 1987, III, 461-468.

¹³ Çetin ve Çetin, “Dünden Bugüne Yardımla Üreme Teknikleri”, 154.

¹⁴ Uğurlu, *Antioksidanların Uterus Transplantasyonunda Angiogeneze Etkileri*, 27.

DOKU VE ORGAN NAKLİ

Doku ve organ nakli (transplantasyon); vücutta kaybedilen ya da görevini yapamayan bir organ veya dokunun, canlı veya ölüden alınan aynı işlevi yerine getirecek sağlam bir organ veya doku ile değiştirilmesi işlemidir. Başka bir ifadeyle transplantasyon, hücre, doku veya organın bir kişiden diğerine veya aynı kişinin vücudunda başka bir bölgeye nakledilmesidir.¹⁵

Organ nakli tıpta, çok eskiden beri ilgi duyulan bir konudur. MÖ 2-3. yüzyıllarda, o zamanki cerrahi yöntemlerle organ naklinin denendiğinden bahsedilmektedir.¹⁶ İlk başarılı organ nakli denemesi 16. yüzyılda İtalya’da gerçekleştirilmiş; 18. yüzyılda diş, tendon ve deri nakli yapılmıştır.¹⁷ Fakat modern anlamda organ nakli 19. yüzyılda başlamış ve hızlı bir gelişme kaydetmiştir. Günümüzde kalp, kalp kapakçığı, akciğer, karaciğer, böbrek, pankreas, dalak, kemik, kemik iliği, endokrin bezler, damar, kan, deri, hatta yüz nakli gibi pek çok organ ve doku nakli gerçekleştirilebilmektedir.¹⁸

Bazı Şâfiî kaynaklarında, namazın şartları ve namazı bozan şeyler konusunda, kemik, et, deri naklinden bahsedilmekte ve zaruret bağlamında değerlendirilmektedir.¹⁹ Fakat organ nakli,

¹⁵ İrfan Yüce, “Organ Nakli”, *DİA*, Ankara 2007, XXXIII, 373; Pınar Doğan, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Öğrencilerinin Organ Bağışı Konusundaki Bilgi Tutum Ve Davranışları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon 2009, 10; Selami Kara, Zeliha Salman, Kurtuluş Öngel, “Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Sağlık Personelinin Organ Bağışına Bakışı”, *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Ankara, 11, (2012), 1/34; Birand Taneri, *Acil Servisde Acil Tıp Hekimlerinin Organ Bağışı Sürecinde Yönetim, Duyarlılık ve Farkındalıkları*, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Ankara 2015, 5.

¹⁶ Doğan, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Öğrencilerinin Organ Bağışı Konusundaki Bilgi Tutum Ve Davranışları*, 11; Taneri, *Acil Tıp Hekimlerinin Organ Bağışı Sürecinde Yönetim, Duyarlılık ve Farkındalıkları*, 7; Abdullah b. Muhammed et-Tayyâr, Abdullah b. Muhammed el-Mutallık, Muhammed b. İbrâhîm el-Mûsâ, *el-Fıkhu'l-Müeyesser en-Nevâzilu't-Tıbbiyyetü'l-Mu'âsıra*, Riyad 2012, 29.

¹⁷ Doğan, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Öğrencilerinin Organ Bağışı Konusundaki Bilgi Tutum Ve Davranışları*, 11-12; Taneri, *Acil Tıp Hekimlerinin Organ Bağışı Sürecinde Yönetim, Duyarlılık ve Farkındalıkları*, 7; Abdullah et-Tayyâr vd., *el-Fıkhu'l-Müeyesser*, 29.

¹⁸ Doğan, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Öğrencilerinin Organ Bağışı Konusundaki Bilgi Tutum Ve Davranışları*, 11-12; Taneri, *Acil Tıp Hekimlerinin Organ Bağışı Sürecinde Yönetim, Duyarlılık ve Farkındalıkları*, 7; Abdullah et-Tayyâr vd., *el-Fıkhu'l-Müeyesser*, 29; Selami Kara vd., “Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Sağlık Personelinin Organ Bağışına Bakışı”, 34.

¹⁹ Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Minhâcu't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müfîn*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2005, 106; Şemsüddîn Muhammed b. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Hamza İbn Şihabiddîn er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc fi'l-Fıkhi alâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Dâru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993, II, 21; Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997, I, 292-293; Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, *el-Büceyrimi ale'l-Hatîb (el-İknâ' fi Halli Elfâzi Ebî Şucâ')*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1996, II, 253-254; Kemalüddîn Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Mûsâ b. İsâ ed-Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc fi Şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Minhâc, yy. 2004, II, 205-206; Sa'îd b. Muhammed Bâ-Alî Bâişin ed-Dev'anî

19. yüzyıldan sonra gelişmeye başladığı ve yakın zamanlarda yaygınlaştığı için, bu konu İslâm bilginleri tarafından 20. yüzyılda tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, pek çok bilimsel heyet ve kurulda organ nakli gündeme gelerek tartışılmış ve çözüm üretilmeye çalışılmıştır.

Organ naklini, insan bedenine yetkisiz ve haksız müdahale, yaratılışı değiştirmek, haramla tedavi olarak değerlendiren Abdülaziz b. Abdullah İbn Bâz (ö. 1999), İbn Useymîn, Enver Mahmûd Debûr, Abdurrahman el-Adevî, Safvet Hasan Lutfî, Şa'ra'vî gibi bir kısım İslâm hukukçusu, organ naklinin caiz olmadığını söylemiştir²⁰. Buna karşılık pek çok ulusal ve uluslar arası bilimsel heyet ve kurulda organ nakli konusu gündeme gelerek tartışılmış ve tedaviyle ilgili naslar²¹ ile “Zaruretler, memnû' olan şeyleri mubah kılar.”²² gibi zaruretler konusundaki fikhın genel ilkeleri dikkate alınarak organ naklinin caiz olduğu kabul edilmiştir²³. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 3 Mart 1980 tarih ve 396/13 sayılı kararı; Rabîtatü'l-Alemî'l-İslâmî bünyesindeki İslâm Fıkıh Akademisi'nin 19-28 Ocak 1985 (28/4-7/5/1405 h.) tarihlerinde Mekke'de düzenlediği sekizinci dönem toplantısında alınan karar; İslâm Konferansı Örgütü bünyesindeki İslâm Fıkıh Akademisi'nin 6-11 Şubat 1988 (18-23/6/1408) tarihlerinde Cidde'de düzenlediği dördüncü dönem toplantısında alınan 1 sayılı karar; Suudî Arabistan Krallığı'ndaki Hey'etü Kibârî'l-Ulemâ'nın 6/12/1402 tarih ve 99 sayılı kararı; Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı Fetva Kurulu'nun 24 Aralık 1979 tarih ve 13Z/79 sayılı, ayrıca 14 Eylül 1981 tarih ve 87/81 sayılı kararları bunlar arasında sayılabilir²⁴.

İslâm bilginlerinin çoğunluğu, organ naklini caiz olan tedavi şekilleri arasında değerlendirmekle birlikte, doğabilecek bazı sakıncaları göz önünde bulundurarak bu tedavi yöntemine bazı sınırlandırmalar getirmişlerdir. Bu bağlamda;

İKÖ İslâm Fıkıh Akademisi'nce 6-11 Şubat 1988 (18-23/6/1408) tarihlerinde Cidde'de düzenlenen dördüncü dönem toplantısında;

el-Hadramî, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Hadramiyye (Büşra'l-Kerîm bi-Şerhi Mesâili't-Ta'lîm)*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2004, 256.

²⁰ Abdullah et-Tayyâr vd., *el-Fıkhu'l-Müeyesser*, 22-23; Şenkîti, *Ahkâmu'l-Cerâhati't-Tıbbiyye*, 354-355.

²¹ Bk. Mâide 5/32; Buhârî, “İcâre”, 18, “Bed'ü'l-Halk” 10; “Tıb”, 1-57; Müslim, “Selâm”, 69-91; Tirmizi, “Tıb”, 1-35; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 1-24.

²² Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Madde: 21

²³ Organ nakli konusundaki tartışmalarla ilgili geniş bilgi için bk. *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Cidde 1988, IV, 89-510.

²⁴ Bk. *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, IV, 509-510; Abdullah et-Tayyâr vd., *el-Fıkhu'l-Müeyesser*, 31; Muhammed b. Muhammed el-Muhtâr eş-Şenkîti, *Ahkâmu'l-Cerâhati't-Tıbbiyye ve'l-Âsâru'l-Müterettibetü aleyhâ*, Cidde 1994, 355-356; “Organ Nakli”, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/9669/organ-nakli> (03.02.2018).

a) Sağlayacağı yararın, oluşturacağı zarardan fazla olması; kaybedilen, şekli bozulan veya fonksiyonunu yitirilen bir organın eski haline iadesi; kişiyi psikolojik veya bedensel zorluk ve sıkıntılara sokan kusur ve noksanlıkların giderilmesi amacına yönelik olması kaydıyla kişinin kendi vücudundan alınan bir organın başka bir yere nakledilmesinin,

b) Donörün tam eda ehliyetine sahip olması ve hukuken gerekli diğer şartların da bulunması kaydıyla, kan, deri gibi kendiliğinden yenilenebilen organ veya dokuların naklinin,

c) Hastalık sebebiyle alınan gözün korneası gibi, herhangi bir sebeple vücuttan alınan bir organ veya organ parçasının, başka bir kimseye nakledilmesinin,

Caiz olduğu,

d) Kalp gibi, kişinin yaşaması kendisine bağlı olan bir organın, canlı kişiden alınarak başkasına nakledilmesinin,

e) İki gözün korneasının da nakli gibi, kişinin hayatını devam ettirmesi kendisine bağlı olmamakla birlikte, beden fonksiyonlarından birini yok edecek şekilde organ naklinin,

Caiz olmadığı,

f) Ölmeden önce kendisinin veya öldükten sonra yakınlarının izin vermesi şartıyla, ölmüş kişilerden hayati organların da nakledilebileceği,

g) Nakledilecek organ karşılığında ücret alınmasının caiz olmadığı,

h) Bunların dışında kalan durumların ise, tartışma konusu olduğu, araştırılması gerektiği, Karara bağlanmıştır²⁵.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun 03/03/1980 tarih ve 396/13 sayılı kararında da,

“1. Zaruret halinin bulunması, yani hastanın hayatını veya hayatî bir uzvunu kurtarmak için, bundan başka çaresi olmadığı, meslekî ehliyet ve dürüstlüğüne güvenilen bir tabip tarafından tespit edilmesi,

2. Hastalığın bu yoldan tedavi edilebileceğine tabibin zann-ı galibinin bulunması,

3. Organ veya dokusu alınan kişinin, bu işlemin yapıldığı esnada ölmüş olması,

4. Toplumun huzur ve düzeninin bozulmaması bakımından organ veya dokusu alınacak

²⁵ “4/1 nolu Organ Nakli kararı”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, IV, 509-510.

kişinin sağlığında (ölmeden önce) buna izin vermiş olması veya hayatta iken aksine bir beyanı olmamak şartıyla, yakınlarının rızasının sağlanması,

5. Alınacak organ veya doku karşılığında hiçbir şekilde ücret alınmaması, Tedavisi yapılacak hastanın da kendisine yapılacak bu nakle razı olması,”

Kaydıyla organ naklinin caiz olduğu kabul edilmiştir²⁶.

KADIN ÜREME ORGANLARI

Kadın üreme organları, karın boşluğunda bulunur ve iç üreme organları, dış üreme organları ve ikincil organlar olmak üzere üç kısımda incelenir²⁷. Bu çalışmada, söz konusu organlardan infertilite tedavisi kapsamında transplantasyonu yapılabilecek olan yumurtalıklar, fallop tüpleri ve rahim ele alınacaktır.

Fallop Tüpleri (Tuba Uterina)

Fallop tüpleri, rahmin sağ ve sol köşeleriyle yumurtalıklar arasında uzanan, 11-12 cm. uzunluğunda boru şeklinde iki organdır. Tüplerin duvarı -içten dışa- mukoza, kas ve seroza olmak üzere üç tabakadan oluşmaktadır. İç yüzeyi tüylü hücrelerle kaplıdır ve bunlar salgı yaparlar. Tüplerin yumurtalık tarafındaki uçları serbest olup saçak biçimindedir. Bu saçaklar ovarlardan çıkan yumurtayı yakalayıp tüpe alır. Tüplerin içindeki salgı ve tüyler sayesinde yumurta rahme doğru ilerler. Tüpler döllemenin olduğu yerdir. Yumurta ve sperm tüplerde karşılaşır ve dölleme burada gerçekleşir. Burada döllenmiş yumurta (zigot) rahim boşluğuna gelir.²⁸

Yumurtalıklar (Ovarium)

Yumurtalıklar, kadınların temel üreme organlarıdır. Karın boşluğunun alt kısmında, uterusun her iki yanında, tüplerin saçaksız uçlarına yakın bir yerde, pelvis boşluğunun iki yan duvarında asılı olarak dururlar. Yumurtalıklar her biri, 3-5 cm boyunda, 2-3 cm eninde, ortalama 4-6 gr. Ağırlığında, beyaz sedef görünümünde, badem şeklinde çift organdır.

Yumurtalıkların; a) ovulasyon (yumurtlama) ve b) kadın hormonları (östrojen-progesteron) salgılamak olmak üzere iki önemli görevi vardır. Her kız çocuğu, yumurtalıklarında yüzlerce yumurta hücresiyle dünyaya gelir. Ergenlik dönemiyle birlikte, her

²⁶ “Organ Nakli”, <https://kurul.diyadinet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/9669/organ-nakli> (03.02.2018)

²⁷ Belma Derman Semiz, *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990, 165.

²⁸ Semiz, *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi*, 167; Milli Eğitim Bakanlığı, *Üreme Sistemi*, Ankara 2012, 16; Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anne ve Çocuk Sağlığı 1*, Ankara 2012, 7.

ay sırayla yumurtalıklardan biri olgun bir yumurta (ovum) hücresi çıkarır. Gebelik ve doğumu izleyen ilk iki ay hariç, menopoz dönemine kadar yumurtlama aralıksız sürer. Ovariumdan atılan yumurta, tüplerin saçakları tarafından tutularak, tüpe alınır.²⁹

Rahim (Uterus)

Rahim, karın boşluğunda mesaneyle rektum arasında yer alan, ters armut biçiminde içi boş gebelik organıdır. Rahim 7-9 cm. uzunlukta, 5 cm ende, 2-2,5 cm kalınlıkta, kaslardan oluşan esnek bir organdır. Gebelikte büyür. Rahim üç bölümden oluşur. Fallop tüplerinin arasında kalan kısma *fundus* denir. Rahmin en büyük parçası, *korpus* denilen gövde boşluğudur. Rahmin altında yer alan rahim ağzı (*serviks*) ise en küçük parçası olup döl yoluna bir kanalla açılmaktadır.

Rahim üç tabakadan oluşmaktadır. Dış tabaka (*parametrium*), bağ dokulardan oluşmuştur. Rahmin dış yüzeyinin kayganlaştırarak hareketliliğini sağlar. Üzerinde bol miktarda damar, sinir ve lenf ağları bulunur. Orta tabaka (*myometrium*), düz kas liflerinden oluşur. Embriyoyu korumak ve kasılarak bebeğin doğmasına yardımcı olmak bu tabakanın görevidir. Rahmin iç boşluğunu, *endometrium* denilen ince zar tabakası örter. Gebelik olmadığında, her ay bu tabaka dökülerek dışarı atılır. Buna regl/adet kanaması (*menstrasyon*) denir ve bu menopoz dönemine kadar devam eder. Tüplerde dölleme meydana gelirse, oluşan zigot, tüplerden gelerek buraya yerleşir ve yaklaşık kırk hafta burada kalır. Rahim gebelikte çok büyür ve bu esnada kanama olmaz.³⁰

Rahmin önemli fonksiyonları şunlardır: a) Kanamayla dökülen endometrium tabakayı 2-3 gün içinde yenilemek, b) Embriyonun endometriuma yerleşmesini sağlayıp, onu korumak, c) Orta tabakadaki düz kas liflerinin kasılmasıyla doğuma yardımcı olmak, d) Embrionun beslenmesini ve oksijenini sağlamak, ondan karbondioksit ve artıkları almaktır.³¹

KADIN ÜREME ORGANI NAKLİNİN HÜKMÜ

Çocuğu olamayan çiftlerin, çocuk sahibi olabilmeleri için uygulanan tedavi yöntemlerinden biri de üreme organlarının naklidir. Üreme organlarının nakli, diğer organlar gibi değildir. Bunun için üreme organları naklinin, genel olarak, organ nakli içerisinde kabul

²⁹ Semiz, *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi*, 165-167; MEB, *Üreme Sistemi*, 15, 27-28; MEB, *Anne ve Çocuk Sağlığı 1*, 7-8.

³⁰ Semiz, *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi*, 167-168; MEB, *Üreme Sistemi*, 16-17; MEB, *Anne ve Çocuk Sağlığı 1*, 7.

³¹ Semiz, *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi*, 168.

edilmeyip, ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Makalenin bu bölümünde, kadın iç üreme organlarının nakli İslâm hukuku açısından değerlendirilecektir.

Fallop Tüplerinin Nakli

Yukarıda açıklandığı üzere fallop tüpleri (tuba uterina), yumurta ile spermin buluşup döllenenin meydana geldiği organdır. Tüplerde döllenen yumurta (zigot), buradan rahme intikal ederek oraya yerleşir. Kadının hamile kalabilmesi için tüplerin açık olması gerekir. Tüplerden birinin açık olması durumunda kadının doğal yolla hamile kalma ihtimali, az olmakla birlikte yine de bulunmaktadır. İki tüpün de tıkalı olması durumunda, doğal yolla gebelik ihtimali bulunmamaktadır. Tüplerin tıkalı olduğu bazı durumlarda, cerrahi müdahale ile tüpler açılabilir. Fakat bazı durumlarda tüplerin cerrahi müdahale ile alınması gerekmektedir. Tüplerin tıkalı olması veya alınması durumunda tüp bebek yöntemiyle eşler çocuk sahibi olabilmektedir. Tüpler tıkalı olduğu için tüp bebek uygulamasında, uygulamadan önce tüplerin alınması tavsiye edilmektedir.³²

Fallop tüpleri tıkalı olan veya tüpleri bulunmayan kadın, tüp bebek uygulamasıyla çocuk sahibi olabileceği için, tüp nakli, organ nakli çalışmaları arasında yer almamaktadır. Fallop tüplerinin nakliyle ilgili çalışma 1946 yılında başlamakla birlikte, ilk denemelerde başarılı olmaması, zahmetli bir ameliyat olması, ameliyatta ve sonrasında hem donör hem de alıcı açısından risklerin bulunması; buna karşılık tüp bebek uygulamalarının başarılı ve kolay olması sebebiyle bu çalışmalara devam edilmemiştir.³³

Fallop tüpü nakli uygulanmamakla birlikte, yapılabilmesi imkân dâhilindedir. Bu sebeple tüplerin naklinin hükmü burada değerlendirilecektir. Üreme organlarının nakli konusu 23-26 Ekim 1989 tarihinde Kuveyt'te düzenlenen 5. Tıbbî Fıkıh Konseyinde ve İslâm Fıkıh Akademisi'nin 14-20 Mart 1990 tarihlerinde Cidde'de düzenlenen altıncı dönem toplantısında ele alınmıştır. Fakat bu toplantılarda alınan kararlarda, üreme organlarının nakli

³² Özlem Moraloğlu Tekin, Eylem Ünlübilgin, "Yardımcı Üreme Tekniklerinde Tubal Cerrahi", *Türk Üreme Tıbbı ve Cerrâhisi Dergisi*, <http://www.tjrms.org/current-issue/get-pdf/30/148092364901829.pdf>, (10.02.2018); Tunç, *Spontan Yoldan Ve Yardımcı Üreme Teknikleri İle Gebe Kalan Hastaların Maternal, Fetal ve Perinatal Özelliklerinin Karşılaştırılması*, 8, 18-19; Bülent Tıraş, "Yumurtalık veya Tüplerin Alınması Ameliyatı", <https://www.bulenttiras.com/yumurtalik-veya-tuplerin-alinmasi-ameliyati>, (10.02.2018); Seval Taşdemir, "Hidrosalpenks Nedir?", <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/seval-tasdemir/2015/03/21/hidrosalpenks-nedir> (10.02.2018); "Tüplerin Tıkalı (Kapalı) Olması", <http://www.centrumtupbebek.com/tuplerin-tikali-kapali-olmasi.html> (10.02.2018); "Tüplerin Açılması", <http://www.centrumtupbebek.com/tuplerin-acilmasi.html> (10.02.2018)

³³ Talat Ahmed el-Kasbî, "İmkâniyyetü Nakli'l-A'zâi't-Tenâsüliyye fi'l-Mer'e", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Cidde 1990, VI, 1978-1980.

detaylandırılmayıp genel ilkeler ortaya konmuştur. Bu kararlarda, “cinsel organ dışında kalan ve genetik özellikleri taşımayan üreme organlarının naklinin, İslam Fıkıh Akademisi'nin dördüncü dönem toplantısında alınan bir numaralı kararında belirlenen ölçülere uyulmak kaydıyla, meşru zarureter çerçevesinde caiz olduğu.” belirtilmektedir³⁴.

Söz konusu kararlara göre, fallop tüpü naklinin caiz olduğu söylenebilir. Nitekim bu kararın alındığı İslâm Fıkıh Akademisinin altıncı dönem toplantısında Halid Reşîd el-Cemîli tarafından sunulan tebliğde de, neslin karışmasına neden olmadığı için, fallop tüpleri naklinin caiz olduğu belirtilmektedir.³⁵ Fakat organ naklinin caiz olması için bulunması gereken şartlar, sadece İslâm Fıkıh Akademisinin 4/1 sayılı kararında belirtilen hususlar değildir. Adı geçen akademinin hem dördüncü, hem de altıncı dönem toplantılarında sunulan tebliğlerde ve yapılan tartışmalarda gündeme gelen, fakat belki de müsellemler kabul edildiği için karara yansımaya bazı kriterler daha bulunmaktadır.³⁶ Onlardan birisi de, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun 03/03/1980 tarih ve 396/13 sayılı kararında belirtilen zaruret halidir. Bu karara göre organ naklinin caiz olması için, diğer şartların yanında, hastanın hayatını veya hayati bir uzvunu kurtarmak için bundan başka çare olmadığı, meslekî ehliyet ve dürüstlüğüne güvenilen bir tabip tarafından tespit edilmesi gerekir.³⁷

Hâlbuki fallop tüpleri tıkalı olan veya alınan kadının çocuk sahibi olabilmesi için, fallop tüpü nakli yapılması zorunlu değildir. Çünkü tüpleri bulunmayan kadın, tüp bebek uygulamasıyla anne olabilmektedir. Diğer taraftan tüplerin nakli için yapılacak ameliyatta, hem donör, hem de alıcı açısından riskler bulunmaktadır. Dolayısıyla fallop tüplerinin nakli caiz değildir.

Yumurtalık (Ovarium) Nakli

Kadının çocuk sahibi olması için gerekli olan yumurta hücreleri, daha kendisi dünyaya gelmeden yumurtalıklarında oluşur ve ergenlik döneminden itibaren, menopoz dönemine kadar her ay bir yumurta olgunlaşarak fallop tüplerine alınır.³⁸ Kemoterapi ve radyoterapi infertiliteye

³⁴ “5. Tıbbî Fıkıh Konseyin Sonuç Bildirgesi ve Tavsiye Kararları”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Cidde 1990, VI, 2067; “İslâm Fıkıh Akademisi'nin 6/8/59 Sayılı Kararı”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Cidde 1990, VI, 2155.

³⁵ Halid Reşîd el-Cemîli, “Ahkâmu Nakli'l-Husyeteyni ve'l-Mübeyyidayni ve Ahkâmu Nakli A'dâi'l-Cenîni'n-Nâkisi'l-Hilkati fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Cidde 1990, VI, 1996.

³⁶ Organ nakliyle ilgili tebliğ ve tartışmalar için bk. *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, IV, 89-504; *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, VI, 1985-2145.

³⁷ “Organ Nakli”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/9669/organ-nakli> (03.02.2018)

³⁸ Kemal Tekin, Ferit Saraçoğlu, “Overlerin Dondurularak Saklanması”, *Kadın Doğum Dergisi*, Ankara 2, (2004), 3/187; Semiz, *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi*, 165-167; Milli Eğitim Bakanlığı, *Üreme*

yol açtığı gibi, pek çok sistemik ve otoimmün hastalığın tedavisinden ve kemik iliği, kök hücre naklinden önce kullanılan ilaçlar ile jinekolojik cerrahi de infertiliteye sebep olmaktadır.³⁹ Son zamanlarda tedavi yöntemlerinde meydana gelen gelişmeler neticesinde hastalıkların tedavisi mümkün hale gelmiş; kanser vb. hastalığa yakalanan kimselerin hayatta kalma süreleri çok artmıştır. Bunun tabii sonucu olarak da, söz konusu tedavileri alacak genç kadınlarda doğurganlığı korumak için çare arama ihtiyacı doğmuştur. Bu kapsamda embriyo, yumurta veya yumurtalıkların dondurularak saklanması, doğurganlığı koruma seçenekleri olarak ortaya çıkmıştır. Evli olmayan kadınlar ile yeterli sürenin olmaması gibi durumlarda yumurta veya yumurtalık dokusu, evli olan kadınlarda ise yumurtalık ve yumurtalık dokusunun yanında embriyo da dondurularak saklanmakta ve tedavisi tamamlandıktan sonra kendisine nakledilerek hamile kalma imkânı sağlanmaktadır.⁴⁰ Uzun süre hayvanlar üzerinde yapılan deneylerden sonra, insanlarda da yumurtalık dondurulması konusunda başarı elde edilmeye başlanmıştır. İlk dondurulmuş yumurtalık nakli, 1999 yılında Kutluk Oktay tarafından gerçekleştirilmiştir. Dondurulmuş yumurtalık nakliyle, 2016 yılına kadar 60 hamilelik olgusu bildirilmiştir.⁴¹

Sistemi, Ankara 2012, 15, 27-28; Milli Eğitim Bakanlığı, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anne ve Çocuk Sağlığı 1*, Ankara 2012, 7-8.

³⁹ Esra Atabenli Erdemli, Esra Atabenli Erdemli, Ferda Topal, Sinan Özkavukçu, Sibel Serin Kılıçoğlu, Deniz Balcı, *Ovaryum Dokusunun, Vitrifikasyon ve Yavaş Soğutma Teknikleriyle Korunurluğunun Histopatolojik Yönden Karşılaştırılması*, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu, Ankara 2011, http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6436/Microsoft%20Word%20-%20BAP%20proje_raporu.pdf (01.03.2018)

⁴⁰ Tekin, Ferit Saraçoğlu, “Overlerin Dondurularak Saklanması”, 188; Saraçoğlu, “Overlerin Dondurularak Saklanması”, 187; Erdemli, *Ovaryum Dokusunun, Vitrifikasyon ve Yavaş Soğutma Teknikleriyle Korunurluğunun Histopatolojik Yönden Karşılaştırılması*, http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6436/Microsoft%20Word%20-%20BAP%20proje_raporu.pdf (01.03.2018); Tunç, *Spontan Yoldan Ve Yardımcı Üreme Teknikleri İle Gebe Kalan Hastaların Maternal, Fetal ve Perinatal Özelliklerinin Karşılaştırılması*, 21; “Kardeşler Arası Yumurtalık Nakli”, <https://www.turkcebilgi.org/saglik/genetik/kardesler-arasi-yumurtalik-nakli-414.html> (27.03.2018); “Kardeşler Arası Yumurtalık Nakli”, <http://uzunyasam.blogspot.com.tr/2009/08/kardesler-arasi-yumurtalik-nakli.html> (23.02.2018).

⁴¹ Tekin ve Saraçoğlu, “Overlerin Dondurularak Saklanması”, 3/187; Sinan Özkavukçu, “Ovaryum Kriyoprezervasyonunun Folikülogeneze Etkileri”, *XII. Ulusal Histoloji ve Ebriyoloji Kongresi Kongre Program ve Özet Kitabı*, Ankara 2014, 34; Soner Çelik, *Ovaryum Kriyoprezervasyonu ve Transplantasyonu Sonrasında Folikül Kaybı Mekanizmalarında Rol Alan Baskılayıcı Moleküllerin Araştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya 2016, 2; Erkan Gümüş, Celal Kaloğlu, İsmail Sarı, Meral Yılmaz, “Vitrifikasyon Yöntemiyle Dondurulan ve Ototransplantasyonu Yapılan Fare Ovaryum Dokularında Vasküler Endotelial Kaderin (Ve-Kaderin) Ekspresyonlarının İncelenmesi”, *Türk Biyokimya Dergisi*, (2016), c.41, s.3, www.turkiyokimyadernegi.org.tr/TBDDergisi/TBD-Sivas-Biyokimya-Gunleri.pdf, (01.03.2018); Erdemli vd., *Ovaryum Dokusunun, Vitrifikasyon ve Yavaş Soğutma Teknikleriyle Korunurluğunun Histopatolojik Yönden Karşılaştırılması*, http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6436/Microsoft%20Word%20-%20BAP%20proje_raporu.pdf (01.03.2018)

Bunun dışında, yumurtalık yetmezliği ve kadında hızlı düşük yumurtalık rezervi olması da infertilite sebeplerindedir.⁴² Bu durumda başka bir kadının yumurta veya yumurtalık dokusunun nakli veya taşıyıcı annelik tedavi yöntemi olarak düşünülebilir. Yumurtalık veya yumurtalık dokusunun nakli henüz deneme aşamasındadır. İlk yumurtalık nakli 1974 yılında gerçekleştirilmiş, fakat vücut kabul etmemiştir. Çünkü yumurtalıklarda doğuştan gelen yumurta hücreleri donörün genetik özelliklerini taşıdığı için, nakledilen kadınla genetik uyumsuzluk bulunmaktadır. Bu sebeple yumurtalık nakli, ikiz kardeşler gibi aynı veya çok yakın genetik özelliğe sahip kişiler arasında yapılabilmektedir.⁴³ İlk başarılı taze yumurtalık nakli ise 2005 yılında gerçekleştirilmiştir.⁴⁴ 14-19 Mayıs 2008 tarihlerinde Antalya’da düzenlenen 6’ncı Ulusal Jinekoloji ve Obstetrik Kongresi’ne katılan ABD’li Prof. Dr. Sherman Silber, 11 kadına yumurtalık nakli yapıldığını, bunlardan 10’una ikizlerinden, birine ise kardeşinden yumurtalık dokusu alındığını ve bunlardan 8’inin gebelikle sonuçlandığını söylemiştir.⁴⁵

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, yumurtalık/yumurtalık dokusu nakli, ya kadının kendisinden alınıp dondurularak saklanan yumurtalık dokusunun tekrar kendisine nakledilmesi (ototranplantasyon), ya da başka bir kadından alınan yumurtalık dokusunun nakli (transplantasyon) şeklinde olabilmektedir. Bu iki yumurtalık naklinin hükmü, ayrı ayrı ele alınacaktır:

Yumurtalık Ototranplantasyonunun Hükmü

Kemoterapi, radyoterapi gibi infertiliteye sebep olan tedavilerden önce bu tedavileri alacak kadınların çocuk sahibi olabilmeleri için embriyo, yumurta veya yumurtalıkların dondurularak saklanması bir tedavi olarak uygulanabilmektedir. Bu tedavilerden önce kadından alınan yumurtalar dondurularak saklanmakta ve tedavisi tamamlandıktan sonra, eşinden alınan

⁴² Aslan, *Üniversite Hastanesine Başvuran Fertil ve İnfertil Kadınların Yumurta Donasyonu Hakkındaki Düşünceleri*, 2; Tunç, *Spontan Yoldan Ve Yardımcı Üreme Teknikleri İle Gebe Kalan Hastaların Maternal , Fetal ve Perinatal Özelliklerinin Karşılaştırılması*, 21.

⁴³ Talat Ahmed, “İmkâniyyetü Nakli’l-A’zâi’t-Tenâsüliyye fi’l-Mer’e”, *Mecelletü’l-Mecma’i’l-Fikhi’l-İslâmî*, VI, 1978; “Kardeşler Arası Yumurtalık Nakli”, <https://www.turkcebilgi.org/saglik/genetik/kardesler-arası-yumurtalik-nakli-414.html> (27.03.2018); “Kardeşler Arası Yumurtalık Nakli”, <http://uzunyasam.blogspot.com.tr/2009/08/kardesler-arası-yumurtalik-nakli.html> (23.02.2018).

⁴⁴ Çetin ve Çetin, “Dünden Bugüne Yardımla Üreme Teknikleri”, 154.

⁴⁵ “Tüp Bebek Güncel Haberler”, <http://www.cyprusivf.net/tup-bebek-guncel-haberler/> (27.03.2018); “Tüp Bebek Güncel Haberler”, <http://www.zypernivf.com/tup-bebek-guncel-haberler/> (27.03.2018); “Yumurtalık ve Rahim Nakli Hayal Değil” <https://www.saglikaktuel.com/haber/yumurtalik-ve-rahim-nakli-hayal-degil-2593.htm>, (27.03.2018); “Yumurtalık ve Rahim Nakli Hayal Değil”, <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/yumurtalik-ve-rahim-nakli-hayal-degil-8978150>, (27.03.2018).

sperm ile döllenerek ana rahmine yerleştirilmekte veya alınan yumurta eşinden alınan sperm ile döllendikten sonra dondurulmakta ve tedavi tamamlandıktan sonra ana rahmine yerleştirilmektedir. Üçüncü bir yöntem olarak da, bu tür tedaviden önce kadından yumurtalık dokusu alınıp dondurularak saklanmakta ve tedavisi tamamlandıktan sonra bu doku ya karın boşluğundaki yerine veya vücutta başka bir yere nakledilmektedir. Karın boşluğundaki yerine nakledilmesi durumunda tabii yolla hamilelik olabilmektedir. Vücutta başka bir yere nakledilmesinde ise, yumurta gelişimi sağlanarak tüp bebek uygulamasına başvurulmaktadır.⁴⁶

Bu tedavi yöntemlerinden embriyo ve yumurtanın dondurularak saklanması hükmü, tüp bebek kapsamında değerlendirilebilir. Tüp bebek uygulaması ise caizdir. Nitekim İslâm Konferansı Örgütü bünyesinde bulunan İslâm Fıkıh Akademisi'nce Amman'da düzenlenen üçüncü dönem toplantısında, döllenmiş yumurta ile sperm eşlere ait olması kaydıyla tüp bebek uygulamasında sakınca olmadığına karar verilmiştir.⁴⁷

Kadından alınan yumurtalık dokusunun dondurularak saklanması ve daha sonra kendisine nakledilmesi ise organ nakli kapsamına girmektedir. Burada nakledilen doku zaten kadının kendisine ait olduğu için, neslin karışması söz konusu değildir. Buna göre organ naklinde aranan genel şartlara riayet edilmesi kaydıyla bunun caiz olduğu söylenebilir. Nitekim İslâm Fıkıh Akademisi'nin 14-20 Mart 1990 tarihlerinde Cidde'de düzenlenen altıncı dönem toplantısında, "genetik özellikleri taşımayan üreme organlarının naklinin, meşru zaruretler çerçevesinde caiz olduğu." karara bağlanmıştır.⁴⁸

Yumurtalık Transplantasyonunun Hükmü ve Sonuçları

Kanser veya erken menopoz sebebiyle kısır olan kadınların çocuk sahibi olabilmesi için uygulanacak tedavi yöntemleri arasında başkasına ait embriyo, yumurta veya yumurtalık dokusu nakli yer almaktadır. Bunlardan başkasına ait embriyo ve yumurta nakli, taşıyıcı annelik kapsamında değerlendirilebilir. Taşıyıcı annelik ise ayrı bir çalışma konusu olduğu için burada ele alınmayacaktır.⁴⁹ Yumurtalık transplantasyonu ise, kadın üreme organı nakli kapsamında

⁴⁶ Tekin ve Saraçoğlu, "Overlerin Dondurularak Saklanması", 3/187; ⁴⁶ Atabenli Erdemli, vd., *Ovaryum Dokusunun, Vitrifikasyon ve Yavaş Soğutma Teknikleriyle Korunurluğunun Histopatolojik Yönden Karşılaştırılması*, http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6436/Microsoft%20Word%20-%20BAP%20proje_raporu.pdf (01.03.2018)

⁴⁷ "4 sayılı Tüp Bebek Kararı", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî*, yy. 1987, III, 515-516.

⁴⁸ "İslâm Fıkıh Akademisi'nin 6/8/59 Sayılı Kararı", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Cidde 1990, VI, 2155.

⁴⁹ Taşıyıcı annelik konusunda geniş bilgi için bk. Ayşe Şimşek, "İslâm Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya (2014), 24/241-266; Ülfet Görgülü, "Taşıyıcı Annelik -Fıkhî Bir Bakış-", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya (2010), 15/197-208.

olup, İslâm hukuku açısından burada değerlendirilecektir.

Yumurtalık nakli henüz deneme aşamasında olup, henüz ikiz kardeş veya kardeşler gibi aynı veya çok yakın genetik özelliğe sahip kişiler arasında yapılabilmektedir.⁵⁰ Ülkemiz mevzuatı açısından yumurtalık nakli diğer organ nakilleri gibi kabul edilmektedir. Nitekim Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdür Yardımcısı Doktor Bekir Keskinlikçi, veren ve alanın razı olması kaydıyla yumurtalık dokusu naklinin önünde yasal engel olmadığını açıklamıştır.⁵¹

Hâlbuki İslâm hukukunda yumurtalık nakli, diğer organ nakilleri gibi değildir. Yumurtalık naklinin hükmünün diğer organ nakillerinden ayrı değerlendirilmesi gerekir. Ayrıca fiili olarak yumurtalık nakli gerçekleşirse, bunun doğuracağı hukuki sonuçlar da ele alınmalıdır.

Yumurtalık naklinin hükmü

Daha önce de açıklandığı üzere, ergenlik döneminden itibaren, menopoz dönemine kadar olgunlaşarak fallop tüplerine alınacak yumurta hücreleri, doğuştan yumurtalıklarda gelmektedir.⁵² Buna göre bir kadından başka birine yumurtalık dokusu nakledildiğinde, aynı zamanda ona ait yumurtalar da nakledilmektedir. Bunun sonucu olarak da, kişi nikâhlı eşine ait olmayan yumurtadan çocuk sahibi olmaktadır. Dolayısıyla yumurtalık dokusu nakli, neslin karışmasına sebep olmaktadır. Bu ise caiz değildir. İslâm Fıkıh Akademisi'nin 14-20 Mart 1990 tarihlerinde Cidde'de düzenlenen altıncı dönem toplantısında da, genetik özellikleri taşıyan üreme organlarının naklinin caiz olmadığı karara bağlanmıştır.⁵³

Burada, -taşıyıcı annelikte olduğu gibi⁵⁴- eşlerin birinden alınan yumurtalık dokusunun,

⁵⁰ Talat Ahmed, “İmkâniyyetü Nakli'l-A'zâi't-Tenâsüliyye fi'l-Mer'e”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî*, VI, 1978; “Kardeşler Arası Yumurtalık Nakli”, <https://www.turkcebilgi.org/saglik/genetik/kardesler-arası-yumurtalik-nakli-414.html> (27.03.2018); “Kardeşler Arası Yumurtalık Nakli”, <http://uzunyasam.blogspot.com.tr/2009/08/kardesler-arası-yumurtalik-nakli.html> (23.02.2018).

⁵¹ “Kardeşler Arası Yumurtalık Nakli”, <https://www.turkcebilgi.org/saglik/genetik/kardesler-arası-yumurtalik-nakli-414.html> (27.03.2018); “Kardeşler Arası Yumurtalık Nakli”, <http://uzunyasam.blogspot.com.tr/2009/08/kardesler-arası-yumurtalik-nakli.html> (23.02.2018).

⁵² Kemal Tekin, Ferit Saraçoğlu, “Overlerin Dondurularak Saklanması”, *Kadın Doğum Dergisi*, Ankara 2, (2004), 3/187; Semiz, *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi*, 165-167; Milli Eğitim Bakanlığı, *Üreme Sistemi*, Ankara 2012, 15, 27-28; Milli Eğitim Bakanlığı, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anne ve Çocuk Sağlığı 1*, Ankara 2012, 7-8.

⁵³ “İslâm Fıkıh Akademisi'nin 6/8/59 Sayılı Kararı”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Cidde 1990, VI, 2155.

⁵⁴ Abdurrahman el-Bessâm, “Etfâlu'l-Enâbîb”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Cidde 1986, II, 266; Muhammed Ali el-Bâr, “et-Telkîhu's-Sînâ'i ve Etfâlu'l-Enâbîb”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Cidde 1986, II, 282-283; Rabitatü'l-Alemi'l-İslâmî bünyesinde bulunan İslâm Fıkıh

diğer eşe nakledilmesi önerilebilir. Fakat bunda da iki problem söz konusudur. Yumurtalık nakli, ikiz kardeş veya kardeşler gibi aynı veya çok yakın genetik özelliğe sahip kişiler arasında yapılabilmektedir.⁵⁵ Hâlbuki bu kimselerin aynı kişinin nikâhında birlikte bulunması helal değildir.⁵⁶ Diğer taraftan, yumurtalık nakli yapılan kadının kocasının ölmesi veya ondan ayrılması her zaman ihtimal dâhilindedir. Bu durumda, yumurtalıklarında bulunan yumurta hücreleri, önceki eşinin karısına aittir. Daha sonra evlenir ve yeni kocasından hamile kalırsa, bu eşinin spermi ve eski eşinin karısının yumurtasıyla hamile kalmış olacaktır. Bu ise, neslin karışmasına sebep olduğu için, haramdır. Dolayısıyla, eşlerin birinden alınan yumurtalık dokusunun, diğer eşe nakledilmesi de caiz değildir.

Yumurtalık Naklinin Sonuçları

Bir kadından alınan yumurtalık dokusunun, başka bir kadına nakledilmesi İslâm hukuku açısından caiz değildir. Yumurtalık nakli caiz olmamasına rağmen, bunu yapan kişiler çıkabilecektir. Bu durumda çocuğun nesebi, sıhriyet hısımlığı gibi problemler ortaya çıkmaktadır. Makalenin bu kısmında bu konular değerlendirilecektir.

Daha önce de belirtildiği gibi, yumurtalık dokusu naklinde, yumurta hücreleri doku ile birlikte gelmektedir; dolayısıyla yumurtalar donöre aittir ve onun genetik özelliklerini taşımaktadır.⁵⁷ Buna göre yumurtalık naklinden sonra kadın hamile kalarak çocuk dünyaya getirir; DNA testinde çocuğun annesi dokunun alındığı kadın çıkacaktır. Bu durumda çocuğun annesi olarak, kendisini doğuran kadın mı, yoksa yumurtanın sahibi olan genetik anne mi kabul edilmelidir.

Türk Medenî Kanununa göre, çocuğun annesi, onu doğuran kadındır.⁵⁸ Bu hususta belirleyici unsur, çocuğu dünyaya getirmektir. Hukukçular arasında anneye, çocuğun nesebini reddetme hakkının verilip verilmeyeceği tartışmalıdır. Hukukçuların çoğunluğu, annenin

Akademisi'nin "et-Telkîhu's-Sinâ'î ve Etfâlu'l-Enâbîb" kararı, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, Cidde 1986, II, 336.

⁵⁵ Talat Ahmed, "İmkâniyyetü Nakli'l-A'zâi't-Tenâsüliyye fi'l-Mer'e", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, VI, 1978; "Kardeşler Arası Yumurtalık Nakli", <https://www.turkcebilgi.org/saglik/genetik/kardesler-arasi-yumurtalik-nakli-414.html> (27.03.2018); "Kardeşler Arası Yumurtalık Nakli", <http://uzunyasam.blogspot.com.tr/2009/08/kardesler-arasi-yumurtalik-nakli.html> (23.02.2018).

⁵⁶ Nisa 4/23.

⁵⁷ Kemal Tekin, Ferit Saraçoğlu, "Overlerin Dondurularak Saklanması", *Kadın Doğum Dergisi*, Ankara 2, (2004), 3/187; Semiz, *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi*, 165-167; Milli Eğitim Bakanlığı, *Üreme Sistemi*, Ankara 2012, 15, 27-28; Milli Eğitim Bakanlığı, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anne ve Çocuk Sağlığı 1*, Ankara 2012, 7-8.

⁵⁸ Türk Medenî Kanunu, Madde 282: "Çocuk ile ana arasında soybağı doğumla kurulur."

çocuğun nesebini reddetme hakkının olmadığı görüşündedir. Türk Medenî Kanunda da anneye, nesebi reddetme hakkı verilmemiştir.⁵⁹ Yumurtalık dokusu nakledilen kadın, evlilik birliği içinde çocuk dünyaya getirirse, Medenî Kanununun 285. maddesine göre, çocuğun annesi doğuran kadın, babası da kadının kocasıdır. Buna göre, çocuğun nesebinin, yumurtalık dokusu alınan kadına bağlanması mümkün değildir.⁶⁰

İslâm hukukuna göre de çocuğun annesi, kendisini dünyaya getiren kadındır. Nitekim Kur'ân'da, “Onların anaları, ancak kendilerini doğuran kadınlardır.” buyrulmaktadır.⁶¹ Buna göre çocukla annesi arasında nesep bağı doğumla kurulur ve kadının çocuğu reddetmesi de mümkün değildir.⁶² İslâm hukukunda çocuğun babasıyla soy bağının kurulmasının sebepleri, sahih evlilik, fasit evlilik ve evlilik şüphesiyle cinsel ilişkidir.⁶³ Evlilik birliği içinde dünyaya gelen çocuğun nesebi, babasından sabit olur. Nikâh akdinden altı ay sonra ve evliliğin sona ermesinden itibaren hamileliğin en uzun süresi⁶⁴ içinde dünyaya gelen çocuğun babası, onu dünyaya getiren kadının eşidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), “Çocuk, anneyle birlikte olması meşru olan kişiye aittir; zina edene ise mahrumiyet vardır.” buyurmaktadır⁶⁵. Çocuğun nesebinin babasından sabit olması için, doğuran kadının eşinin baba olabilecek çağda olması ve cumhura göre fiilen bir araya gelip birlikte olmalarının mümkün olması gerekir⁶⁶. Hanefilere

⁵⁹ İsmail Aytaç, “Yardımcı Üreme Tekniklerinin Nesep Hukuku Açısından İncelenmesi” Adalet Dergisi, sy.11, <http://www.yayin.adalet.gov.tr/adaletdergisi/11.sayi/5ismail.pdf> (21.04.2018).

⁶⁰ İsmail Aytaç, “Yardımcı Üreme Tekniklerinin Nesep Hukuku Açısından İncelenmesi” Adalet Dergisi, sy.11, <http://www.yayin.adalet.gov.tr/adaletdergisi/11.sayi/5ismail.pdf> (21.04.2018).

⁶¹ Mücadele 58/2.

⁶² Alâuddîn el-Kâsânî, *Bedâi' u's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1982, VI, 255; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1991, I, 335.

⁶³ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, Daru'l-Fıkr, Dimeşk 1985, VII, 681; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 335.

⁶⁴ Hamileliğin en uzun süresi konusunda İslâm bilginleri farklı görüşler ortaya koymuştur. Bunların en meşhurları şöyledir: Hanefilere göre bu süre iki yıl (Kâsânî, *Bedâi' u's-Sanâi'*, III, 211; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, IV, 317), Şâfiîlere ve Hanbelîlere göre dört yıl (Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 390; Muvaffukuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1983, VI, 475. IX, 97), Mâlikîlere göre beş yıldır. Bazı Mâlikîlerin, bu süreyi yedi yıl kabul ettiği de nakledilmektedir (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 358). Buna karşılık Maliki bilgin Muhammed b. el-Hakem hamileliğin en uzun süresinin bir yıl olduğunu (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 358); İbn Hazm ise, dokuz ay olduğunu söylemektedir (*Muhallâ*, X, 317). Hamileliğin en uzun süresiyle ilgili bu görüşler, daha çok kendi dönemlerindeki tıbbî bilgi, tecrübe ve anlayışlara göre şekillenmiştir. Günümüzde artık ceninin anne karnındaki bütün aşamaları, rahimde kalma ve yaşayabilme imkânı bilinmektedir. Bu sebeple, günümüz tıbbının verilerine göre hareket etmek uygun olur.

⁶⁵ Buhârî, *Buyû'*, 3, Ferâiz, 17; Müslim, *Radâ'*, 36; Tirmizî, *Radâ'*, 8; Ebû Dâvûd, *Talâk*, 34; Nesâî, *Talâk*, 48.

⁶⁶ Ebû İshâk eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1996, IV, 443-444; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 358; İbn Kudâme, *el-Muğni*, XI, 167-168; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VII, 682-683; Fahrüddin Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Matbaatu'l-Kübrâ'l-Emîriyye, Bulak 1314, III, 39.

göre, akdın bulunması yeterlidir, fiilen birlikte olmalarının mümkün olması şart değildir.⁶⁷

Yumurtalık nakli yapılan kadının dünyaya getirdiği çocuğun nesebi, bu bilgiler doğrultusunda şöyle değerlendirilebilir: Yumurtalık naklinde, yumurtaların donöre ait olması sebebiyle, çocuğun annesi yumurtanın sahibi olarak kabul edilirse, çocuk nikâh dışı doğmuş olacaktır. Nikâh dışı dünyaya gelen çocuğun nesebi ise sabit olmaz. Hâlbuki çocuğun nikâhlı eşlerden dünyaya gelmesi, nesebinin sabit olması çocuk için çok önemlidir. Çocuğun gayrimeşru dünyaya gelmesi, nesebinin sabit olmaması, çocuk açısından son derece kendisini inciten ve acı veren bir durumdur. Bundan dolayı çocuğun babasız kalmaması, nesebinin belli olup utanç duymaması için, çocuğun nesebi kendini dünyaya getiren kadının kocasından kabul edilmiştir.⁶⁸ Böyle bir çocuğun nesebinin reddedilmesi, ancak li'ân ile mümkündür.⁶⁹ Çocuğun babasının tespitinde nikâh, kuvvetli bir karine olarak görülmüş, bu konuda şüpheler dikkate alınmayıp karşısında delilin terk edileceği kabul edilmiştir.⁷⁰ Nitekim bir bedevî Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek, eşinin doğurduğu çocuğun nesebinin kendine ait olmadığını ima ederek; "Ya Rasûlallâh! Eşim siyah derili bir çocuk dünyaya getirdi?" diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.s.) ona, "Senin develerin var mı?" diye karşılık verir. Adam, "Evet" deyince, "Onlar hangi renk?" diye sorar. O, "Kızıl." cevabını verince, bu defa "Aralarında boz renkli var mı?" diye sorar. Adam "Aralarında boz renkli olan var." deyince, Hz. Peygamber (s.a.s.), "Peki bunun nereden geldiğini düşünüyorsun?" diye sorar. Adam, "Soyunda kendisine çektiği bir deve vardır." diye cevap verince, "Belki bu çocuk da, soyunda bulunan birine çekmiş olabilir." buyurur.⁷¹ Çocuğun nesebinin tespitinde nikâh asıl olup, şüpheye itibar edilmediği için Hanefi fikhında, biri doğuda, diğeri batıda bulunan erkek ile kadın evlense ve altı ay sonra kadın bir çocuk dünyaya getirirse nesebinin babasından sabit olduğu benimsenmiştir⁷². Hatta Kâsânî (ö. 587/1191), eşler çocuğun, belli biriyle yapılan zinadan dünyaya geldiğini kabul etseler bile,

⁶⁷ Kâsânî, *Bedâi' u's-Sanâi'*, III, 212; Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 38-39.

⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 393; Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Useymin, *eş-Şerhu'l-Mümti' alâ Zâdi'l-Müstekni'*, Dâru İbni'l-Cevzî, yy., 1422, XIII, 308; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 278.

⁶⁹ Muhammed b. İdris eş-Şâfî, *el-Ümm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1393, V, 130; Şemsü'l-eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty., XVII, 100; Kâsânî, *Bedâi' u's-Sanâi'*, VI, 243, 255; Ebû'l-Hasen Ali b. Sa'id er-Reçrâcî, *Menâhîcu't-Tahsîl ve Netâicu Letâifi't-Te'vil fi Şerhi'l-Müdevveneti ve Halli Müşkilâtihâ*, Dâru'bni Hazm, Beyrût 2007, V, 372; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 27.

⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 297; Mustafa es-Suyûtî er-Ruhaybânî, *Metâlibu Üli'n-Nühâ fi Şerhi Gayeti'l-Müntehâ*, el-Mektebü'l-İslâmî, Dimeşk 1961, V, 555.

⁷¹ Buhârî, "Muhâribîn", 27, "İ'tisâm", 12; Müslim, "Liân", 18, 20.

⁷² Kâsânî, *Bedâi' u's-Sanâi'*, II, 331-332; Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, III, 39; Muhammed Emin b. Ömer İbn Âbidîn ed-Dimeşkî, *Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr*, İstanbul 1984, III, 118, 413.

nesebinin kocadan sabit olacağını söylemiştir⁷³.

Buna göre, yumurtalık naklinden sonra dünyaya gelen çocuğun nesebinin, kendisini doğuran anne ve eşinden sabit olması uygundur. Her ne kadar yumurtaları oluşturan kök hücreler yumurtalıklarla birlikte nakledilmiş olsa da, yumurta hücreleri yumurtalık nakledilen kadında ve ondan aldığı besinle olgunlaşmıştır. Dolayısıyla yumurtanın oluşum ve olgunlaşmasında iki kadının da katkısı bulunmaktadır. Ayrıca yumurta döllendikten sonra cenin, anne karnında gelişmiştir. Bu durumda iki kadını da anne kabul etmek, çifte anneliğe veya ikiye bölünmüş anneliğe götürecektir. Bu ise, ailenin ve çocuğun mutluluğuna gölge düşürecektir. Bunun için insanın hukuken tek bir annesi olması gerekir. Aksine üretilen çözümler, çözümlenmesi güç daha büyük problemlerin doğmasına neden olur.⁷⁴ Ayrıca babasından nesebinin sabit olması için de, çocuğun doğuran anneye ait olduğunu kabul etmek gerekir. Sonuç olarak, çocuğun yararı gözetilerek, yumurtalık naklinde çocuğun annesini kendini doğuran kadın ve babasını da onun eşi kabul etmek uygun olur.

Bununla birlikte, çocuğun dünyaya geldiği yumurtanın asıl sahibinin, kendisinden yumurtalık alınan kadın olduğu gerçeği de önümüzde durmaktadır. Bunun hukukî sonucu ise, o kadınla çocuk arasında evlilik engelinin meydana gelmesidir. Buna göre, yumurtalık naklinden dünyaya gelen çocuk, kendisinden yumurtalık alınan kadının kendisiyle, onun usulü, furûu, anne ve babasının furûu, dede ve ninelerinin çocuklarıyla evlenemez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında meydana gelen şu olay da, yumurtalık alınan kadın ile çocuk arasında evlilik engelinin olduğunu göstermektedir: Sa'd b. Ebî Vakkas ile Abd b. Zem'a, bir çocuk hakkında davalaşırlar. Sa'd, çocuğun kardeşi Utbe'ye benzerliğini de göstererek, onun kardeşinin çocuğu olduğunu, kardeşinin kendisine, bu çocuğa sahip çıkmasını vasiyet ettiğini söyler. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kayın biraderi olan Abd b. Zem'a da, çocuğun annesinin, kendi babasının cariyesi olduğu için, çocuğun babasıyla o kadının meşru birlikteliklerinden dünyaya geldiğini, dolayısıyla kardeşi olduğunu iddia eder. Rasûlullâh (s.a.s.) çocuğun simasının Utbe'ye çok benzediğini görür, fakat "*Ey Abd, bu çocuk senin kardeşindir. Çünkü çocuk, anneye birlikte olması meşru olan kişiye aittir; zina edene ise mahrumiyet vardır.*" buyurur. Hadisin devamında ise, çocuğun hukuken kayınbiraderinin kardeşi olduğuna hükmetmiş olmasına rağmen, çocuk Utbe'ye çok benzediği için, eşine, "*Ey Sevde b. Zem'a,*

⁷³ Kâsânî, *Bedâi' u's-Sanâi'*, VI, 243.

⁷⁴ İsmail Aytaç, "Yardımcı Üreme Tekniklerinin Nesep Hukuku Açısından İncelemesi", *Adalet Dergisi*, Ankara 11 (2002), <http://www.yayin.adalet.gov.tr/adaletdersisi/11.sayi/5ismail.pdf> (21.04.2018).

sen de bu çocuğa karşı örtün” der.⁷⁵ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.s.), hukuken çocuğun babasının kayınpederi olduğuna hükmetmekle birlikte, evlilik engelleri bakımından gerçek babasını dikkate almıştır. Bunun için Hanefiler, zina ile nesep sabit olmasa da, evlilik engeli doğacağını kabul etmiştir.⁷⁶ Burada da, yumurtanın asıl sahibi, kendisinden yumurtalık alınan kadın olduğu için, evlilik engelinin meydana geleceği kabul edilmelidir.

Rahim (Uterus) Nakli

Bazı kadınlarda yumurtalık fonksiyonları yeterli olmakla birlikte, uterus faktörlü infertilite (UFI), başka bir deyişle rahimden kaynaklanan kısırlık sebebiyle, çocuk sahibi olamamaktadır. Böyle kadınların çocuk sahibi olabilmeleri için, bazı ülkelerde taşıyıcı annelik yasal kabul edilmiştir. Fakat ülkemizin de içinde bulunduğu diğer ülkelerde ise, taşıyıcı annelik yasal değildir. -Taşıyıcı annelik, ayrı bir çalışmanın konusu olduğu için, burada hükmü irdelenmeyecektir.- Taşıyıcı anneliğin yasal olmadığı ülkelerde, uterus nakli, bu kadınların çocuk sahibi olmalarını sağlayabilecek bir çözüm olarak görülebilir. 1960'lı yıllardan itibaren hayvanlar üzerinde rahim nakli çalışmaları yapılmaktadır. İnsandan insana rahim nakli, ilk olarak 2000 yılında Suudi Arabistan'da gerçekleştirilmiştir. Fakat nakil işleminden 99 gün sonra, doku ölümü meydana geldiği için çıkarılmak zorunda kalınmıştır. Dünyada insandan insana yapılan ikinci rahim nakli ise, 2011 yılında Akdeniz Üniversitesi Tıp fakültesinde gerçekleştirilmiştir. 2013 yılı Nisan ayında, dondurulmuş embriyoların nakliyle kadın hamile kalmış, fakat gebeliğin 5. haftasında düşükle sonuçlanmıştır. 2012 yılında İsviçre'de dokuz kadına, canlılardan alınan uteruslar nakledilmiştir. Bu çalışmada donörlerin beşi, nakledilen kadınların annesidir. Vakaların ikisinde, nakledilen rahim geri alınmak zorunda kılınmıştır. Diğer yedi vakada ise, düzenli adet kanaması izlenmiştir. Ve bu kadınlardan biri, 2014 yılı Ekim ayında sağlıklı doğum gerçekleştirmiştir.⁷⁷

Daha önce de açıklandığı üzere, tüplerde yumurtanın döllemesiyle meydana gelen zigot,

⁷⁵ Bk. Buhârî, “Buyû’”, 3, 100, “Husûmât”, 5; Müslim, “Radâ’”, 36.

⁷⁶ Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’*, II, 262; İbn Hümâm, *Fethü’l-Kadîr*, III, 199.

⁷⁷ Ruşen Öztürk, Ümran Sevil, “Uterus Transplantasyonu ve Etik”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4/538-539; Tuğba Uğurlu, *Antioksidanların Uterus Transplantasyonunda Angiogeneze Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2017, 25-27; İlkay Başer Demircan, *Histidin-Triptofan-Ketoglutarat (Htk) Çözeltisine Eklenen Acetyl-L-Carnitin’in Donör Uterus’daki Koruyucu Etkilerinin Araştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2012, 108-110

buradan rahme geçerek yerleşmekte ve yaklaşık kırk hafta burada kalmaktadır.⁷⁸ Bu dönemde rahmin fonksiyonu, embriyonun endometriuma yerleşmesini sağlayıp, onu korumak; beslenmesini ve oksijenini sağlamak, ondan karbondioksit ve atıkları almak ve hamileliğin sonunda da orta tabakadaki düz kas liflerinin kasılmasıyla doğuma yardımcı olmaktır.⁷⁹ Uterus transplantasyonunda nakledilen rahim, kendisine nakledilen kadından çıkarılan rahmin yerini alarak, yukarıda sayılan fonksiyonları icra etmektedir. Bu durumda rahim, kendisine nakledilen kadının bir organı olmakta ve yukarıda açıklanan görevi yerine getirirken, donörün genetik özelliğini doğacak çocuğa taşımamaktadır.

Buna göre rahim nakli, üreme organları dışındaki organların nakliyle aynı hükümdedir. Dolayısıyla vefat eden ve menopoza giren kadınlardan, kendileri veya velilerinin izniyle, karşılığında bir ücret alınmaksızın uterus faktörlü infertiliteli kadınlara rahim nakli caizdir. Nitekim üreme organlarının nakli konusu ele alınan 5. Tıbbî Fıkıh Konseyinde ve İslâm Fıkıh Akademisi'nin 14-20 Mart 1990 tarihlerinde Cidde'de düzenlenen altıncı dönem toplantısında, "cinsel organ dışında kalan ve genetik özellikleri taşımayan üreme organlarının naklinin, İslam Fıkıh Akademisi'nin dördüncü dönem toplantısında alınan bir numaralı kararında belirlenen ölçülere uyulmak kaydıyla, meşru zaruretlar çerçevesinde caiz olduğu" karara bağlanmıştır⁸⁰.

SONUÇ

Her canlı gibi insan da, çocuk sahibi olup neslini devam ettirmeyi ister. Bununla birlikte her evli çift çocuk sahibi olamamaktadır. Üreme çağındaki çiftlerin bir yıl boyunca çocuk sahibi olmayı istemelerine rağmen gebeliğin oluşmaması veya gebeliği sürdürememe durumu, tıbben "infertilite" olarak adlandırılmaktadır. Tabii yollarla çocuk sahibi olamayan çiftlerin pek çoğu, geliştirilen yardımcı üreme yöntemleriyle artık çocuk sahibi olabilmektedir. Bu yöntemler arasında, üreme organlarının nakli de yer almaktadır. Bu çerçeveden olarak ilk başarılı taze yumurtalık (over) nakli 2005 yılında⁸¹ ve ilk başarılı rahim (uterus) nakli de 2011 yılında⁸² gerçekleşmiştir.

⁷⁸ Semiz, *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi*, 167-168; MEB, *Üreme Sistemi*, 16-17; MEB, *Anne ve Çocuk Sağlığı 1*, 7.

⁷⁹ Semiz, *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi*, 168.

⁸⁰ "5. Tıbbî Fıkıh Konseyin Sonuç Bildirgesi ve Tavsiye Kararları", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, VI, 2067; "İslâm Fıkıh Akademisi'nin 6/8/59 Sayılı Kararı", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, VI, 2155.

⁸¹ Çetin ve Çetin, "Dünden Bugüne Yardımla Üreme Teknikleri", 154.

⁸² Uğurlu, *Antioksidanların Uterus Transplantasyonunda Angiogeneze Etkileri*, 27.

Üreme organlarının nakli konusunda genel ilke, 5. Tıbbî Fıkıh Konseyi ve İslâm Fıkıh Akademisi'nin 14-20 Mart 1990 tarihlerinde Cidde'de düzenlenen altıncı dönem toplantısında belirlenmiştir. Bu kararlara göre, genetik özellikleri taşıyan üreme organlarının nakli caiz değildir; buna karşılık genetik özellikleri taşımayanların nakli ise, organ nakli ile ilgili genel şartlara uyulmak kaydıyla caizdir.⁸³ Bu genel ilke doğrultusunda kadın üreme organlarının nakli değerlendirildiğinde, şu sonuçlar çıkarılabilir:

a) Fallop tüpleri tıkalı olan veya tüpleri bulunmayan kadınlar, tüp bebek uygulamasıyla çocuk sahibi olabilmektedir. Hâlbuki organ naklinin caiz olması için gereken şartlardan biri, hastanın hayatını veya hayatî bir uzvunu kurtarmak için bundan başka çare olmadığının tespit edilmesi gerekir. Fallop tüpleri tıkalı olan kadının çocuk sahibi olabilmesi için, fallop tüpü nakli yapılması zorunlu değildir; tüp bebek uygulamasıyla da anne olabilir. Dolayısıyla fallop tüplerinin nakli caiz değildir.

b) Yumurtalıkların olmaması, çalışmaması veya kanser ve erken menopoz gibi sebeplerle kısır olan kadınların çocuk sahibi olabilmesi için uygulanacak tedavi yöntemlerinden biri de yumurtalık/yumurtalık dokusu naklidir. Bu ise, ya kadının kendisinden alınıp dondurularak saklanan yumurtalık dokusunun tekrar kendisine nakledilmesi (ototranplantasyon), ya da başka bir kadından alınan yumurtalık dokusunun nakli (transplantasyon) şeklinde olabilmektedir.

Yumurtalık/yumurtalık dokusunun ototranplantasyonunda, nakledilen doku zaten kadının kendisine ait olduğu için, neslin karışması söz konusu değildir. Dolayısıyla bunun caiz olduğu söylenebilir. Fakat yumurtalık/yumurtalık dokusunun tranplantasyonu, dokunun alındığı kadının genetik özelliklerini naklettiğinden, neslin karışmasına sebep olduğu için caiz değildir. Çünkü ergenlik döneminden itibaren, menopoz dönemine kadar olgunlaşarak fallop tüplerine alınacak yumurta hücreleri, doğuştan yumurtalıklarda gelmektedir. Bunun için bir kadından başka birine yumurtalık dokusu nakledildiğinde, aynı zamanda ona ait yumurtalar da nakledilmektedir. Bunun sonucu olarak da, kişi nikâhlı eşine ait olmayan yumurtadan çocuk sahibi olmaktadır.

Başkasına ait yumurtalık dokusunun nakli caiz olmamakla birlikte, bunu yapanlar çıkarsa, bu durumda, çocuğun nesebi ve sıhriyet hısımlığı bakımından bazı hukuki sonuçlar doğar. İslâm hukukunda çocuğun annesi, kendisini dünyaya getiren kadındır ve kadın çocuğu reddedemez.

⁸³ “5. Tıbbî Fıkıh Konseyin Sonuç Bildirgesi ve Tavsiye Kararları”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, VI, 2067; “İslâm Fıkıh Akademisi'nin 6/8/59 Sayılı Kararı”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, VI, 2155.

Çocuğun babası ise, sahih evlilik, fasit evlilik veya evlilik şüphesiyle kadınla ilişkiye giren kişidir. Buna göre, yumurtalık naklinden sonra dünyaya gelen çocuğun nesebi, kendisini doğuran anne ve eşinden sabit olur. Bununla birlikte, yumurtanın asıl sahibi, kendisinden yumurtalık alınan kadın olduğu için, çocukla arasında evlilik engeli meydana gelir.

c) Yumurtalık fonksiyonları yeterli olmakla birlikte, uterus faktörlü infertilite sebebiyle çocuk sahibi olamayan kadınlar, rahim nakliyle çocuk sahibi olabilmektedirler. Rahim transplantasyonunda, nakledilen organ donörün genetik özelliğini doğacak çocuğa taşımadığı için, vefat eden ve menopoza giren kadınlardan, kendileri veya velilerinin izniyle, karşılığında bir ücret alınmaksızın uterus faktörlü infertiliteli kadınlara rahim nakli caizdir. Burada donörün, alıcı kadın veya kocasıyla akraba olup olmaması hükmü etkilemez.

KAYNAKÇA

1. “Kardeşler Arası Yumurtalık Nakli”, 23.02.2018 tarihinde <http://uzunyasam.blogspot.com.tr/2009/08/kardeler-aras-yumurtalik-nakli.html> sayfasından erişilmiştir.
2. “Kardeşler Arası Yumurtalık Nakli”, 27.03.2018 tarihinde <https://www.turkcebilgi.org/saglik/genetik/kardeler-aras-yumurtalik-nakli-414.html> sayfasından erişilmiştir.
3. “Organ Nakli”, 03.02.2018 tarihinde, <https://kurul.diyenet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/9669/organ-nakli> sayfasından erişilmiştir.
4. “Tüp Bebek Güncel Haberler”, 27.03.2018 tarihinde, <http://www.cypusivf.net/tup-bebek-guncel-haberler/> sayfasından erişilmiştir.
5. “Tüplerin Açılması”, 10.02.2018 tarihinde <http://www.centrumtupbebek.com/tuplerin-acilmasi.html> sayfasından erişilmiştir.
6. “Tüplerin Tıkalı (Kapalı) Olması”, 10.02.2018 tarihinde, <http://www.centrumtupbebek.com/tuplerin-tikali-kapali-olmasi.html> sayfasından erişilmiştir.
7. “Yumurtalık ve Rahim Nakli Hayal Değil”, 27.03.2018 tarihinde, <https://www.saglikaktuel.com/haber/yumurtalik-ve-rahim-nakli-hayal-degil-2593.htm>, sayfasından erişilmiştir.
8. “Yumurtalık ve Rahim Nakli Hayal Değil”, 27.03.2018 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/yumurtalik-ve-rahim-nakli-hayal-degil-8978150>, sayfasından erişilmiştir.
9. 5. Tıbbî Fıkıh Konseyi, (1990) “Sonuç Bildirgesi ve Tavsiye Kararları”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Cidde.
10. Abdullah b. Muhammed et-Tayyâr, Abdullah b. Muhammed el-Mutallık, Muhammed b. İbrâhîm el-Mûsâ, (2012) *el-Fıkhu'l-Müeyesser en-Nevezilu't-Tıbbiyetü'l-Mu'âsıra*, Riyad.
11. Abdurrahman el-Bessâm, (1986) “Etfâlu'l-Enâbîb”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Cidde.
12. Alâuddîn el-Kâsânî, (1982), *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.
13. Ayşe Şimşek, (2014) “İslâm Hukuku Açısından Taşyıcı Anelikte Meşruiyet Tartışmaları”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya, 24/241-266;
14. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, (1987) “Turuku'l-İncâb fi't-Tıbbi'l-Hadîsi ve Hukmuha's-Şer'iyyu”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, yy.
15. Belma Derman Semiz, (1990), *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
16. Birand Taneri, (2015), *Acil Servisde Acil Tıp Hekimlerinin Organ Bağışı Sürecinde Yönetim, Duyarlılık ve Farkındalıkları*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.
17. Bülent Tıraş, “Yumurtalık veya Tüplerin Alınması Ameliyatı”, 10.02.2018 tarihinde, <https://www.bulenttiras.com/yumurtalik-veya-tuplerin-alinmasi-ameliyati>, sayfasından erişilmiştir.
18. Cihan Çetin, M. Turan Çetin, (2014) “Dünden Bugüne Yardımla Üreme Teknikleri”, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, Adana, 23.
19. Çağdaş Doğan, *Prematür Ovaryan Yetmezlikle Xpd Ve Xrcc1 Dna Tamir Gen Polimorfizminin İlişkisi*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi, Malatya 2011.
20. Ebû İshâk eş-Şirâzî, (1996), *el-Mühezzeb*, Daru'l-Kalem, Dimeşk.
21. Ebû'l-Hasen Ali b. Sa'îd er-Recrâcî, (2007) *Menâhîcu't-Tahsîl ve Netâicu Letâîfi't-Te'vîl fi Şerhi'l-Müdevveneti ve Halli Müşkilâtihâ*, Dâru'bni Hazm, Beyrût.
22. Erkan Gümüş, Celal Kaloğlu, İsmail Sarı, Meral Yılmaz, (2016), “Vitrifikasyon Yöntemiyle Dondurulan ve Ototransplantasyonu Yapılan Fare Ovaryum Dokularında Vasküler Endotelial Kaderin (Ve-Kaderin) Ekspresyonlarının İncelenmesi”, *Türk Biyokimya Dergisi*, 01.03.2018 tarihinde www.turkiyokimyaderneği.org.tr/TBDDergisi/TBD-Sivas-Biyokimya-Gunleri.pdf, sayfasından erişilmiştir.

23. Esra Atabenli Erdemli, Esra Atabenli Erdemli, Ferda Topal, Sinan Özkavukçu, Sibel Serin Kılıçoğlu, Deniz Balcı, (2011), *Ovaryum Dokusunun, Vitrifikasyon ve Yavaş Soğutma Teknikleriyle Korunurluğunun Histopatolojik Yönden Karşılaştırılması*, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu, Ankara, 01.03.2018 tarihinde, http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/6436/Microsoft%20Word%20-%20BAP%20proje_raporu.pdf sayfasından erişilmiştir.
24. Fahrüddin Osman b. Ali ez-Zeylaî, (1314), *Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Matbaatu'l-Kübrâ'l-Emîriyye, Bulak.
25. Gülüşan Göce, (2005), "Tüp Bebek Tedavisi Almış Kadınların Dinî Başa Çıkma Süreçleri ve Dini Yaşantıları Üzerine Nitel Bir Araştırma", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 32.
26. Halid Reşid el-Cemîlî, (1990) "Ahkâmu Nakli'l-Husyeteyni ve'l-Mübeyyidayni ve Ahkâmu Nakli A'dâi'l-Cenîni'n-Nâkısı'l-Hilkati fi Ş-Şerîati'l-İslâmiyye", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, Cidde.
27. Hayrettin Karaman, (1991), *Mukayeseli İslâm Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul.
28. İKÖ İslâm Fıkıh Akademisi, (1987), "4 sayılı Tüp Bebek Kararı", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, yy..
29. İKÖ İslâm Fıkıh Akademisi, (1987) "4/1 nolu Organ Nakli kararı", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, yy.
30. İKÖ İslâm Fıkıh Akademisi, (1990), "İslâm Fıkıh Akademisi'nin 6/8/59 Sayılı Kararı", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, Cidde.
31. İlkey Başer Demircan, (2012), *Histidin-Triptofan-Ketoglutarat (Htk) Çözültisine Eklenen Acetyl-L-Carnitin'in Donör Uterus'daki Koruyucu Etkilerininin Araştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara.
32. İrfan Yüce, (2007), "Organ Nakli", *DİA*, Ankara.
33. İsmail Aytaç, (2002), "Yardımcı Üreme Tekniklerinin Nesep Hukuku Açısından İncelemesi", *Adalet Dergisi*, Ankara 11, 21.04.2018 tarihinde, <http://www.yayin.adalet.gov.tr/adaletdergisi/11.sayi/5ismail.pdf> sayfasından erişilmiştir.
34. Jane Özcan, (2005), *İn vitro Fertilizasyon Planlanan Zayıf Yanıtlı Hastalarda Uygulanan Mikrodoz Protokolü İle Mikrodoz Stop Protokolünün Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Sağlık Bakanlığı Süleymani Kadın Hastalıkları ve Doğum Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.
35. Kemal Tekin, Ferit Saraçoğlu, (2004), "Overlerin Dondurularak Saklanması", *Kadın Doğum Dergisi*, Ankara 2.
36. Kemalüddin Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Mûsâ b. İsâ ed-Demîrî, (2004) *en-Necmü'l-Vehhâc fi Şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Minhâc, yy.
37. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye.
38. Mehmet Musa Aslan, *Üniversite Hastanesine Başvuran Fertil ve İnfertil Kadınların Yumurta Donasyonu Hakkındaki Düşünceleri*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi, Edirne 2016.
39. Milli Eğitim Bakanlığı (2012), *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anne ve Çocuk Sağlığı 1*, Ankara.
40. Milli Eğitim Bakanlığı (2012), *Üreme Sistemi*, Ankara.
41. Muhammed Ali el-Bâr, (1987), "el-Kadâyâ'l-Ahlâkiyyetü'n-Nâcimetü ani't-Tehakkümi fi Takniyyâti'l-İncâb (et-Telkîhu'l-İstinâ'î)", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, yy.
42. Muhammed Ali el-Bâr, (1986), "et-Telkîhu's-Sinâ'î ve Etfâlu'l-Enâbîb", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, Cidde.
43. Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, (1996), *el-Büceyrimi ale'l-Hatîb (el-İknâ' fi Halli Elfâzi Ebi Şucâ')*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
44. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, (1393), *el-Ümm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
45. Muhammed b. Muhammed el-Muhtâr eş-Şenkîti, (1994), *Ahkâmu'l-Cerâhati't-Tıbbiyye ve'l-Âsâru'l-Müterettibetü aleyhâ*, Cidde.
46. Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Useymin, (1422), *eş-Şerhu'l-Mümti' alâ Zâdi'l-Müstekni'*, Dâru İbni'l-Cevzî, yy..
47. Muhammed Emin b. Ömer İbn Âbidîn ed-Dimeşki, (1984), *Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr alâ'd-*

- Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr*, İstanbul.
48. Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, (2005), *Minhâcu't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut.
49. Mustafa es-Suyûtî er-Ruhaybânî, (1961), *Metâlibu Üli'n-Nühâ fî Şerhi Gayeti'l-Müntehâ*, el-Mektebü'l-İslâmî, Dimeşk.
50. Muvaffukuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, (1983), *el-Muğni*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.
51. Özlem Aşcı, Nezihe Kızılkaya Beji, (2012) “İnfertilite Danışmanlığı”, *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, İstanbul, 20.
52. Özlem Moraloğlu Tekin, Eylem Ünlübilgin, “Yardımcı Üreme Tekniklerinde Tubal Cerrahi”, *Türk Üreme Tıbbı ve Cerrâhisi Dergisi*, 10.02.2018 tarihinde, <http://www.tjrms.org/current-issue/get-pdf/30/148092364901829.pdf>, sayfasından erişilmiştir.
53. Pınar Doğan, (2009) *Afyon Kocatepe Üniversitesi Öğrencilerinin Organ Bağışı Konusundaki Bilgi Tutum Ve Davranışları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Afyon.
54. Rabitatü'l-Alemi'l-İslâmî bünyesinde bulunan İslâm Fıkıh Akademisi, (1986), “et-Telkîhu's-Sinâ'î ve Etfâlu'l-Enâbîb” kararı, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, Cidde.
55. Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Hamza İbn Şihabiddîn er-Remlî, (1993) *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc fî'l-Fikhi alâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi*, Dâru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
56. Ruşen Öztürk, Ümran Sevil, (2013), “Uterus Transplantasyonu ve Etik”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, Gümüşhane, 2.
57. Sa'îd b. Muhammed Bâ-Alî Bâişin ed-Dev'anî el-Hadramî, (2004), *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Hadramiyye (Büşra'l-Kerîm bi-Şerhi Mesâili't-Ta'lim)*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut.
58. Selami Kara, Zeliha Salman, Kurtuluş Öngel, (2012), “Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Sağlık Personelinin Organ Bağışına Bakışı”, *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Ankara, 1.
59. Serahsi, Şemsü'l-eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, Dâru'l-Mâ'rife, Beyrut ty.
60. Seval Taşdemir, “Hidrosalpenks Nedir?”, 10.02.2018 tarihinde, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/seval-tasdemir/2015/03/21/hidrosalpenks-nedir> sayfasından erişilmiştir.
61. Sinan Özkavukçu, (2014), “Ovaryum Kriyoprezervasyonunun Folikülogeneze Etkileri”, *XII. Ulusal Histoloji ve Ebriyoloji Kongresi Kongre Program ve Özet Kitabı*, Ankara.
62. Soner Çelik, (2016) *Ovaryum Kriyoprezervasyonu ve Transplantasyonu Sonrasında Folikül Kaybı Mekanizmalarında Rol Alan Baskılayıcı Moleküllerin Araştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
63. Şeyhmus Tunç, *Spontan Yoldan Ve Yardımcı Üreme Teknikleri İle Gebe Kalan Hastaların Maternal, Fetal ve Perinatal Özelliklerinin Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Malatya 2014.
64. Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbînî, (1997), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
65. Talat Ahmed el-Kasbî, (1990), “İmkâniyyetü Nakli'l-A'zâi't-Tenâsüliyye fî'l-Mer'e”, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, Cidde.
66. Tuğba Uğurlu, (2017), *Antioksidanların Uterus Transplantasyonunda Angiogeneze Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
67. Türk Medenî Kanunu.
68. Ülfet Görgülü, (2010) “Taşıyıcı Annelik -Fikhi Bir Bakış-”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya, 15, 197-208.
69. Vehbe Zuhaylî, (1985), *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, Daru'l-Fikr, Dimeşk.
70. Yasemin Erol, (2011), *Yapay Dölllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Extended Abstract

Summary

Every married couple wants to have children. However, some couples cannot be parents. The statu of nonoccurrence or discontinuity of pregnancy for one year despite the fact that couples in reproductive age want to have a baby is called medically infertility. The absence of their children deeply affects the couples and their families. Because having children does not only provide the continuation of the generation but also has a vital meaning with its sociological, psychological, spiritual and moral dimensions. For this reason, childless couples mobilize all opportunities to have baby. With the help of assisted reproductive methods, many of these couples can have one.

The first successful in vitro fertilization study was carried out in 1976 and it has made a great progress since then. This issue has been evaluated in many meetings and studies in terms of Islamic law since it has been a long time since application of IVF. However, the first successful fresh ovarian transplantation was performed in 2005 and the first successful uterus (uterus) transplantation was performed in 2011. For this, transplantation of reproductive organs is yet a new issue.

The general principle on the transplantation of reproductive organs has been determined at the sixth session of the 5th Jurisprudence Council and the Islamic Fiqh Academy on 14-20 March 1990 in Jeddah. According to these decisions, it is not permissible to transplant genetically engineered reproductive organs; as regards transplantation of those who do not have genetic characteristics, it is permissible on condition of providing general stipulations for organ transplantation. By evaluating the transplantation of female reproductive organs in accordance with this general principle, the following conclusions can be drawn:

a) Women with clogged of fallopian tube or have no tube may have a baby via IVF. For this reason, a fallopian tube transplant is not necessary for such women to become mother. As a matter of fact, one of the legitimacy conditions for organ transplantation in fiqh is that there is no other cure to save the patient's life or a vital part. On the other hand, there are risks in terms of both donor and recipient in the surgery for tube transplantation. Accordingly, transplantation of fallopian tubes is not permissible.

b) In order to have a child, one of the methods of treatment for the women who does not have any ovaries, or who are infertile due to reasons such as cancer and premature menopause, is to transplant ovarian / ovarian tissue. This can take place of either the form of transferring frozen and stored ovarian tissue belonging to her (autotransplantation), or transplanting the the tissue from another woman.

In the ototranplantation of ovarian / ovarian tissue, the generation decay (lineage confusion) does not occur since the transplanted tissue belongs to the woman itself, Therefore it can be said that it is permissible. However, transplantation of ovarian / ovarian tissue is not permissible as it causes lineage confusion with the genetic characteristics of the female. This is so because, from adolescence to menopausal period, the matured egg cells which are taken into the fallopian tubes come from the congenital ovaries. For this purpose, when the ovary tissue is transplanted from one woman to another, the eggs are also transplanted. As a result, the person has a child who does not belong to his spouse.

It can be suggested here the transfer of the ovary tissue taken from one of the spouses, to the other one, as in the surrogate motherhood, But it is always possible for the husband to die or to leave his wife who has undergone an ovarian transplant. In this case, the egg cells in the ovaries belong to the the previous wife. If she later gets married and becomes pregnant by her

new husband, she will be able to become pregnant with her new husband's sperm and, egg of her former husband's wife. This is haram, because it causes the the generation decay. Therefore, it is not permissible to transfer the ovarian tissue from one of the spouses to the other.

Although transplantation of the ovarian tissue of someone else is not permissible, if it is to be done some legal consequences arise on the child's sub-lineage and marriage relationship. In Islamic law, the child's mother is the woman who brought her to the world, and she cannot refuse the child. As a matter of fact, in the Qur'an, "Their mothers are only women who give birth them". The child's father is the person who has intercourse with the woman on the basis of a legal marriage, a corrupt (*fasid*) marriage or a suspicious marriage. Because the Prophet (p.u.h.) said, "The child belongs to the person who is legitimate to be with his mother; for the adulterer there is deprivation." According to this, the birth of the child born after ovarian transplantation, the mother and the wife that gives birth to be fixed. However, since the original owner of the egg is the woman from whom the ovary received, a marriage barrier occurs with the child.

c) Although ovarian functions are adequate, the women who cannot have children due to uterine factor infertility can have children by uterine transplantation. In uterine transplantation, the transplanted organ do not carry the genetic characteristics of the donor to the child. Because of this, it is permissible to transfer the uterus from the dead or menopausal women to ones with infertility with uterine factor, with the permission of themselves or their parents. To be kinship of the donor with the receiving woman or her husband does not affect the provision. 7

Keywords: Infertility, fallopian tubes transplantation, ovarian transplantation, uterus transplantation, organ transplantation.

Makale Geçmişi / Article History

Alındı/Received: 19.10.2018

Düzeltilme Alındı/Received in revised form: 16.12.2018

Kabul edildi/Accepted: 20.12.2018

TÜRKİYE’DE KATILIM BANKALARI VE MEVDUAT BANKALARININ FAİZ VE KAR ORANLARI İLE TAKİPTEKİ KREDİ ORANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİSİNİN BELİRLENMESİ

Harun KOLUKISA¹

Özet

Katılım bankaları mevduat bankalarına göre göreceli olarak daha yüksek kar/faiz oranlarından kredi kullandırmaktadır. Daha yüksek maliyetle kredi kullandıran katılım bankalarını mevduat bankalarına tercih eden müşterilerin daha düşük ödeme gücüne sahip sorunlu müşteri kitlesi olacağı ve bunun sonucu olarak da katılım bankalarının takipteki kredi oranlarının mevduat bankalarının takipteki kredi oranlarına göre daha yüksek olacağı öngörülmektedir. Bu çalışmada Ocak 2005 ve Eylül 2015 tarihleri arasında Türkiye’de faaliyet gösteren Katılım Bankalarının kredi kullandırmalarında uygulanan aylık kar oranları ve takipteki kredi oranları (NPL-non performing loan), Türkiye’de faaliyet gösteren Mevduat Bankaların kredi kullandırmalarında uygulanan aylık faiz oranları ve takipteki kredi oranları verileri kullanılmıştır. Katılım bankaları ve mevduat bankalarının kar ve faiz oranları ile takipteki kredi oranları arasındaki ilişki; korelasyon, VAR, Granger nedensellik ve etki-tepki analizleriyle incelenmiştir. Analizler neticesinde takipteki kredi oranlarının direkt olarak kar/faiz oranlarının bir sonucu olmadığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, öngörüldüğü gibi katılım bankalarının mevduat bankalarından daha yüksek kar/faiz oranından kredi kullandırması takipteki kredi oranlarını doğrudan etkilemediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Mevduat Bankacılığı, Faiz Oranları, Kar Oranları, NPL Rasyoları

DETERMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN PARTICIPATION BANK’S PROFIT RATES AND DEPOSIT BANK’S INTEREST RATES WITH NON-PERFORMING LOAN(NPL) RATIOS

Abstract

Participation banks’s credit profit rates are higher than deposit bank’s credit interest rates. It is believed that, eventhough with higher financing costs, customers who choose participation banks over to deposit banks shall have a problematic profile that has lower payment power. Therefore, it is expected that participation bank’s NPL ratios would be higher than deposit bank’s NPL ratios.

Monthly profit rates applied for credits and non-performing loan(NPL) ratios of participation banks which are operating in Turkey, monthly interest rates applied for credits and NPL ratios of deposit banks which are operating in Turkey for the time between January 2005 and September 2015 are used. For determining the relationship between participation bank’s profit rates and deposit bank’s interest rates with NPL ratios; correlation, unit root test, VAR, Granger causality, and impulse-response analyses are applied. Due to analyse’s results, NPL ratios are not direct result of profit/interest rates. In the light of analyses, it is determined that participation bank’s higher profits rates for credit are not resulted to higher NPL ratio as it is foreseen.

Keywords : Participation Banks, Deposit Banks, Interest Rates, Profit Rates, NPL Ratios

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü, Finansal Ekonomi Bölümü, harunkolukisa@yahoo.com

GİRİŞ

Bankaların temel ekonomik işlevleri mevduat sahiplerinden topladıkları fonları, finansman ihtiyacı olan ve kredi talep eden kişi ya da kurumlara ulaşmasında aracılık etmektir. Bankacılık sektörünün fon toplama ve finansman sağlama işlevleri sonucunda, ekonomiye kazandırılan fon hacmi ve bu fonlara talep artmaktadır. Bankaların önemli işlevlerinden biri de toplanan fonları ekonomik kalkınmaya katkı sağlayacak alan ve sektörlerle yönelterek ülke ekonomisinin büyümesinde ve gelişmesinde olumlu etki yapmaktır. Sonuç olarak milli gelir ve istihdam artmasına katkı yaparlar (Arslan, Yapraklı, 2008).

Krediler Bankaların ağırlıklı faaliyet alanlarından biridir. Mevduat sahiplerinden topladığı fonları, kredi olarak fon talep eden gerçek kişilere(tüketicilere) ve tüzel kişilere(şirketlere) aktararak tekrardan ekonomiye kazandırır.

BDDK'nın hazırladığı Bankacılık sektörü raporlarına göre Türk bankacılık sektörünün aktif büyüklüğünün %90.33'ünü mevduat bankaları, %5.15'ini katılım bankaları ve %4.5'ini kalkınma ve yatırım bankaları oluşturmaktadır. Katılım bankaları son 10 yıl dikkate alındığında ciddi bir büyüme gerçekleştirmiştir. Türk bankacılık sistemi son yıllarda büyümesiyle birlikte Mevduat bankalarının payında azalış gözlenmekte ve katılım bankalarının payında istikrarlı bir artış görülmektedir (BDDK, 2015).

Türkiye'de Katılım Bankacılığı olarak bilinen, dünyada İslami Bankacılık veya Faizsiz Bankacılık olarak isimlendirilen Katılım bankacılığı dünyada ve Türkiye'de gitgide önem kazanmaktadır. İslami Bankacılığın oluşumu ve gelişiminde ekonomik sebeplerle birlikte dini nedenler, insanların dini inançlarının, hassasiyetlerinin bankacılığa bakışı ve sosyal nedenler etkili olmuştur (Toraman, Ata ve Buğan, 2015). Dini neden olarak, İslam dininde faizin yasak olması ve bankalarda uygulanan, kredi faizi ve mevduat faizi olarak isimlendirilen faiz türlerinin haram olduğu konusunda İslam hukukçuları arasında görüş birliğinin olması etkilidir (Özsoy, 1987). Ekonomik neden olarak, İslami ekonominin ekonomik açıdan vadettiği konuların diğer ekonomik sistemlere göre farkı sosyo ekonomik adalet, manevi değerlere, kardeşlik ve yardımseverliğe vurgu yapmasıdır. Bankacılık sistemi sadece ekonomik amaç değil aynı zamanda sosyal adaleti sağlamanın bir aracı olarak görülmektedir (Chapra, 1985). Türkiye'de Katılım Bankacılığının tarihi 30 yıl öncesinde başlamıştır. Türkiye'de şu an faaliyet gösteren 6 Katılım Bankası vardır. Bunlar; Albaraka Türk, Bank Asya, Kuveyt Türk ve Bank Asya, Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım Bankalarıdır. Katılım Bankacılığı sektörüne 2015'te katılan iki yeni banka olan Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım bankaları şubeleşme aşamasındadır. Katılım Bankaları faizsiz fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri geliştirmektedir.

Müşterilerinin bankacılık ihtiyaçlarına yönelik hizmetler sunmayı hedefleyen Katılım bankalarında kullanılan bankacılık ürünleri, müşterilerine sunulmadan önce Danışma Kurulu(Sharia Board) tarafından katılım bankacılığı prensiplerine uygunluğu incelenmektedir.

2.Kredi Limit Tahsis ve Kullandırım Süreci

2.1.Kredi

Krediyi kısaca firmaların(tüzel kişilerin) tüketicilerin(gerçek kişi) belirli bir süreliğine, bir maliyet karşılığında bankalardan veya finansman sağlayan kuruluşlardan ödünç para kullanması olarak tanımlayabiliriz. Diğer bir ifadeyle bankaların topladıkları fonları fon talep eden şahıs ya da firmalara bir maliyet karşılığında kullandırmasıdır. Kredi ekonomik hayatta önemli bir yer tutar ve kredi olanağı olmayan finansal piyasa düşünülemez. Ekonomi içerisinde bulunan firmalar, faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek için ihtiyaçlarına göre kredi kullanırlar (Kaan Balkaş, 2004).

2.2.Kredi Limit Tahsis Süreci

Bankalar kredi kullandırırken, müşterilerinin kredi borçlarını taahhüt ettikleri zamanda ödeyebileceklerinden emin olmak isterler. Bu sebeple bankalar finansman başvurusunda bulunan müşterilerinin talep ettikleri finansmanı ödeyebilme kabiliyetlerini ölçerler. Bu süreç Katılım ve Mevduat bankalarında benzer olmakla birlikte, Katılım bankaları müşterinin borcunu geri ödeme kabiliyetiyle birlikte, kredinin hangi ürün veya hizmetin finansmanı için kullanılacağını da önemser. Finansmanın kullanılacağı ürün veya hizmet, İslami prensiplere uygun olması gerekmektedir.

2.2.1.Tüketici Kredileri Limit Tahsis Süreci

Tüketici kredilerinde kredi limit tahsisi her başvuru finansman talebi için ayrı değerlendirilir ve tahsis edilen limit sadece başvuru yapılan finansman için kullanılabilir. Örneğin; bankalar, ev alımı için kredi kullanmak isteyen müşterisinin başvurusunu değerlendirir, olumlu ya da olumsuz karar verir. Aynı müşteri araç almak için kredi başvurusunda bulunduğu anda ayrıca tekrardan değerlendirmeye alınır. Bankalar limit tahsisi için; müşterinin gelir durumu, KKB kredi skor puanı, başvurduğu finansman türü, teminat şartları, diğer bankalardaki riskleri gibi faktörleri dikkate alarak karar verirler.

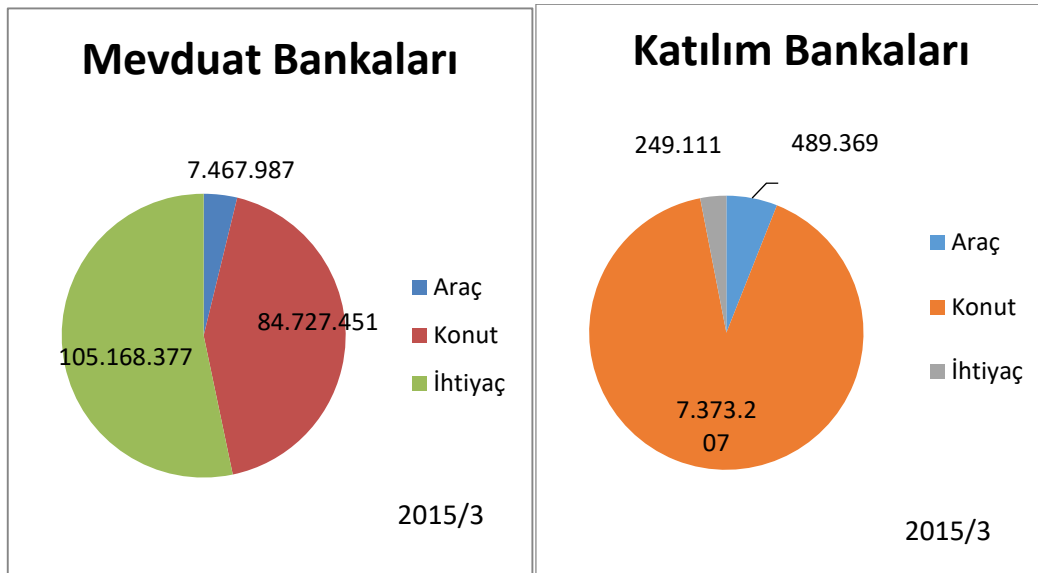
2.2.2Tüzel Kişi Kredileri Limit Tahsis Süreci

Tüzel kişi limit tahsis süreci tüketicilerden biraz farklı işlemektedir. Tahsis çalışması her bir finansman başvurusu için değil, müşteri bazlı olarak değerlendirilir. Limit tahsis kararında müşterinin talep ettiği limit türü, limit tutarıyla birlikte; finansal tabloları, finansal rasyoları,

diğer bankalarda devam eden kredi riskini gösteren Merkez Bankası memzuç kayıtları, faaliyet gösterdiği sektör, firma ve firma ortaklarıyla ilgili edinilen referans bilgileri değerlendirmede dikkate alınan önemli faktörlerdir. Bankalar müşterilerine limit açarken bazı teminat şartlarıyla limit tahsisi yaparlar. Tüzel kişilere açılan limitler bir yıl süreyle geçerlidir ve firmalar kredi ihtiyacı olduğunda açılan limitlerinden teminat şartlarını yerine getirdiği sürece kredi kullanabilirler.

2.3.Tüketicilere Kullandırılan Krediler

Türkiye’de tüketiciler(gerçek kişi) krediyi ağırlıklı ev ve araç finansmanı için kullanmaktadır. Bununla birlikte eğitim, seyahat, acil nakit ihtiyacı gibi sebeplerle de bankalardan kredi talebinde bulunmaktadırlar. Katılım bankaları kredi kullandırırken ağırlıklı olarak İslami finansman yöntemlerinden “murabaha” ile finansman sağlarlar. Bu yöntemle kredi talebinde bulunan müşterisine ihtiyacı olan mal veya hizmeti satın alıp, vadeli olarak, üzerine kar ekleyerek müşterisine satmak kaydıyla finansman sağlarlar. Katılım bankalarından finansman talep eden müşteri, finansmanı kullanacağı mal veya hizmeti bildirmesi gerekmektedir. Belirtilen mal veya hizmet katılım bankacılığı prensiplerine uygun görülürse kredi verme işlemine başlanabilir. Tüketici kredilerinin kullanım amacına göre dağılımında, katılım ve mevduat bankaları arasında farklılıklar gözlenmektedir. Katılım bankaları ağırlıklı olarak konut finansmanı ve araç finansmanı kullandırırken, mevduat bankaları ihtiyaç(nakit kredi) finansmanı sağlamaktadır.

Şekil:1 Katılım ve Mevduat Bankalarında Tüketici Kredileri Dağılımı

Şekil 1’e göre mevduat bankalarında tüketicilere kullandırılan kredilerin %50 den fazlası ihtiyaç kredisi olarak kullanılmıştır. Katılım bankalarında tüketici finansmanının büyük kısmı konut kredilerinde ve çok az kısmı ihtiyaç kredilerinde kullandırılmıştır (BDDK, 2015).

2.4.Tüzel Kişilere Kullandırılan Krediler

Firmalar, faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde sürdürmek, üretimlerini artırmak, yeni yatırımlar yapmak amacıyla kredi talebinde bulunurlar. Ticari firmaların kullandığı kredileri 3 farklı şekilde sınıflandırabiliriz. 1.Kredinin geri ödeme sıklığına göre; spot krediler ve rotatif krediler. Spot krediler kredi kullandırım aşamasında belirlenen faiz oranının kredi bitişine kadar geçerli olduğu kredilerdir. Rotatif krediler ise firmalara belirlenen limitlere göre sürekli kredi kullanan ve kredi ödemesi yapılan, kullanılabilir limitin sürekli değiştiği kredi türüdür. 2. Teminat şartlarına göre açık krediler(teminatsız krediler), teminatlı krediler olarak sınıflandırabiliriz. Açık krediler, kredibilitesi yüksek, mali yapısı güçlü firmalara herhangi bir teminat alınmadan limit tahsis edilerek kullandırılan kredilerdir. Teminatlı kredileri ise kendi içinde ikiye ayırabiliriz; kefalet karşılığı krediler, maddi teminatlı krediler. Kefalet karşılığı krediler, müşteri ile kredi değerliliği yüksek kefil veya kefillerle en az iki imza karşılığında limit tahsis edilerek kullanılan kredilerdir. Maddi teminatlı krediler, müşterinin mevduatının blokeye alınarak, müşterinin çek veya senetleri, kısa sürede nakde dönebilecek emtialar ve taşınmazlar karşılığında limit tahsis edilerek kullandırılan kredilerdir. 3. Kredinin niteliğine göre nakit ve gayri nakit krediler olarak sınıflandırabiliriz. Nakdi krediler, faiz ve komisyon karşılığında belirli bir vadeye bağlı olarak nakit kullanılan kredilerdir. Gayrinakdi krediler ise bir malın teslimi, bir işin yapılabilmesi, bir borcun vadesinde ödenmesi gibi yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda belirlenen tutarın kayıtsız şartsız ödeneceğinin taahhüt edildiği kredi türüdür (Acar, 2012).

2.5.Kredi Faiz(Kar) Oranlarının Belirlenmesi

Kredi arz ve talebinin bir araya geldiği kredi piyasasında, kredi talep eden kredi maliyetini minimize etme eğilimindedir. Bu motivasyonda olan kredi talepçisi en düşük faiz (kar) oranını sunan finans kurumunda kredi kullanmayı tercih eder. Bankalarda daha fazla müşteriye daha fazla kredi kullandırmayı hedefler. Bunu sağlamak için maliyet, vade vb faktörleri dikkate alarak kredi faiz(kar) oranlarını düşürme eğilimindedir. Faiz oranlarını etkileyen başlıca faktörleri; para arzı, para talebi, tasarruf miktarı, vergi oranları, yatırımlar, kamu harcamaları olarak sayabiliriz. Katılım bankaları da kredi kar oranlarını belirlerken mevduat bankalarına paralel olarak benzer faktörleri dikkate almaktadır.

3.Literatür taraması

Mevduat bankaları ve Katılım bankalarının çeşitli yönlerden karşılaştırıldığı bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları; Buğan(2015)Mevduat bankalarının ve Katılım bankalarının kaynaklarını etkin kullanımları karşılaştırdığı çalışmasında, Veri

Zarflama Modeli'ni kullanmış. Toplam mevduat, faiz giderleri, faiz dışı giderler girdi, kredi alacakları, faiz gelirleri, faiz dışı gelirler çıktı veri seti ile yaptığı çalışmanın sonucunda Katılım bankalarının kaynaklarını daha etkin kullandığı sonucuna varmıştır. Diğer bir çalışmada, Dağ(2011) Mevduat Bankalarıyla Katılım bankalarının toplam verimlilik indeksinin karşılaştırmıştır. Veri Zarflama Modeli'nin kullanıldığı çalışmada Mevduat toplamı, toplanan fonlar, faiz giderleri, kar payı giderleri, personel giderleri girdi olarak, krediler, plasman toplamı, kullandırılan fonlar, faiz gelirleri, kar payı gelirleri, net ücret ve komisyon gelirleri çıktı veri olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak katılım bankalarının daha iyi değerlere sahip olduğu tespit edilmiştir. Sakarya ve Kaya(2013) Katılım ve mevduat bankalarının, iş modelleri, likidite, etkinlik, aktif kalitesi, kredi riski, karlılık verileriyle panel veri yöntemi kullanarak yaptığı çalışmada katılım bankalarının mevduat bankalarına oranla daha yüksek öz kaynakla ve daha düşük kaldıraçla faaliyet gösterdiği sonucuna varmışlardır. Katılım ve mevduat bankalarının finansal rasyolarının karşılaştırıldığı çalışmada, Parlakkaya ve Çürük(2011) karlılık ve likidite oranlarının bir birinden ayırt edici özellikte olduğu ve operasyonel faaliyetlerinin farklılık gösterdiği, katılım bankalarının Pazar payının düşük olmasının fon toplama ve kredi kullandırma faaliyetlerinin yeterli düzeyde olmamasının sonucu olduğunu belirtmişlerdir.

Son yıllarda popüler olan bir konu olan Katılım Bankacılığı ile ilgili dünyanda farklı çalışmalara rastlanmıştır. Loghod(2011) 2000-2005 yılları arasında karlılık ve likidite verileriyle Bahreyn, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri'nde faaliyet gösteren Katılım ve Mevduat bankalarının finansal performansları karşılaştırmıştır. Bu çalışma neticesinde karlılık açısından ciddi bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Katılım bankalarının daha az likidite riski aldığı, mevduat bankalarının dış borca daha çok bağımlı olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir çalışmada, 21 ülkeden 43 Katılım bankası ve 37 Mevduat bankaları maliyet ve kar verimliliği açısından incelenmiştir. Bu çalışma sonucunda Mohamad, Hassan, Bader(2009) Katılım ve Mevduat bankaları arasında kayda değer bir farklılığın olmadığı tespit etmişlerdir. Ayrıca hem Katılım hem Mevduat bankaları için maliyetlerin minimize edilmesi için hala potansiyel olduğu belirtilmiştir. Kakakhel, Raheem, Tariq(2010) Pakistan'da faaliyet gösteren 2 Katılım bankası ve 2 Mevduat bankasının performanslarını karşılaştırmışlardır. 2008-2010 yılları arasında, likidite, karlılık, ödeme gücü için finansal rasyo analiziyle test edilmiştir. Sonuç olarak Pakistan'da mevduat bankalarının daha karlı olduğu gözlenmiştir. Yapılan literatür taramasında, Katılım Bankaları ve Mevduat Bankalarının, NPL rasyolarını karşılaştıran herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

4. Veri Seti ve Araştırma Yöntemi

4.1. Veri Seti

Bu çalışmada katılım ve mevduat bankalarının faiz/kar oranları ve NPL rasyoları arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu sebeple Türkiye de faaliyet gösteren mevduat ve katılım bankalarının hepsi dâhil edilmiştir. 2005-2015 tarihleri arasında Katılım bankalarının kar oranları ve NPL rasyoları, Mevduat Bankalarının Kredi faiz oranları ve NPL rasyoları kullanılmıştır. Veriler aylık olarak E-views'te Korelasyon, Birim Kök Testleri, VAR, Granger Nedensellik testleri kullanılarak incelenmiştir. Veriler BDDK, Merkez bankası ve Katılım Bankalarının resmi sitelerinden temin edilmiştir.

4.2. Korelasyon Analizleri

4.2.1. 2005-2015 Verileri Kullanılarak Yapılan Korelasyon Analizleri

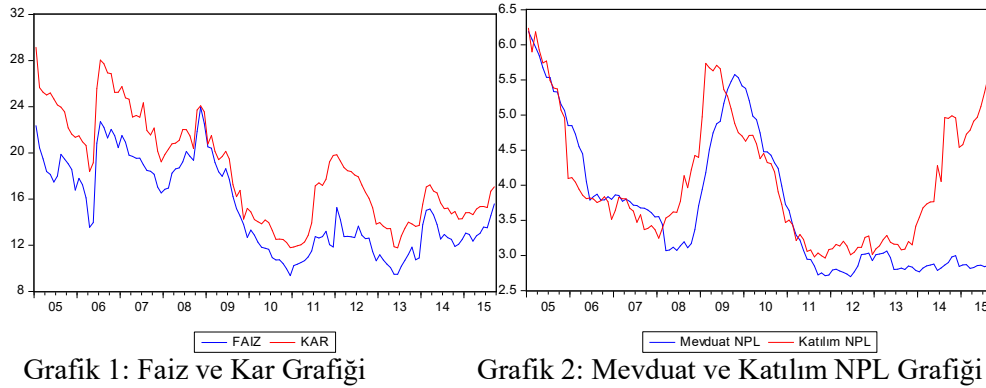
Katılım bankaları kar oranları, mevduat bankaları faiz oranları, katılım bankaları NPL rasyoları ve mevduat bankaları NPL rasyolarının 2005 ve 2015 yılları arasındaki verileri kullanılarak, verilerin birbiriyle olan ilişkileri korelasyon analiziyle incelenmiştir.

Tablo: 1 Korelasyon Matrisleri

	KAR	FAİZ
KAR	1.000000	0.933867
FAİZ	0.933867	1.000000
	KATILIMNPL	KAR
KATILIMNPL	1.000000	0.245715
KAR	0.245715	1.000000
	KATILIMNPL	MEVDUATNPL
KATILIMNPL	1.000000	0.660261
MEVDUATNPL	0.660261	1.000000
	FAİZ	MEVDUATNPL
FAİZ	1.000000	0.210815
MEVDUATNPL	0.210815	1.000000

Kar oranları ve NPL rasyoları arasında 0.24 oranında pozitif yönlü korelasyon ilişkisi vardır. Faiz oranlarıyla NPL rasyoları arasında 0.21 oranında pozitif yönlü korelasyon ilişkisi olmakla beraber Katılım bankalarında kar oranı ve NPL rasyolarına göre daha düşük bir korelasyon ilişkisi vardır. Katılım ve Mevduat bankaları NPL rasyoları arasında 0.66 oranında

pozitif yönlü korelasyon ilişkisi vardır. Kar oranları ve faiz oranları arasında 0.93 oranında pozitif yönlü korelasyon ilişkisi vardır.

Grafik 1’de görüleceği gibi 2005-2015 yılları arasında kar oranları faiz oranlarından daha yüksek seyretmektedir. Grafik 2’de görüleceği üzere 2013 itibariyle Katılım Bankaları NPL rasyolarında normalin dışında bir artış göstermektedir. Bu artışın önemli sebeplerinden birisi Katılım Bankacılığı sektörünün en büyük bankalarından olan Bank Asya ile ilgili olumsuzluklardan kaynaklanmaktadır. Daha sağlıklı bir sonuç elde etmek amacıyla çalışmamıza 2013 sonrası veriler çıkarılarak devam edilmiştir.

4.2.2. 2005-2012 Verileri Kullanılarak Yapılan Korelasyon Analizleri

Katılım bankaları kar oranları, mevduat bankaları faiz oranları, katılım bankaları NPL rasyoları ve mevduat bankaları NPL rasyolarının 2005 ve 2012 yılları arasındaki verileri kullanılarak, verilerin birbiriyle olan ilişkileri korelasyon analiziyle incelenmiştir.

Tablo: 2 Korelasyon Matrisleri

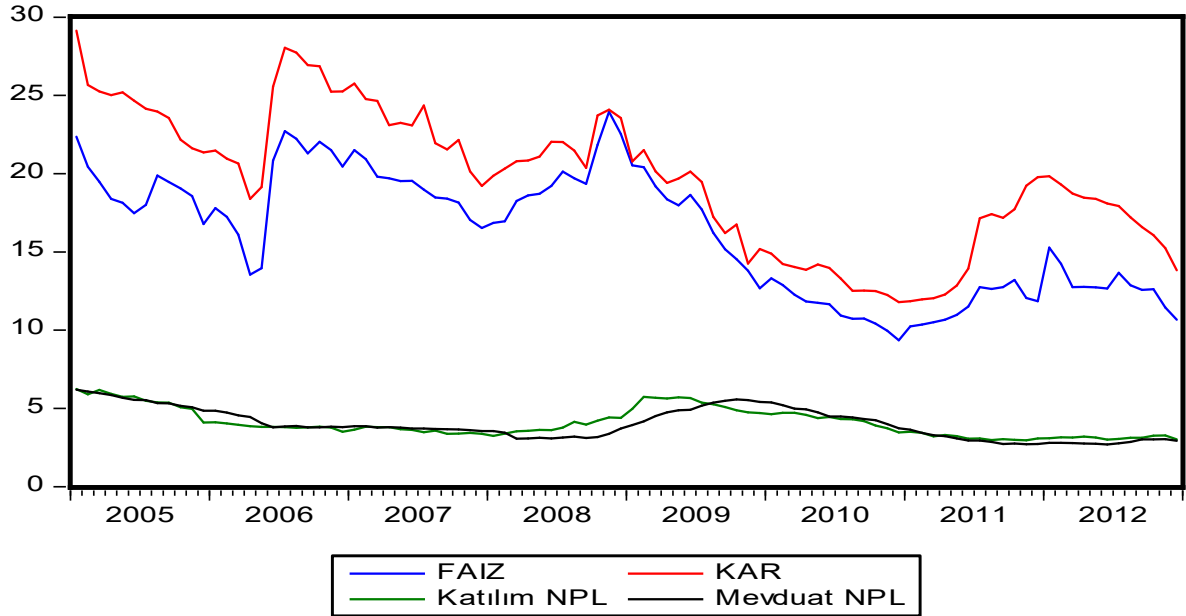
	KATILIMNPL	MEVDUATNPL
KATLMNPL	1.000000	0.883819
MEVDUATNPL	0.883819	1.000000

	FAIZ	KAR
FAIZ	1.000000	0.917301
KAR	0.917301	1.000000

	KATILIMNPL	KAR
KATLMNPL	1.000000	0.276638
KAR	0.276638	1.000000

	FAIZ	MEVDUATNPL
FAIZ	1.000000	0.210815
MEVDUATNPL	0.210815	1.000000

Katılım bankaları NPL rasyoları ve Mevduat bankaları NPL rasyoları arasında, 2013 ve sonrasının dahil olduğu verilerle 0.66 oranında pozitif yönlü korelasyon ilişkisi vardı, 2012 ve öncesinin verileriyle 0.88 oranında pozitif yönlü korelasyon ilişkisi vardır. Kar oranları ve faiz oranları arasında 0.91 oranında pozitif yönlü korelasyon ilişkisi vardır. Bunun sebebi olarak her ne kadar prensipler ve işleyiş açısından farklılıklar olsa da, aynı piyasada varlığını sürdüren, aynı piyasada müşterilerine finansman sağlayan Katılım ve Mevduat Bankaları, kredi maliyetlerini benzer faktörlere göre belirlemesidir. Kar oranı ve Katılım Bankaları NPL rasyoları arasında 0.27 oranında pozitif yönlü korelasyon ilişkisi vardır. Faiz oranı ve Mevduat Bankaları NPL rasyoları arasında 0.21 oranında pozitif yönlü korelasyon ilişkisi vardır.

Grafik 3: Faiz, Kar, Mevduat ve Katılım NPL

Katılım ve Mevduat Bankalarının NPL rasyoları arasındaki korelasyon, grafik 3'te net olarak görülmektedir. Benzer şekilde faiz ve kar oranları arasında korelasyon analizinde çıkan güçlü korelasyonu grafikte görülmektedir. Katılım bankaları kar oranları 2005-2012 yılları arasında Mevduat bankaları faiz oranlarına göre daha yüksek seyretmektedir ancak NPL rasyoları bazı dönem Katılım Bankalarında, bazı dönem Mevduat Bankalarında daha yüksek olduğu görülmektedir.

4.2.3. Kar, Faiz, NPL Verilerinin Aylık Yüzdesel Değişimleriyle Yapılan Korelasyon Analizleri

Katılım bankaları kar oranları, mevduat bankaları faiz oranları, katılım bankaları NPL rasyoları ve mevduat bankaları NPL rasyolarının yüzdesel değişimleri alınarak, verilerin birbiriyle olan ilişkileri korelasyon analiziyle incelenmiştir.

Tablo:3 Korelasyon Matrisleri

	DFAIZ	DKAR
DFAIZ	1.000000	0.691969
DKAR	0.691969	1.000000

	DKATILIMNPL	DMEVDUATNPL
DKATILIMNPL	1.000000	0.336785
DMEVDUATNPL	0.336785	1.000000

	DKAR	DKATILIMNPL
DKAR	1.000000	0.083557
DKATILIMNPL	0.083557	1.000000

	DFAIZ	DMEVDUATNPL
DFAIZ	1.000000	-0.114210
DMEVDUATNPL	-0.114210	1.000000

Aylık kar oranlarındaki yüzdesel değişimle, aylık Katılım Bankalarının NPL rasyoları arasında 0.08 oranında pozitif yönlü korelasyon ilişkisi vardır. Aylık faiz oranlarındaki yüzdesel değişimle, aylık Mevduat Bankalarının NPL rasyoları arasında 0.11 oranında negatif yönlü korelasyon ilişkisi vardır.

4.2.4. 2013 öncesi NPL ve Kar/Faiz Farkları Arasındaki Korelasyon Matrisi

Katılım bankaları kar oranları/mevduat bankaları faiz oranları farkının ve katılım bankaları NPL rasyoları/mevduat bankaları NPL rasyoları farkının birbiriyle olan ilişkileri korelasyon analiziyle incelenmiştir.

Tablo:4 Korelasyon Matrisleri

	FARKKAR	FARKNPL
FARKKAR	1.000000	-0.156803
FARKNPL	-0.156803	1.000000

Kar oranı-faiz oranı, katılım bankaları NPL rasyoları -Mevduat bankaları NPL rasyoları farkları arasında 0.15 oranında negatif yönlü korelasyon ilişkisi vardır.

4.3. VAR, Granger Nedensellik, Etki Tepki Analizleri

İktisadi ilişkilerin karmaşıklığı, birçok iktisadi olayın tek denklemler yerine, eşanlı denklemler yardımıyla incelenmesine yol açmıştır. İktisadi hayatta, makroekonomik değişkenlerin karşılıklı olarak birbirlerinden etkilendikleri gözlenmektedir. Bu nedenle verileri salt içsel ya da dışsal değişken olarak ayırmak zorlaşmaktadır. Eşanlı denklem sistemlerinde, içsel-dışsal değişken ayrımı gibi güçlüklerin çözümüne yönelik olarak öne sürülmüş olan Vektör Otoregresif Modeller (VAR) ile bu zorluk aşılmaktadır. Ayrıca yine eşanlı denklem sistemlerinde, belirlenme problemini aşabilmek için bazen yapısal model üzerinde bazı kısıtlamalar yapmak gerekmektedir (Darnell,1990).

Sözü edilen bu kısıtlamalar araştırma için birtakım güçlükler doğurmaktadır. VAR modelleri ise; yapısal model üzerinde herhangi bir kısıtlama getirmeksizin dinamik ilişkileri verebilmekte ve bu sebeple zaman serileri için sıklıkla kullanılmaktadır (Keating,1990). Zaman serileri üzerinde yapılan ekonomik çalışmalarda çok kullanılan, VAR modeli, herhangi bir iktisat teorisinden yola çıkarak, değişkenlerin içsel-dışsal ayrımını gerektirmediği için, bu yönüyle eşanlı denklem sistemlerinden ayrılmaktadır (Wojciech ve Derek, 1992). Ayrıca VAR modellerinde bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer alması, geleceğe yönelik güçlü tahminlerin yapılmasını mümkün kılmaktadır (Kumar,Leona,Gasking, 1995).

İktisat teorisinde değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve test edilmesi, öncelikle değişkenlerin içsel mi yoksa dışsal mı olduğunun belirlenmesine bağlıdır. Granger (1969), Sims (1972), bu tür ilişkilerden yola çıkarak, nedenselliği öne sürmüşlerdir (Granger,1980). Eğer iki zaman serisi karşılıklı olarak birbirlerinin sebebi ise, nedensellik karşılıklı olacak ve bir feedback ilişki meydana gelecektir (Granger ve Newbold,1986). Bu ilişkiyi araştırmak üzere aşağıdaki model ileri sürülmüştür;

$$y_t = \sum \alpha_i y_{t-i} + \sum \beta_i x_{t-i} + u_{1t} \quad (1)$$

$$x_t = \sum \alpha_i x_{t-i} + \sum \beta_i y_{t-i} + u_{2t} \quad (2)$$

Model, sadece gecikmeli değerler üzerine kurulmuş bir yapıda olup, eğer, $\beta_i = 0$ ise, x_t , y_t 'nin granger nedeni olamayacaktır (Maddala, 1989).

VAR modelinin tahmin edilmesi neticesinde, elde edilen parametreleri yorumlamak yerine, sistemin tahmini neticesinde elde edilen artıkların analizine geçilerek, geleceğe yönelik yorumlar yapılabilir. Modelde yer alan değişkenlerin hata terimlerinde meydana gelecek

şokların, diğer değişkenler üzerindeki etkisi, Impulse-Response (Etki-Tepki) fonksiyonları ile ölçülmektedir. Enders(1995)'de ifade edildiği gibi, modelin tahmini ile belirlenen ve öngörü hata varyansını ölçen Variance Decomposition (Varyans Ayırıştırması), artıkların analizinde kullanılan bir diğer tekniktir. Sözü edilen teknik yardımı ile istatistiki şokların değişkenler üzerindeki etkileri görülmüş olacaktır. Bir değişkenin hata teriminde meydana gelecek şokun diğer değişkenler tarafından açıklanma oranı hesaplanarak, değişkenler arasındaki iktisadi ilişkiler daha iyi açıklanabilecektir. Eğer bir değişkenin hata terimine ilişkin şok, diğer değişkenin ileriye yönelik tahmin hatası varyansını açıklayabiliyor ise, ilgili değişken içsel olarak değerlendirilebilir (Lütkepohl,1993).

4.3.1. Birim Kök Testleri

VAR modelleri ile işlem yapabilmek için öncelikle serilerin durağan olmaları gerekmektedir. Zaman içinde serilerin ortalaması ve varyansının sabit olmasını ifade eden durağanlık kavramı, bu amaçla en yaygın olarak kullanılan, Augmented Dickey-Fuller (1979:427-431) testleri ile incelenmiştir.

Tablo:5 Augmented Dickey Fuller

Sıfır Hipotezi: KAR Birim kök var

Eksojen: Sabit

Gecikme Uzunluğu: 0 (Otomatik – Schwarz Bilgi kriterine göre, maxgecikme=11)

	t-istatistik	p-olasılığı
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistik	-1.925022	0.3196
Test kritik değerleri:		
1% düzey	-3.500669	
5% düzey	-2.892200	
10% düzey	-2.583192	

Sıfır Hipotezi: FAİZ birim kök var

Eksojen: Sabit

Gecikme Uzunluğu: 2 (Otomatik – Schwarz Bilgi kriterine göre, maxgecikme =11)

	t-istatistik	p-olasılığı
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistik	-1.196561	0.6733
Test kritik değerleri:		
1% düzey	-3.502238	
5% düzey	-2.892879	
10% düzey	-2.583553	

Sıfır Hipotezi: KATLMNPL birim kök var

Eksojen: Sabit

Gecikme Uzunluğu: 1 (Otomatik – Schwarz Bilgi kriterine göre, maxgecikme =11)

	t-istatistik	p-olasılığı
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistik	-1.763649	0.3963
Test kritik değerleri:		
1% düzey	-3.501445	
5% düzey	-2.892536	

10% düzey

-2.583371

*MacKinnon (1996) tek-tarafli p-değerleri.

Sıfır Hipotezi: MEVDUATNPL birim kök var

Eksojen: Sabit

Gecikme Uzunluğu: 3 (Otomatik – Schwarz Bilgi kriterine göre, maxgecikme =11)

	t-istatistik	p-olasılığı
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistik	-2.463917	0.1277
Test kritik değerleri:		
1% düzey	-3.503049	
5% düzey	-2.893230	
10% düzey	-2.583740	

*MacKinnon (1996) tek-tarafli p-değerleri.

Birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin düzey değerlerine ait ADF istatistiklerinin mutlak değerleri, %1 anlamlılık düzeyindeki MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerlerinden küçüktür. Kar, Faiz, Katılım bankaları NPL rasyoları, Mevduat bankaları NPL rasyoları verileri durağan değildir. Verilerin değişimleri alınarak yapılan birim kök testi sonuçlarında Kar, Faiz, Katılım bankaları NPL rasyoları durağan, Mevduat bankaları NPL rasyoları durağan değildir. Mevnp1 verisinin logaritmasını ve sonrasında değişimi alınarak yapılan birim kök testlerinde durağan çıkmıştır. Faiz, kar, katnpl I(1) mevnp1 I(2). Veriler aynı dereceden durağan olmadığı için cointegrasyon testleri yapılmamıştır. Veriler durağan olduktan sonra VAR analizi yapılmıştır.

4.3.2. Faiz, Mevduat NPL rasyolarıyla VAR, Granger Nedensellik, Etki Tepki Analizleri

Denklemlerinde yer alan değişkenler için ortak gecikme uzunluğunu belirlemede literatürde sıklıkla kullanılan kriterler mevcuttur. Bu kriterler, Final Prediction Error (FPE), Hannan-Quinn (HQ), Schwarz (SW), Likelihood Ratio (LR) ve Akaike Information Criteria (AIC) şeklindedir. Ancak bu kriterler farklı gecikme uzunluklarını sunabilmektedirler. Bu durumda hangi gecikme seviyesinin optimal olacağı konusunda çelişkiler yaşanabilir. AIC kriteri birçok durumda diğerlerine göre daha yüksek gecikme seviyesi verme eğilimindedir.

Tablo:6 Değişkenlerin gecikme seviyelerinin belirlenmesi için kullanılan kriterler

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	611.1930	NA	0.000000000162	-13.49318	-13.38208*	-13.44838
1	645.1087	64.06299*	0.000000000109	-13.89131*	-13.33579	-13.66729*
2	659.2179	25.39644	0.000000000114	-13.84929	-12.84936	-13.44606
3	672.9611	23.51615	0.000000000120	-13.79914	-12.35480	-13.21669

4	683.1695	16.56027	0.0000000000138	-13.67043	-11.78169	-12.90878
5	695.1337	18.34519	0.0000000000154	-13.58075	-11.24759	-12.63988

Tablo 6'daki sonuçlar değerlendirildiğinde, Swarz bilgi kriterinin haricindeki tüm kriterlerin uygun gecikme seviyesi olarak aynı sonucu verdikleri gözlenmektedir. O halde, VAR araştırmasında en uygun gecikme olarak bir gecikme kullanılabilir. Ayrıca, Dfaiz ve dlnmevduat npl verileriyle yapılan VAR analizinde uygun gecikme (1,1) aralığında gerçekleşmiştir, en küçük akaike değeri bu şekilde elde edilmiştir.

Tablo:7 VAR(1,1)

Vector Autoregression Tahminleri

Tarih: 01/21/16 Saat: 15:43

örneklem (düzeltilmiş): 2005M03 2012M12

Dahil edilmiş gözlem: 94 (düzeltmeden sonra)

Standart hatalar () & t-istatistik []

	DFAIZ	DLNMEVNPL
DFAIZ(-1)	0.111180 (0.09718) [1.14402]	0.059517 (0.02806) [2.12123]
DLNMEVNPL(-1)	-1.090075 (0.29838) [-3.65334]	0.579009 (0.08614) [6.72139]
C	-0.009058 (0.00780) [-1.16065]	-0.002055 (0.00225) [-0.91228]
R-kare	0.147978	0.340824
Düzeltilmiş R-kare	0.129252	0.326337
Artıkların karesi toplamı	0.499657	0.041648
Standart hata denklemi	0.074100	0.021393
F-istatistik	7.902363	23.52561
Log olasılık	112.7648	229.5444
Akaike AIC	-2.335421	-4.820094
Schwarz SC	-2.254252	-4.738925
Bağımlı ortalaması	-0.004157	-0.005173
Standart Sapma-bağımlı	0.079409	0.026065
Determinant artıkların kovaryansı (serbestlik derecesi düzeltmesi)		2.49E-06
Determinant artıkların kovaryansı		2.33E-06
Log olasılık		342.8305
Akaike bilgi kriteri		-7.166605
Schwarz kriteri		-7.004268

Dfaiz ve dlnmevnp1 verileri için VAR analizi yapılmıştır. Tablo 7'deki sonuçlar değerlendirildiğinde, dlnmevnp1'in R-kare ve düzeltilmiş R-kare değerleri daha yüksek çıktığı için Cholesky sıralamasının dlnmevnp1 değişkeni ile başlaması gerekmektedir.

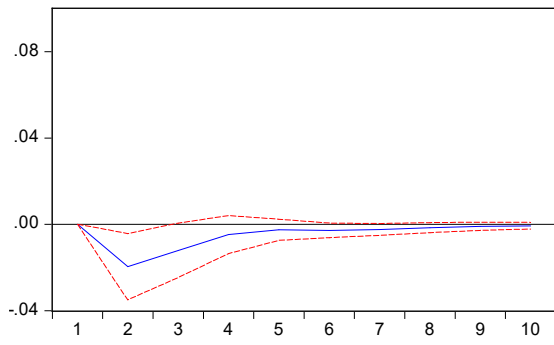
Tablo:8 Granger Nedensellik

Pairwise Granger Nedensellik Testi
Tarih: 05/06/16 Saat: 11:20
örneklem: 2005M01 2012M12
Gecikme: 2

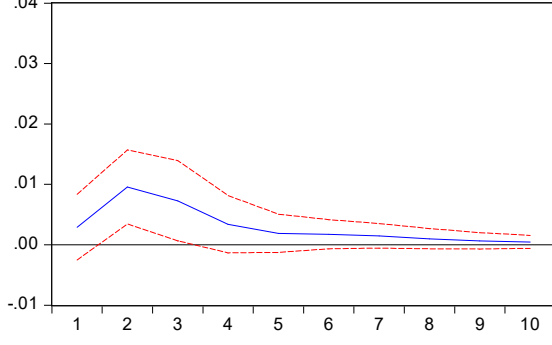
Sıfır Hipotezi:	Gözlem	F-istatistik	p-olasılığı
DLNMEVNPL, DFAIZ'in granger nedeni değildir	93	5.79960	0.0043
DFAIZ, DLNMEVNPL'nin granger nedeni değildir		3.54390	0.0331

Granger Nedensellik testi kullanarak dfaiz ve dlnmevnpl arasındaki etkileşimin yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Tablo 8'den elde edilen sonuçlara göre dlnmevnpl ve dfaiz değişkenleri arasında 1 gecikme için nedensel ilişkinin olduğu görülmektedir. Ho hipotezi %5 güven aralığında reddedilmektedir. Dlnmevnpl'den dfaiz'e ve dfaiz'den dlnmevnpl'e doğru çift yönlü ve pozitif nedensellik vardır.

Bir Standart Hatalık Şoka Karşı Değişkenlerin Tepkisi

Grafik:4 DFAIZ'in DMEVDUATNPL'e Tepkisi

Grafik:5 DMEVDUATNPL'in DFAIZ'e Tepkisi

Grafik 4, dlnmevnpl'de meydana gelen "bir" standart sapmalık şokun dfaiz'deki değişmeyi nasıl etkilediğini göstermektedir. Faizdeki bir standart sapmalık şokun mevnp1 üzerindeki etkisi 6 aydan sonra kaybolmaktadır. Grafik 5, dfaiz'de meydana gelen "bir" standart sapmalık şokun dlnmevnpl'deki değişmeyi nasıl etkilediğini göstermektedir. Mevnpl'deki bir standart sapmalık şokun faiz üzerindeki etkisi 6 aydan sonra kaybolmaktadır.

Nedensellik testinden edinilen bilgilerle tahmin edilen, iki gecikmeli VAR modelinden elde ettiğimiz varyans ayrıştırması sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo:9 Varyans Ayrışma

Varyans Ayrışma DFAIZ:			
Dönem	S.E.	DFAIZ	DLNMEVNPL
1	0.074100	100.0000	0.000000
2	0.077859	91.12793	8.872070
3	0.079683	87.49442	12.50558
4	0.080221	86.65454	13.34546
5	0.080334	86.50372	13.49628
6	0.080353	86.48124	13.51876
7	0.080356	86.47840	13.52160
8	0.080356	86.47810	13.52190
9	0.080356	86.47807	13.52193
10	0.080356	86.47807	13.52193

Varyans Ayrışma DLNMEVNPL:			
Dönem	S.E.	DFAIZ	DLNMEVNPL
1	0.021393	1.102904	98.89710
2	0.025338	5.866383	94.13362
3	0.026238	7.407382	92.59262
4	0.026406	7.768964	92.23104
5	0.026432	7.835837	92.16416
6	0.026436	7.846050	92.15395
7	0.026436	7.847368	92.15263
8	0.026436	7.847512	92.15249
9	0.026436	7.847525	92.15248
10	0.026436	7.847526	92.15247

Cholesky Sıralaması: DFAIZ DLNMEVNPL

VAR modelinin hareketli ortalamalar bölümünden elde edilen varyans ayrıştırması değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerde meydana gelen şokların kaynaklarını yüzde olarak ifade eder. Kullanılan değişkenlerde meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösterir. Bir değişkende meydana gelen değişmelerin büyük bölümü kendisindeki şoklardan kaynaklanıyorsa, bu değişkenin dışsal olarak hareket ettiğini gösterir. Varyans ayrıştırması değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin derecesi konusunda da bilgi verir(Enders, 1995).

Tablo 9’da elde edilen sonuçlara göre, dfaiz’deki 1 standart sapmalık değişimin %13 lük kısmı 4. dönem itibariyle dmevnpl verisindeki değişimden kaynaklanmaktadır. dmevnpl deki 1 standart sapmalık değişimin %7’lik kısmı 3.dönem itibariyle dfaiz verisindeki değişimden kaynaklanmaktadır.

4.6.3. Kar, Katılım NPL rasyolarıyla VAR, Granger Nedensellik, Etki Tepki Analizleri

VAR araştırmasında kullanılmak üzere, en uygun gecikme sayısını belirlememiz gerekmektedir. En uygun gecikme seviyesini belirlemek için tablo 10'da bilgi kriterlerine göre incelenmiştir.

Tablo:10 Değişkenlerin gecikme seviyelerinin belirlenmesi için kullanılan kriterler

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	278.3608	NA*	0.00000789	-6.073863	-6.018679*	-6.051600*
1	282.6116	8.221414	0.00000785	-6.079376*	-5.913825	-6.012586
2	283.7669	2.183631	0.00000836	-6.016855	-5.740936	-5.905539
3	288.8158	9.321036	0.00000817	-6.039908	-5.653622	-5.884065
4	290.7355	3.459633	0.00000856	-5.994186	-5.497533	-5.793817
5	292.0978	2.395254	0.00000908	-5.936215	-5.329194	-5.691320

Tablo 10'daki sonuçlar değerlendirildiğinde, Final Prediction Error (FPE) Akaike (AIC) bilgi kriterleri uygun gecikme seviyesi olarak 1 göstermektedir. Ayrıca, Dkar ve dkatnpl verileriyle yapılan VAR analizinde uygun gecikme (1,1) aralığında gerçekleşmiştir, en küçük akaike değeri bu şekilde elde edilmiştir. O halde, VAR araştırmasında en uygun gecikme olarak bir gecikme kullanılabilir.

Tablo:11 VAR(1,1)

Vector Autoregression Tahminleri

Tarih: 01/21/16 Saat: 15:48

örneklem (düzeltilmiş): 2005M02 2012M12

Dahil edilmiş gözlem: 95 (düzeltmeden sonra)

Standart hatalar () & t-istatistik []

	DKAR	DKATILIMNPL
DKAR(-1)	0.205163 (0.10276) [1.99657]	0.024394 (0.06937) [0.35168]
DKATILIMNPL(-1)	-0.168780 (0.15526) [-1.08711]	0.153736 (0.10480) [1.46689]
C	-0.005866 (0.00660) [-0.88933]	-0.005694 (0.00445) [-1.27891]
R-kare	0.050806	0.024868
Düzeltilmiş R-kare	0.030172	0.003669
Artıkların karesi toplamı	0.371205	0.169152
Standart hata denklemi	0.063520	0.042879
F-istatistik	2.462179	1.173081
Log olasılık	128.5825	165.9155
Akaike AIC	-2.643841	-3.429799
Schwarz SC	-2.563193	-3.349150
Bağımlı ortalaması	-0.005882	-0.006716

Standart sapma-bağımlı	0.064501	0.042958
Determinant artıkların kovaryansı(serbestlik derecesi düzeltilmesi)		7.35E-06
Determinant artıkların kovaryansı		6.89E-06
Log olasılık		294.9265
Akaike bilgi kriteri		-6.082663
Schwarz kriteri		-5.921365

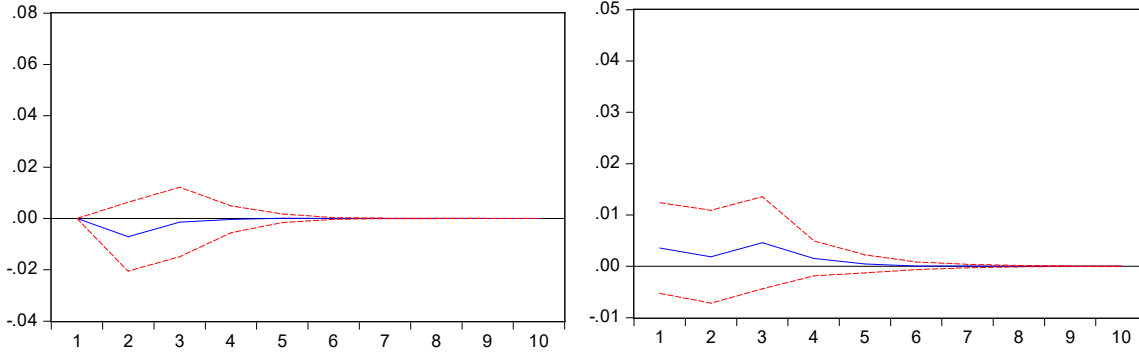
Dkar ve dkatılmnpl verileri için VAR analizi yapılmıştır. Tablo 11'deki sonuçlar değerlendirildiğinde, dkar'ın R-kare ve Düzeltmiş R-kare değerleri daha yüksek çıktığı için cholesky sıralamasının dkar değişkeni ile başlaması gerekmektedir.

Tablo:12 Granger Nedensellik

Sıfır Hipotezi:	Gözlem	F-istatistik	p-olasılığı
DKATLMNPL, DKAR'ın granger nedeni değildir	94	0.56424	0.5708
DKAR, DKATLMNPL'nin granger nedeni değildir		0.44331	0.6433

Granger Nedensellik testi kullanarak dkar ve dkatılmnpl arasındaki etkileşimin yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Tablo 12'den elde edilen sonuçlara göre dkatılmnpl ve dkar değişkenleri arasında 1 gecikme için nedensel ilişkinin olmadığını görülmektedir, Ho hipotezi %5 güven aralığında reddedilememektedir.

Bir Standart Hatalık Şoka Karşı Değişkenlerin Tepkisi

Grafik:6 DKAR'ın DKATLMNPL'ye Tepkisi Grafik:7 DKATLMNPL'in DKAR'a Tepkisi

Grafik 6, dkatılmnpl'de meydana gelen "bir" standart sapmalı şokun dkar'daki değişmeyi nasıl etkilediğini göstermektedir. dkatnpl deki bir standart sapmalı şokun dkar üzerindeki etkisi 4 aydan sonra kaybolmaktadır. Grafik 7, dkar'da meydana gelen "bir" standart sapmalı şokun dkatılmnpl'deki değişmeyi nasıl etkilediğini göstermektedir. Dkardaki bir standart sapmalı şokun dkatnpl üzerindeki etkisi 4 aydan sonra kaybolmaktadır.

Tablo:13 Varyans Ayrıştırma

Varyans Ayrıştırma DKAR:			
Dönem	S.E.	DKAR	DKATILIMINPL
1	0.063520	100.0000	0.000000
2	0.065109	98.77558	1.224417
3	0.065196	98.62157	1.378432
4	0.065201	98.61116	1.388843
5	0.065201	98.61064	1.389355
6	0.065201	98.61062	1.389376
7	0.065201	98.61062	1.389376
8	0.065201	98.61062	1.389376
9	0.065201	98.61062	1.389376
10	0.065201	98.61062	1.389376

Varyans Ayrıştırma DKATILIMNPL:			
Dönem	S.E.	DKAR	DKATILIMNPL
1	0.042879	0.898186	99.10181
2	0.043433	1.126040	98.87396
3	0.043445	1.146777	98.85322
4	0.043446	1.147961	98.85204
5	0.043446	1.148013	98.85199
6	0.043446	1.148015	98.85199
7	0.043446	1.148015	98.85199
8	0.043446	1.148015	98.85199
9	0.043446	1.148015	98.85199
10	0.043446	1.148015	98.85199

Cholesky Sıralaması: DKAR DKATILIMNPL

Tablo 13'te elde edilen sonuçlara göre, dkar'daki 1 standart sapmalılık değişimin %13 lük kısmı 3. Dönem itibariyle dkatnpl verisindeki değişimden kaynaklanmaktadır. Dkatnpl deki 1 standart sapmalılık değişimin %14 lük kısmı 3.dönem itibariyle dkar verisindeki değişimden kaynaklanmaktadır.

5.Sonuç ve Değerlendirme

Katılım ve Mevduat bankalarında; kullanılan kredilerdeki kar oranı, faiz oranı ve takipteki kredi oranları arasındaki ilişki incelenmiştir. Katılım bankalarının kar oranları Mevduat bankalarının Faiz oranlarından daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Bankaların istediği kredi kullanma şartları bakımından herhangi bir sorunu olmayıp finansman talebinde bulunan kişi ya da kurumların yüksek kar oranlı kredi kullandıran Katılım bankalarını, daha düşük faiz oranıyla kredi kullandıran Mevduat bankalarına tercih etmesini dini kaygılardan kaynaklandığını söylenebilir. Bankacılık sektöründe genel algı, Katılım bankaları daha yüksek kar oranlarıyla kredi kullandırdıkları için (daha düşük faiz oranlarından kredi kullandıran Mevduat bankaları tarafından finansman sağlanmayan kişi ya da kurumların, daha yüksek kar

oranını kabul ederek Katılım Bankalarını tercih edebileceği) takipteki kredi oranlarının da daha yüksek olacağı şeklindedir.

Bu çalışmada; Katılım Bankalarının yüksek kar oranlarından kredi vermelerinin takipteki kredi oranlarını nasıl etkilediği, sektörde algılandığı gibi yüksek kar oranlarının takipteki kredi oranlarının artmasına sebep olup olmadığı incelenmiştir. Kar oranlarındaki değişimle Katılım Bankaları takipteki kredi oranları arasındaki yapılan korelasyon, VAR, Granger Nedensellik, analizlerinden elde edilen sonuçlara göre, kar oranlarının artması ya da azalmasıyla takipteki kredi oranları arasında doğrudan bir etkileşim olmadığı ifade edilebilir.

Kaynakça

- Adrian, C. ve A. Darnell (1990). *Dictionary of Econometrics*. England: Edward Elgar Pub
- BDDK (2015). Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Aylık Bülten. 30 Aralık 2015 tarihinde <http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/> sayfasından erişilmiştir.
- Cengiz T., H. Ali Ata ve M. F. Buğan (2015). İslami Bankacılık Faaliyetlerine Yönelik Müşteri Algısı Üzerine Bir Araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14(4):761-779. 30 Mart 2016 tarihinde http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Gaziantep_Universitesi.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Charemza, W.W. ve Derek F.D. (1992). *New Directions in Econometric Practise General to Spesific Modelling, Cointegration and Vector Autoregressions*. England: Edward Elgar Pub.
- David A.D. ve Wayne A. F. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of American Statistical Association*, 74 (366), pp. 427-431.
- Granger, C.W.J. (1980). J. Kmenta (Ed.), *Some Comments on The Role of Time Series Analysis in Econometrics*. New York: James B. Ramsey Academic Press.
- Granger, C.W.J. ve Paul Newbold (1986). *Forecasting Economic Time Series, Economic Theory, Econometrics and Mathematical Economics, Second Edition*. New York: Harcourt Brace Jovanovich Inc.
- Hadeel A. L. (2011). Do Islamic Banks Perform Better than Conventional Banks? Evidence from Gulf Cooperation Council countries. 20 Ocak 2016 tarihinde http://www.arab-api.org/images/publication/pdfs/297/297_wps1011.pdf sayfasından erişilmiştir.
- İbrahim A. ve Sevda Y. (2008). Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. 20 Ocak 2016 tarihinde <http://eidergisi.istanbul.edu.tr/sayi7/ueis7m4.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- İsmail Ö. (1987). *Türkiye'de Özel Finans Kurumları ve İslam Bankacılığı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaan B. (2004). Kredi Kavramı ve Sektör Kredilerine Göre Türkiye'deki Belli Başlı Sektörlerin Analizi. 15 Aralık 2015 tarihinde http://www.tkbb.org.tr/images/Documents/Yukseklisans/BITIRME_PROJESI_KATILIM_BANKACILIGININ_TARIHI_VE_GELECEGI_OMER_EMEC.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Keating, J.W. (1990). Identifying VAR Models Under Rational Expectations. *Journal of Monetary Economics*, 25: 453 – 476.
- Kumar, V. ve Leona, R.P. ve J.N Gasking (1995). Aggregate and Disaggregate Sector Forecasting Using Consumer Confidence Measures. *International Journal of Forecasting*, 11(3): 361-377.
- Helmut L. (1993). *Introduction to Multiple Time Series Analysis*. Berlin: Springer –Verlag.
- Gangadharrao S. M. (1989). *Introduction to Econometrics*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Mehmet Fatih B. (2015). Katılım Bankaları ile Konvansiyonel Bankaların Etkinliklerinin VZA ve Malmquist TFV Endeksi ile. 10 Aralık 2015 tarihinde http://www.tkbb.org.tr/documents/tezler/yukseklisans/KATILIM_BANKALARI_ILE_KONVANSIYONEL_BANKALARIN_ETKINLIKLERININ_VZA_VE_MALMQUIST_TFV_ENDEKSI_ILE_KARSILASTIRILMASI.pdf sayfasından erişilmiştir.

- Muhammad Umer C. (1985). *Towards a Just Monetary System, The Islamic Foundation*. London: Leicester.
- Okan A. (2012). Ticari veya Kurumsal Krediler Nelerdir? 21 Ocak 2016 tarihinde <http://www.okanacar.com/2012/10/ticari-veya-kurumsal-krediler-nelerdir.html> sayfasından erişilmiştir.
- Ömer E. (2014). Katılım Bankacılığının Tarihi ve Geleceği. 5 Aralık 2015 tarihinde https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Bankacilikta_Yapisaal_Gelismeler/11085bygr_2011.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Raif P. ve Suna A. Ç. (2011). Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış, Cilt 11(3)*.
- Sakarya B. ve Kaya Y. (2013). Türk Bankacılık Sektöründe Katılım ve Mevduat Bankalarının Performans Farklılaşması. 17 Aralık 2015 tarihinde www.ekonomikyaklasim.org/eyc2013/?download=Paper%20215.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Shahid J. K., Faryal R. ve Muhammad T. (2010). A Study of Performance Comparison between Conventional and Islamic Banking in Pakistan. 20 Ocak 2016 tarihinde <http://www.aupc.info/wp-content/uploads/2014/01/Volume-6-Issue-2-7.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Shamsher M., Taufiq H. ve Mohamed K. B. (2010). Efficiency of Conventional versus Islamic Banks: International Evidence using the Stochastic Frontier Approach. 20 Ocak 2016 tarihinde <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.453.6955&rep=rep1&type=pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Sinan D. (2011). Türkiye'deki Katılım ve Mevduat Bankalarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Yöntemiyle Karşılaştırılması. 16 Aralık 2015 tarihinde http://www.tkbb.org.tr/Documents/Tezler/Yukseklisans/sinan_dag_tez.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Walter E. (1995). *Applied Econometric Time Series*. New York: Iowa State University.
- Walter E. (1995). *Applied Econometric Time Series: Wiley Series in Probability and Mathematical Statistics*. New York: John Wiley Inc.

Extended Abstract

Summary

Introduction

The basic economic functions of banks are to mediate the funds they collect from depositors to those individuals or companies that demand credit which are in need of financing. Loans are one of the major areas of activity of banks. Banks aim to generate revenue for themselves and depositors by giving credit to individuals and companies. In Turkey, Participation bank's (term used for Islamic banking in Turkey) credit profit rates are higher than deposit bank's credit interest rates. It is believed that, even though with higher financing costs, customers who choose participation banks over to deposit banks shall have a problematic profile that has lower payment power. Therefore, it is expected that participation bank's NPL ratios would be higher than deposit bank's NPL ratios.

Purpose of the Study

In this paper, It was examined whether participation bank's high profit rates for credits affect NPL ratios. Also correlation between profit/interest rates applied for credit and NPL ratios are researched.

Research Questions

Does participation bank's profit rates applied for credits correlate with non-performing loan ratios of participation banks?

Does deposit bank's interest rates applied for credits correlate with non-performing loan ratios of deposit banks?

Literature Review

The purpose of the literature review was to see if there are supporting researches for the view of participation bank's high financial cost affect NPL ratios. There are several researches which compared participation banks with deposit banks from various aspects. Some researches in Turkey, resource use efficiency of participation banks and deposit banks is compared and it is determined that participation banks use resources more effectively. Another research was compared financial ratios of participation banks and deposit banks, it is seen that profitability and liquidity ratios are distinguished from each other and participation bank's and deposit bank's operational activities differ. As a result of research, low market share of participation banks is the result of the inadequacy of fund collection and lending activities. In a study outside Turkey, participation banks and deposit banks operating in Bahrain, Kuwait, Qatar, Saudi Arabia and United Arab Emirates are compared according to their financial performances by profitability ratios and liquidity ratios. As a result of this study, there was not significant difference in terms of profitability but participations banks have less liquidity risk and it is stated that deposit banks are more dependent on external debt. In the literature review, there was no study was found which is comparing NPL ratios of participation banks and deposit banks according to their financial costs.

Data Set and Research Methodology

In this study, the relationship between interest/profit ratios and NPL ratios of participation banks and deposit banks are examined. For this matter, all participation banks and deposit banks which are operating in Turkey were included. As data; monthly profit rates applied for credits and non-performing loan (NPL) ratios of participation banks, monthly interest rates applied for credits and NPL ratios of deposit banks for the time between January 2005 and September 2015 are used. The data were obtained from the official sites of the Banking Regulation and Supervision Agency of Turkey (BDDK), the Central Bank of Turkey and the participation

banks. For determining the relationship between participation bank's profit rates and deposit bank's interest rates with NPL ratios; in E-views (statistical, forecasting, and modeling tools), correlation, unit root test, VAR, Granger causality, and impulse-response analyses are applied.

Results

Correlation analysis of the data with each other was examined by using the data of participation banks, profit rates, interest rates of deposit banks, NPL ratios of participation banks, and NPL ratios of deposit banks between the years 2005 and 2012. Between participation banks NPL ratios and deposit banks NPL ratios, there is 0.66 percent positive correlation. Between Participation banks profit rates and deposit banks interest rates, there is 0.91 percent positive correlation. Reason of this strong positive correlation between participation banks profit rates and deposit banks interest rates can be explained as; although there are differences in terms of operation, participation and deposit banks are determining the cost of loans according to similar factors. There is 0.27 percent positive correlation between participation bank's profit rates and participation bank's NPL ratios. There is 0.21 percent positive correlation between deposit bank's interest rates and deposit bank's NPL ratios. The direction of interaction between deposit bank's interest rates and deposit bank's NPL ratios is tried to be determined by using the Granger Causality test and there is a bi-directional and positive causality from NPL ratios to interest rates and interest rates to NPL ratios. The direction of interaction between participation bank's interest rates and participation bank's NPL ratios is tried to be determined by using the Granger Causality test and there is no causality between profit rates and NPL ratios.

Conclusions

In this article, relationship between profit rate, interest rate and NPL ratios at participation banks and deposit banks were examined. It is observed that participation bank's profit rates for credit are higher than deposit bank's interest rates for credit. In spite of higher financing costs, it can be said that it is because of religious concerns that customers prefer participation banks to Deposit banks. It is anticipated that participation bank's NPL ratios shall be higher than deposit bank's NPL ratios due to high profit rates for credit. According to results of analyses, it was found that NPL ratios are not direct result of profit/interest rates. In the light of analyses, it is determined that participation bank's higher profits rates for credit are not resulted to higher NPL ratio as it is foreseen.

Keywords : Participation Banks, Deposit Banks, Interest Rates, Profit Rates, NPL Ratios

AKSARAY KENTİ COĞRAFI KONUMUNUN İKTİSADİ GELİŞMEYE ETKİSİ ÜZERİNE TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRME

Haluk AYTEKİN¹

Özet

Bu çalışmada; Aksaray kenti özelinde, yerleşim yerlerinin tarihsel arka planları ve mekânsal özgünlüklerinin, kentlerin iktisadi kalkınma süreçlerine olan etkisini tartışmak amaçlanmıştır. Coğrafyanın bir kentin kaderi olduğu önermesi, temel hareket noktası olarak kabul edilmiştir. Ancak, bunu avantaja çevirme yollarının aranabileceği öngörülmüştür. İnsan davranışlarını ve onların ekonomik faaliyetlerini şekillendiren fiziki çevre midir? Bir kentin iktisadi gelişim potansiyeli üzerinde coğrafi konumun ve tarihsel geçmişin etkisi ne düzeydedir? Bu soruların cevaplarını aramak çalışmanın temel amacını teşkil eder. Çalışmanın ilk bölümünde; tarih sahnesine çıkan farklı yerleşimler üzerinde görülen nüfus artış hızı farklılıklarının gerekçelerini sorguladık. Oluşan nüfus yoğunluğunun, bir kentin ortaya çıkmasını nasıl sağladığını tartıştık. Kent hüviyeti kazanmak olarak tarif ettiğimiz bu süreçler sonucunda, daha avantajlı olanların, çevre yerleşimleri etki altına alabildiği sonucuna vardık. İkinci bölümde, çevrelere üstünlük sağlamayı başaran ve siyasi yönetim merkezi olan kentlerin diğer kentlere dayattığı rolleri sorguladık. Bir başka kentin hinterlandı olma rolünü kabul eden kentin, söz konusu merkezin çevresinde oluşan bir entegrasyonun parçası haline geldiğini tespit ettik. Tarihsel süreçte, Aksaray'ın bağlı olduğu bir "Konya Entegrasyonu" oluşumunun gerçekleştiğini ve Osmanlı fetihlerinden sonra bu entegrasyona tabi unsurların iktisadi bir gerileme evresi yaşadığı sonucuna vardık. Üçüncü bölümde; Aksaray özelinde, coğrafyadan kaynaklanan dezavantajları sorguladık. Limana sahip olmayan ve demiryolu ulaşım hatlarının dışında kalan Aksaray'da üretilecek malların; uzmanlık ve sermaye gerektiren, nitelikli mallar olmalarının gerekliliği yönünde çıkarımlar yaptık. Çalışma boyunca; Aksaray ekonomisinin güncel görünümünü şekillendiren tarihsel arka planın bir değerlendirmesini yapmış olduk. Lojistik kaynaklı coğrafi dezavantajların olumsuz etkilerini azaltmak üzere; kentin demografik yapısını uzmanlık sahibi bir işgücüne dönüştürmek gerektiği sonucuna vardık.

Anahtar Kelimeler: Aksaray, İktisat Tarihi, Tarihsel Lojistik ve Ticaret

A HISTORICAL EVALUATION OF THE EFFECT OF THE GEOGRAPHICAL LOCATION OF AKSARAY CITY ON ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract

This study aims to discuss the importance of background and geographical features of a city for its economic progress. Key consideration for the study is that the geographic location of a city being its destiny. It is foreseen that ways to use it for economic progress do exist for cities. "Is environment the reason for human behavior that shapes their economic behaviour?" and "How important is a town's location and historical heritage for its development potential?" questions asked as the focal points of the study. The first chapter of the study aims to examine the cause of differences in population growth rate for cities in different locations. Then discussed how emerging population density can evolve into forming a city. It is concluded that this process, "city identity" as it's named in this study, cause such cities affect nearby settlements. Second chapter investigates the roles imposed to surrounding cities by those that achieved to become political civic centers. It is concluded that the hinterland cities become a part of an integration around the subject economic centers. Also, it is concluded that, the "Konya Integration", which also includes Aksaray, suffered an economic decline after it has been conquered by Ottomans. Third chapter discusses Aksaray's disadvantages inherited from its geography. It is deducted that goods to be produced in Aksaray, which has no coasts and is distant to railways, should be meritable goods that require expertise and capital. Throughout the study, the historical background that shapes modern day Aksaray economy is evaluated. It is suggested in the study that Aksaray should evolve its demography into skilled labour in order to avoid the negative effects of its logistic disadvantages of its location.

Keywords: Aksaray, Economic History, Historical Logistics and Trade.

¹ Arş. Gör. Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kayseri, haytekin@erciyes.edu.tr

1.GİRİŞ

Neolitik çağdan günümüze kadar dünya üzerinde beliren kentlere bakıldığında bu kentlerin tarih sahnesine çıkış şekilleri farklı sebeplerden olsa da tarih boyunca insanların kentleşme doğrultusundaki yerleşim yeri tercihleri, su ve gıda kaynaklarının bol olduğu coğrafi konumlar üzerinde olmuştur. Tarih sahnesindeki kentlerin iktisadi açıdan başarılarının yargıcı ise; yine bizzat tarihin kendisi olmuştur. Geçmişten günümüze kadar gelebilen tüm kentler bu açıdan “başarılı” olarak addedilebilmekle birlikte, başarı seviyelerinin birbirlerinden farklı olduğunu söylemek icap eder. Benzer koşullarda başlangıç yaptıkları halde, tarih sahnesinde beliren kentlerin bazıları köy, kasaba gibi küçük yerleşkelerden metropollere dönüşürken; bazıları yok olmuştur. Bu çalışmanın temel konusu Aksaray kenti örneğinde hangi yerleşim noktalarının başarılı tercihler sınıfına girdiğini tartışmak olacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde kent hüviyeti kazanmanın nasıl olduğu ve tarihsel ekonomik organizasyonlarla kentlerin rol paylaşımları üzerine bilgiler verilecektir. İkinci bölümde Aksaray’ın tarihsel iktisadi yapısına değinilecek, Selçuklu dönemi boyunca Aksaray’ın da uydu olduğu Konya entegrasyonu ile İstanbul entegrasyonu arasındaki güç kayması ve bu entegrasyonlarda Aksaray’ın üstlendiği roller açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise Aksaray özelinde kentlerin lojistik zafiyetlerinin güncel iktisadi tabloya etkisi kıyaslanıp, kentin iktisadi tarihinden çıkarılan bilgiler çerçevesinde çözüm önerileri sunulacaktır.

2. KENT HÜVİYETİ, REKABET VE ROL PAYLAŞIMI

Çalışmanın temel sorunsalına bakıldığında üzerinde durulması gereken konulardan ilki; coğrafi konum değişkeninin arzu edilen cevapları vermeye tek başına yeterli olup olmadığına tartışmak olacaktır. 19.YY sonlarından itibaren, Darwin’den etkilenen “Çevreci Determinizm” akımının yönlendirdiği ve Le Play’ın sosyolojik çerçevesini çizdiği üzere; toplumsal örgütlenme biçimleri ve beşeri faaliyetlerdeki karakteristik özelliklerin, fiziki çevre tarafından şekillendirildiği hususunda bir ağırlık oluşmuş durumdadır (Özgüç & Tümertekin, 2000, s. 196-205). Bu tek yönlü “Determinist” çözümlenmeye karşı çıkarak, insanın fiziksel çevreyi şekillendirmekteki rolünü savunma yönünde bir açık kapı bırakma eğilimi ise; coğrafya literatüründe “Possibilizm” olarak bilinmektedir.

Braudel; fiziksel çevrenin etkisini önemle belirtmekle birlikte, insan ve onun temsil ettiği kimliğe de önemli bir yer ayırır: “Uygurulukların gerçeklikleri, coğrafi yerleşimlerinin getirdiği zorlamalara veya sağladığı avantajlara bağlıdır; kazanımlar üzerindeki payı ne kadar yüksek

olsa da çevre her şeyi açıklamamaktadır”. Belirli coğrafi konumlar üzerindeki uygarlıkları izah ederken, mekan kavramını kullanmaya özen gösterir. Fiziksel çevre ve üzerindeki beşeri unsur bir bütün olarak söz konusu mekânın maddi dokusu şeklinde tanımlamış olur (Braudel, 2014, s. 39-46).

Coğrafi yerleşimler üzerinde yaşayan insan topluluklarının beşeri nitelikleri ve inşa edebilecekleri özgün kimlikleri, üzerinde buldukları coğrafi konumun nitelikleri kadar önemlidir. Yerleşim yeri sakinlerinin sahip olduğu güçlü siyasal organizasyonlar kurma becerileri, rakip siyasal organizasyonlar karşısında kendilerini koruyabilme kapasiteleri, tabiata veya rakiplerine üstünlük sağlayacak teknikler geliştirebilme düzeyleri gibi insana özgü değişkenler, şüpheye yer bırakmayacak şekilde bizatihi tarihin ve iktisadın özünü meydana getirecektir. Yine de bu beşeri unsur, fiziki çevresinin ve göreceli coğrafi konumunun çizeceği kalın sınırlar içerisinde, söz konusu özgün kültürünü ve yetenekler bütünü inşa etmiş olacaktır.

Söz konusu yerleşim yeri üzerindeki beşerî unsurun toplumsal örgütlenme ve siyasi üniteler oluşturma yolundaki yeteneklerini geliştirebilmesi için; öncelikle kendi kendisine bazı varoluşsal sorular sormaya başlaması, felsefi faaliyetlerde bulunması, güdüleyici hedefler edinmesi ve belki de hedefe dönük içsel motivasyon sağlayan bir inanç sistemi geliştirebilmesi gerekecektir. Bu bireysel içsel motivasyonun, parçası olunan sürünün geneline ve ortak kimliğine ait bir motivasyon haline dönüşmesi; çoban ve sürü metaforu içerisinde planlı ve tutarlı şekilde yönetilerek yayılma stratejileri izleyebilen, topluluğun hayatta tutulmasını şansa bırakmayan bir siyasi organizasyon meydana getirmiştir (Foucault, 2012, s. 101-117).

Yerleşim yeri sakinlerinin bir değerler sistemi geliştirebilmesi veya diğer felsefi faaliyetlerde bulunması, yerleşimin belli bir nüfus yoğunluğu ve işbölümü aşamasına eriştiğinin göstergesidir. Nüfus yoğunluğu artmaya devam ettikçe oluşmakta olan inanç sistemi üzerinde, ihtiyaca uygun güncellemeler yapılacak ve daha derinlikli bir kurgu oluşabilecektir. Belki de takip eden aşamalarda bu inanç sistemi çevre yerleşimlere ihraç edilebilir niteliğe ulaşacaktır (Tanili, 1981, s. 3-12).

Etki alanı genişleyen bir inancın merkezi olmak, ya da bir bölgedeki arazinin ve taşların civar yerleşimlerin sakinleri için kutsal hale gelmesi; göçler yoluyla yerleşimin nüfusunu arttırmasına da katkı sağlayacaktır. Bu anıtsal taşların kazandığı kutsallık ve çekim merkezine dönüşme sürecine, Anadolu coğrafyasında yaşamış pek çok uygarlıktan örnekler bulunabilir (Watson, 2013, s. 88-113).

Basit bir örnek vermek gerekirse; içerisinde putların muhafaza edildiği bir tapınağa, o putların kudretine inananlar tarafından, murada erebilme niyetiyle uzak yerlerden adaklar getirilmekte olduğunu varsayalım. Tapınağın rahipleri, getirilen ihtiyaç fazlası gıdaları yoksullara dağıtmaya kalkışrsa, civar yerleşim yerlerindeki yoksulların bundan haberdar olmaları sayesinde söz konusu yerleşim yerinin cazibesi artacaktır. Tapınağın bulunduğu yerleşimde kaçınılmaz bir nüfus artışı beklenecektir. Bu nüfus artışı da ucuz iş gücü ve yeni iş kollarını beraberinde getirecektir. Varsayımsal örneğimizdeki gibi olsun ya da olmasın, kaynağının ne olduğu fark etmeksizin; bir yerleşim yerinde artı değer olarak bilinen ilave bir mal veya hizmet satınalma gücünün ortaya çıkışı, geri dönülmez bir gelişme sürecini başlatacaktır. Bu durumda; sayıları sınırlı dahi olsa, hayatta kalmak için kendi gıdasını kendi başına üretmekten azade olan sakinler barındıran yerleşimler, kent hüviyeti kazanma yolunda sıradan köylerden daha büyük bir potansiyel barındırıyor olacaktır.

İkinci aşamada ise topraktan bağımsız olarak geçimini sağlayabilen, iş bölümü ve uzmanlaşma sayesinde hayatlarını idame ettirmekte olan zümrelerin yoğunlaştığı bir kent hüviyeti kazanılmış olacaktır. Kent ekonomisinin üretim ve tüketim ilişkileri kalıpları içerisinde bir iktisadi hayatın tanımlanamadığı; ürünlerin pazara arz edilip satılmak değil, yalnızca üretici aile tarafından tüketilmek üzere üretildiği yerleşimlere, kent sıfatını vermek mümkün olmayacaktır. Ülgener, kent ekonomisini var edenlerin küçük tacir ve sanat erbabı olduğunu ve bu zümrelerin yokluğu halinde kent ekonomisinden söz edilemeyeceğini belirtiyor (Ülgener, 1991, s. 21-37).

Kent hüviyetini kazanmayı başaran ve eşit koşullarda bir başlangıç yapmış olan kentler, benzer miktarda nüfus ve kaynakla kurulmuş olsalar dahi; şans dahil herhangi bir sebep yüzünden tetiklenen ve arayış açmaya başlayan küçük farkların, zaman içerisinde büyük farklara yol açmasını beklemek gerekir. Nüfustaki küçük bir nicelik avantajı, yuvarlanan bir kartopu misali geometrik olarak artacaktır. Nüfuslar arasındaki farkların, kritik eşikler aşıldığında askeri ve ekonomik güçte uçurumlar oluşmasına yol açması beklenebilir, Böylesi asimetrik bir denge, kaçınılmaz olarak zayıf olanın güçlü olana tabi olmasıyla sonuçlanacaktır. Güçlü yerleşimin zayıf yerleşimi kendi ihtiyaçlarına hizmet eden bir uyduya dönüştürmesi, en muhtemel sonuçlardan olacaktır (Maisels, 1999, s. 217-251 ; Şenel, 1995, s. 184-191). Oppenheimer'a göre devletler; yani yerleşimler üzerinde kurulan siyasi oluşumlar, kendisini var eden doğaları gereği genişleme zorunluluğu taşır ve doygunluk sınırına ulaşırsalar bile genişleyip büyüme eğilimini sürdürürler (Oppenheimer, 2005, s. 95-104).

Belirli bir başkent in etrafında kurulmuş olan kadim imparatorluklar, egemenlikleri altına aldıkları yerleşimlerden vergi toplayarak, çevreden merkeze doğru servet ve nüfus transfer eden ekonomik entegrasyonlardır (Ekholm & Friedman, 2003, s. 139-174). Bu entegrasyonlar ne kadar uzun yaşarsa, entegrasyon içerisindeki iş bölümünün de o derece kalıcı hale gelmesi beklenebilir. Adeta toprak bir kalıbın içerisinde ilerleyen erimiş metalin donup şekil alması misali katılaşmış belirginleşen ticaret yolları, yerleşimler arasında bağımlılık yaratacak ve bir rol paylaşımını vücuda getirecektir. Entegrasyon merkezinin bağımlılık ağı içerisindeki hiyerarşik gücüne ilave olarak, aynı merkeze bağımlı olan ikincil merkezlerin çevresinde de tedarik zincirleri oluşacaktır. Bir imparatorluk eyaletinin siyasi yönetim merkezi, gelecekte kurulacak bir devletin başkentine dönüşme potansiyeli taşıyor ve kendi içerisinde alt entegrasyonlar barındırıyor olabilir. Ekonomik entegrasyona tabi kentleri bir arada tutan siyasi merkez, toprak kalıba vurulan balyoz darbesi misali yıkıma uğrayarak egemenlik gücünü kaybetse ve hatta kadim entegrasyonun kentleri farklı farklı devletler arasında paylaşılsa bile; eski bağımlıklar, moloz yığınları arasında kalmış bir metal iskelet misali direnç gösterecektir. Bu sonuca bir örnek olarak; İmparatorluk bakiyesi topraklardaki sosyo-ekonomik aktivitenin, cetvelle çizilen sınırları tanımaması gibi güncel fiili durumlar ortaya çıkacaktır.

Yüzyıllar içerisinde olgunlaşan ve karşılıklı bağımlılığa dönüşen bir tedarik zinciri ağının, dış müdahale kaynaklı yıkım teşebbüslerine direnç göstermesi beklenmelidir. Ancak; tek başına bu direnç eğiliminin, eski entegrasyonu bir arada tutmayı başarması beklenemez. Çizilen yeni sınırları ve yükseltile yeni gümrükleri korumaya çalışan yeni bir silahlı otorite iş başında olacaktır. Eski entegrasyonun tüm parçalarını olumsuz etkileyen bir kriz hali baş gösterecektir. Savaşlar sonucu toprak kayıpları yaşayan bir devlet,² kadim ticari entegrasyonu içerisindeki merkezlere erişimini kaybettiğinde, kaybedilen ticari merkezin vazgeçilmezliği nispetinde zarar görecektir ve belki de felce uğrayacaktır. Kangren olan bir uzvun amputasyonu sırasında sağlıklı dokulardan da feragat edilmek zorunda kalınması misali, bazı entegrasyon parçaları ekonomik açıdan işlevsiz hale gelebilecektir. Eskiden ticaret yolları üzerinde önemli vazifeler yüklenen bir kent ekonomik faaliyet ve nüfus bakımından küçülmeye sürüklenebilecektir. Kentler ticaret yollarının ayak izleri üzerinde doğar ve gelişir, diyen Pirene'nin 1925 yılında tanımladığı formülasyon (Pirene, 2005, s. 101); esasen kentlerin gerileme sürecine dair de ipuçları vermektedir.

² Roma İmparatorluğu'nun deniz yoluyla başkente bağlanan ve çok iyi işleyen tahıl tedarik zinciri; toprak kayıpları sonucunda koptuğunda, imparatorluk büyük bir gıda krizi ile karşılaşmıştı (Temin, 2013, s. 97-113).

3. AKSARAY'IN TARİHSEL İKTİSADİ YAPISI VE MİRASI

Sunmakta olduğu gıda kaynakları cezbedici olan ve Aşıklı Höyük çevresinde yapılan arkeolojik kazılar sayesinde 9000 yıldır yerleşik hayata ev sahipliği yaptığı anlaşılan Aksaray toprakları, Antik çağda taş döşeli yollar ile ticaret ağına bağlanmıştır (Gülçur, 1999). Aksaray-Nevşehir güzergahında halen kalıntıları bulunan taş döşeli yollar, Antik Çağ'da Aksaray'ın ana ticaret yolları üzerinde yer alan bir nüfus merkezi olduğunun ispatıdır. Acemhöyük olarak bilenen Pruşhanda, Asurlu tüccarların daimi temsilcilik kurduğu yerel bir ticaret merkezine dönüşmüştür (Kamış, 2017). M.S.17'den sonra Colonia Archelais adıyla anılan bir Roma kentine dönüşen yerleşim, Roma İmparatoru Cladius (M.S.41-54) döneminde bayındırlık faaliyetlerine sahne olmuştur (Ramsay, 1960, s. 314).

Anadolu'yu baştan başa geçerek, Ege'yi İran'a bağlayan ana ticaret güzergahı olan Kral Yolu (Yükçü & Atağan, 2011); Ankara (Gordion) üzerinden ilerleyerek, yolu uzatmak pahasına Konya ve Aksaray'ı devre dışı bırakmaktadır. Buna göre; bu dönemde Kapadokya bölgesi ve Anadolu'nun güvenli yol kabul edilen transit ticaret güzergahının dışında kalmıştır. Buradan çıkarılması gereken ders, bir ticari entegrasyonun oluşumu sırasında bir araya gelecek parçaların çatışma halinde olmamaları gerektiği sonucu olabilir. İdeal durum; parçalar arasında doku uyumu sağlayacak ortak bir kimlik mirasıdır.

Orta Anadolu'yu hakimiyet altına alarak ticaret için gereken güvenlik ve istikrarı sağlayan Selçukluların,³ nüfus ve ticaret bakımından önemli kentleri olan Konya-Kayseri-Sivas bağlantısının en kısa güzergahı, Aksaray üzerinden geçiyordu. Sivas'tan Erzurum ve İran içlerine doğru devam eden bu güzergâh; Sivas üzerinden Tokat yoluyla Sinop limanına doğru, Kayseri üzerinden Elbistan Yoluyla Halep'e doğru kuzey ve güney bağlantılarına kavuşuyordu (Turan, 1964). Selçuklu döneminin kervan ticareti anayolu üzerinde yer almak, Aksaray'daki nüfus artışı ve ekonomik gelişmeyi açıklamak için tek başına yeterli değildir. Yol üzerinde yer almak büyümek için yeterli olsaydı, Selçuklu kervansaraylarının her birinin etrafında kentleşme görmeyi beklemek gerekirdi. Halbuki bir yerleşimi kente dönüştüren itici güç; o yerleşimin, satınalma gücü barındıran bir tüketim merkezi olmasını sağlamaktır.

³ Söz konusu ticaret güvenliğinin sağlanmasında Ahi teşkilatının mühim bir rol üstlendiği İbn Battuta seyahatnamesinin Anadolu ile ilgili kısımlarında tekrarlayan şekilde belirtilir ve Ahilerin yiğitlikleri ve misafirperverliklerinden övgüyle söz edilir (İbn Battuta, 2005, s. 275-287).

Seyahatnamelerde geçen refah artışını⁴ kente yapılan yeni yatırımlara⁵ ve transfer edilen nüfusa dayandırmak mümkün görünmektedir. Sultan II. Kılıçarsalan tarafından Aksaray'ın bir garnizon kenti haline getirilmesi (Ertuğrul, 2015, s. 335-337), efektif talebi arttıracak taze bir satınalma gücü eliyle kentin iç piyasasını canlandırmak sonucunu üretmiş olmalıdır. Kentte inşa edilen kaleye yerleştirilen gaziler dışında, ücret karşılığı kentte yerleşmesi teşvik edilen ve Azerbaycan ellerinden kente geldiği rivayet olunan büyükçe bir zanaatkâr zümresinin varlığı, Niğdeli Kadı Ahmet'in 1333'te kaleme aldığı eserinde nakledilmektedir (Ertuğrul, 2015, s. 335-337). Aksaray'ın bu dönemdeki gelişmişlik düzeyini çağdaşı olan Anadolu kentleriyle kıyasladığımızda, kentin potansiyel barındıran bir Altın Çağ yaşadığı sonucuna ulaşılabilir.

3.1. İstanbul'un İaşe Tedarik Entegrasyonu İçerisinde Aksaray'ın Rolü

Savaş zamanlarında, sefer halindeki ordunun dönemsel lojistik ihtiyaçlarını karşılarken kullanılan menzil sisteminin (Halaçoğlu, 1981); barış zamanlarını da kapsayacak şekilde daimî hale getirilmiş benzer bir modeli İstanbul'un iaşe ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmış oluyordu. Kapıkulu ordusunun daimî ikametgâhı olan başkent İstanbul'daki fiyat enflasyonunu kontrol altında tutarak, askeri ve dolayısıyla yönetsel maliyetleri sınırlı tutmayı esas alan Osmanlı iktisadi yaklaşımı, İstanbul'un iaşe tedarikini güvence altına almak üzere; eyalet ve vilayetlere çeşitli ödevler paylaştırmıştı (Güran, 1986). Bu yükümlülükleri ilk bakışta bir vergi gibi görmek zordur. Söz konusu yükümlülükler; önceden belirlenen bir bedel üzerinden, devletin gösterdiği yerde, devletin belirlediği fiyat üzerinden, devletin belirlediği miktarda mal satma zorunluluğudur. Bu tedarik yükümlülükleri genel kabule göre vergi olarak kabule edilmeseler dahi; geleneksel Osmanlı vergi çeşitleri arasında sayılan Avarız-ı Divaniye'nin alt başlıklarından olan ve "Sürsat" olarak bilinen angarya tipi çalışma yükümlükleri ile önemli benzerlikler gösterirler. Sürsat yükümlülüğü ayni ve bedeni vergiler arasında sayılabildiğine göre (İşbilir, 2002); başkente iaşe tedarik etme yükümlülüğünü de vergi benzeri yükümlülük olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. Netice itibarıyla; savaş zamanında ordunun sefer güzergâhı üzerinde uygulanması anlaşılır olan olağanüstü hâl yükümlülükleri, başkentin refahı

⁴ 1321'de kenti ziyaret eden Ebu-l Fidâ; şahit olduğu Aksaray'ı sevinçli, mutlu, müreffeh bir kent olarak tarif ediyor. Aksaray'ın yeşillik olduğunu, bolca meyvesi olduğunu ve bunların Konya pazarına da sevk edildiğini belirtiyor (Yıldırım, 2012, s. 36-37). 1333'te kentten geçen İbn Battuta ise; kentin meyve bahçeleri, bağlar ve bostanlar ile çevrili olduğunu, Anadolu'nun en güzel beldelerinden olduğunu, kentte dokunan ve kentin adıyla tanınan eşsiz halı ve kilimlerin Hindistan ve Çin pazarına kadar ihraç edildiğine yer veriyor (İbn Battuta, 2005, s. 284-285).

⁵ Claude Cahen, dönemin kaynaklarından İbn Said'e dayandığına göre; Aksaray'dan Konya'ya kadar olan bölgedeki sulama kanalları ağının varlığından ve ekili alan bolluğundan bahsediyor (Cahen, 2000, s. 116-123).

ve asayışı uğruna olağanlaşmış bir olağanüstü hâl uygulaması şeklinde sürdürülmüş oluyordu. İstanbul'un iâşesi için üstlenilen yükümlülükler arasında; başkent'in celeplerine satılmak üzere her yıl Aksaray aşiretlerinden 100.000 canlı koyun gönderilmesi⁶ ve Baruthane için kara barutun temel hammaddesi olan güherçilenin⁷ gönderilmesi de bulunmaktaydı.

Aşiretler tarafından yapılan göçer hayvancılık, esasen kent merkezinde yapılan bir faaliyet değildi. Yaylak ve kışlak mıntıkaları arasında, binlerce koyunluk büyük sürülerle, yer yer 500 km 'lik rotaları takip eden göç döngüleri olarak; göçer aşiretler tarafından, kendilerine tahsis edilen yaylak ve kışlak alanlarda sürdürülüyordu (Kutlu, 1987, s. 19-28). İstanbul'un ihtiyacı için kendilerine verilen yükümlülük, belirtilen sayıda hayvanı İstanbul'a teslim etmeleri ve "rayic-i mutedile" (Güran, 1986); olarak anılan ve piyasa fiyatının altında kalmış olan bir ödemeye razı olmalarıydı. Aşiretler, bu faaliyetin karşılığı olan ödemeyi nakit olarak aldıklarında hak ettikleri ücretin altında bile olsa kente nakit girişi sağlamış olacaktı. Aksaray piyasasındaki para arzı artışı, piyasayı canlandırmaya ve üretim yapmanın kıymetini arttırarak atıl kaynakların piyasaya sürülmesine yardımcı olmuş olurdu. Görüleceği üzere; İstanbul ile Aksaray arasındaki yükümlülük tipi ticari ilişkilerin, Aksaray ekonomisini geliştirmeye yardım edecek bir ticari ortaklık sayılıp sayılamayacağı hususu henüz muğlaktır.

Koyun yetiştiricilerine verilen tedarik yükümlülüğün bir benzeri, güherçile tedarik yükümlülüğü olarak karşımıza çıkmaktadır. Aksaray Kâlhanesi'nin ulaşılan ilk belgeleri 1640 yılından başlamak üzere (İnce, 2011); yıllık 10 bin ila 27 bin vukkiye güherçileyi,⁸ İstanbul'daki Baruthane-i Amire'ye gönderme yükümlülüğü ve yine piyasa rayicinin 3'te 1'ine denk gelecek bir ödemeyi,⁹ Aksaray'ın bağlı bulunduğu Niğde Muhasıllığı'nın sorumluluk sahasında topladığı vergi içerisinde alma hakkı vardır. 1842 tarihli bir Osmanlı arşiv belgesine göre; gönderilen güherçilenin kalitesi İstanbul tarafından onaylanana kadar, Aksaray

⁶ BOA, C.BLD, 41/2011, H1244, aktaran Osmanlı Belgelerinde Aksaray Vilayeti adlı derleme (Koltuk, 2011, s. 126-128).

⁷ Güherçile: Mikroorganizma etkisiyle toprak yüzeyinde kendiliğinden oluşan Potasyum Nitrat bileşiğidir. Toprak yüzeyinde küf benzeri bir tabaka halinde oluşur. Üzerinde güherçile bulunan toprak kütleleri sulandırılıp kazanlarda kaynatılarak saf güherçile elde edilir. Toz haline getirilmiş 1 ölçek odun kömürü ve 1 ölçek kükürte, 6 ölçek güherçile katılması ile tüfeklerde ve toplarda kullanılan kara barut elde edilir (Gölen, 2006, s. 226).

⁸ Vukkiye = 1,28 kg karşılığı olan bir Osmanlı ağırlık ölçüsüdür. Yükümlülük miktarı her yıl değişiklik gösrebilmektedir. Savaş durumunda veya stokların hızlı azaldığı dönemlerde, yükümlülüklerin yıllık ortalamasının 3 katına kadar yükselebildiği anlaşılmıştır (Gül, 2013, s. 76-78).

⁹ Koyun piyasasına kıyasla bu defa karşımıza çıkan bir fark, güherçilenin resmi alıcısı olan devlete ait Baruthaneler haricine satılması yasaktır. Güherçile ve barutun sivil satışının yasak olması sebebiyle, söz konusu piyasa rayici, kaçakçılığa dönük kara borsa fiyatı olmak zorundadır ve bu mal cinsinde rayiç ifadesini kullanmak tartışmaya açıktır (İnce, 2011).

Snacağı'nın bağılı bulunduğu Niğde Muhassıllığı'nın ödeme yapmaması istenmektedir¹⁰ (Koltuk, 2011, s. 136-137).

Kâlhanelerde genel olarak mülkiyetin sahibi devletin kendisi olurken, işletme güherçile emini denilen sorumlulara geçici olarak tahsis edilir. Güherçile emini yıllık olarak yükümlendiği miktarda mamûlü üreterek devlete satar. Satış bedelinden maliyetler düşüldükten sonra kalan kısım, kendisinin kârı sayılmış olur. Yükümlendiği güherçileyi üretmek için gerekli olan güherçile muhtevalı toprak ve odun gibi hammaddeleri reayadan talep eder. Tüm diğer bedeni vergi türlerinde olduğu gibi, yine reayanın bu hizmet teklifini geri çevirme hakkı yoktur. Bu angaryayı yerine getirenler, yıllık avarız yükümlülüğünü yerine getirmiş sayılır ve savaş durumunda kendilerinden başka bir aynı veya bedeni fedakârlık istenmez. Güherçile emini tarafından, hammadde getirme hizmeti karşılığında reayaya resmi olarak ödenmesi gereken cüzi bir gündelik vardır; ancak piyasa rayicinin altında olduğu için halkın bu yükümlülüğe pek de gönüllü olmadığı anlaşılmaktadır. Reayaya ödenen yakacak odun ve güherçile toprağı getirme bedeli piyasa rayicinin altında da kalsa, bu sistem Aksaray'dan toplanan verginin bir kısmının kentte kalmasını sağlamış olmaktadır.¹¹

3.2. Kazanan İstanbul Entegrasyonu, Kaybeden Konya Entegrasyonu

Selçuklu döneminin ışıldayan kentleri Konya, Kayseri ve Sivas ile olan kuvvetli bağlarını sağlamlaştıran Aksaray'ın; Moğol istilası ve Karamanoğulları döneminde Kayseri ve Sivas'ın farklı merkezlere tabii kentler haline gelmesine rağmen göreceli ticari öneminde dikkate değer bir kayıp yaşamadığı söylenebilir. İbn Batuta'nın Moğol istilasını takip eden döneme denk gelen 1333 yılında aktardığına göre; Aksaray'da dokunan eşsiz halı ve kilimler, Hindisatn ve Çin'e kadar yayılan bir ihraç pazarına sahipti (İbn Battuta, 2005, s. 284-285). Anadolu içerisinde kollara ayrılmakta olan İpek Yolu, Aksaray'ı da kapsıyordu. Ancak; Osmanlı döneminde, Ankara ile kıyaslandığında Aksaray'ın göreceli bir düşüş sürecine girdiği anlaşılır.

¹⁰ BOA, C.AS, 417/17286 nolu H.07.06.1258 tarihli belgenin miladi takvim karşılığı 16 Temmuz 1842 olmaktadır. Belgenin Aksaray Valiliği tarafından Osmanlı Belgelerinde Aksaray Vilayeti başlıklı derlemesinde paylaşılan kopyası esas alınmıştır (Koltuk, 2011, s. 136-137). Valilik tarafından yaptırılan derlemede paylaşılan Miladi 31 Aralık 1744 tarihinin hatalı olduğu ve belgede geçen 57-58 senesinin 1157-1158 değil 1257-1258 olduğu sanılmaktadır. Belgede geçen talimatın muhatabı Niğde Muhassıllığı, 1744 tarihinde henüz ihdas edilmemiştir.

¹¹ Reayanın gündeliği de istemeyerek, odun ve toprak getirme yükümlülüğünden kaytarmak için çeşitli hilelere başvurduğunu gözler önüne seren ve bunlara karşı alınacak tedbirlerin konu edildiği arşiv belegeleri mevcuttur. Sultan III. Selim zamanında bu isteksizliklerin had safhaya çıkması üzerine, güherçile tedariki sürecindeki işgücü ücretleri iki katına çıkarılmıştır (Çetin, 2001, s. 51-56 ; İnce, 2011).

Selçuklular tarafından Ankara'ya hiç bir kervansaray yapılmamış olduğu ve Osmanlı dönemindeyse Aksaray'a hiç bir kervansaray yapılmamış olduğu bilgileri; bu devletlerin odaklandıkları ticari stratejiler üzerine fikir verici görünmektedir. Yalnızca bu bilgilere dayanarak, Osmanlıların Aksaray'dan geçen yollara verdikleri önemle ilgili bir değerlendirme yapmak spekülâtif olabilir. Selçukluların, Aksaray'da ticaret yollarının gelişimi için yapılabilir her yatırımı halihazırda yapmış buldukları ancak; Ankara üzerinden geçecek ticaret yollarına en azından kısıtlı bir değer atfettikleri sonucu çıkarılabilir. Başlı başına bir araştırma konusu olabilecek bu alanda, şimdilik sadece bu çıkarımın yapılması mümkün görünmektedir.

Uzun yıllar boyunca rekabet halinde olduğu Karamanoğulları'nı yıkan Osmanlılar; bu Beyliğin olası mirasçılarının üçüncü kez güçlenip Anadolu'daki Türk siyasi birliğini bozmaması için 1472'de Karamanoğlu sarayını yerle bir ettiler. Konya, Karaman ve Aksaray zanaatkarlarını ise; zorunlu iskânâ tabi tutarak İstanbul'a yerleştirdiler. Zorunlu iskanlar ile amaçlananın; İstanbul'u ekonomik olarak güçlendirmekle birlikte, eski Karamanoğlu toprakları üzerindeki ekonomik gücü elinde bulundurma avantajını lehine çevirerek Osmanlılara karşı isyan edebilecek alternatif bir siyasi merkez oluşturmaya dönüşebilecek eğilimlerin önüne geçilmesi olduğu sonucuna ulaşılabilir (Başkan, 2012).

İran'dan gelen ipekli dokuma kervanlarının Erzurum'dan sonra İstanbul'a doğru izleyeceği yol, Tokat ve Amasya üzerinden geçiyordu (Genç, 2000, s. 273-274). Ticaret yolları kaynaklı ekonomik güç, Konya entegrasyonunun elinden alınmıştı. Halihazırda Osmanlı kimliği ile yeniden inşa edilmiş olan, Tokat, Amasya ve Ankara'dan geçen kuzey rotası kentleri, Osmanlı döneminde inşa edilen yeni kervansaraylardan ve yol şebekesinden de anlaşılacağı üzere (Müderrişoğlu, 1993, s. 20-31); aktif birer ticari merkez halini almışlardı. Zorunlu iskân ve nakillerin de etkisiyle, Aksaray'ın bu kentlere kıyasla küçülmeye devam etmesi kaçınılmaz olmuştu.

İstanbul, liman sahibi bir kent olarak farklı iklimlere açılabilen bir kentti. Hem Karadeniz kıyılarından, hem de Ege Adaları'ndan çok çeşitli malları düşük lojistik maliyetleriyle satın alabilirdi. Geniş hinterlandı sayesinde ticaret seçenekleri bol olan İstanbul'un ticaret partneri olabilmek ve entegrasyon içerisinde avantajlı bir rol üstlenebilmek, limansız Aksaray için hiç de kolay değildi. Vaktiyle Anadolu'nun vergilerini toplayarak kayda değer bir satınalma gücüne sahip olan komşusu Konya kentine, kervan yolları üzerinden tarım ürünü satabilen Aksaray kenti; dönemin yeni güç merkezi İstanbul ile kârlı bir ticari ilişki kurmak için çok karasal ve izole kalıyordu. Elbette, Osmanlıların İstanbul merkezli iâşe organizasyonları

içerisinde Aksaray'a da roller verilecekti. Ancak; bu roller piyasa rayicinin altında kalacak şekilde İstanbul'a mal nakledip satma sorumluluklarıydı ve çalışmanın farklı kısımlarında değinildiği gibi; kentin ekonomik büyümesine olumlu katkı sağladıkları da şüpheliydi.

4. GEMİLERİN VE LOKOMOTİFLERİN UĞRAMADIĞI BİR KENT

Liman sahibi olmanın bir kentin ticari rekabet gücünde ne derece önemli olduğunu izah edebilmek için Roma döneminden kalma dikkat çekici bir örnek mevcuttur. Buna göre; deniz yoluyla Akdeniz'in en doğu ucundan en batı ucuna bir amfora yük nakletmek, aynı yükü at arabasıyla 120 km uzağa taşımaktan daha ucuza gelmektedir (Lewis, 2009, s. 215). Roma döneminden buharlı lokomotifin icadına kadar geçen süre zarfında karayolu ulaşım teknolojisinde kayda değer bir gelişme yaşanmadığı dikkate alınır, Sanayi Devrimi öncesi koşullarda Aksaray'ın ekonomik büyüme olanaklarının doğal engeller ile sınırlandırılmış olduğu anlaşılır.

Temel yakıt kaynağının odun veya odundan elde edilen odun kömürü olduğu bir dönemde, orman varlığı sınırlı olan bir kentte gelişebilecek imalat kolları sınırlı olacaktı. Yoğun ısı enerjisi gerektiren bir imalat kolunun Aksaray'da gelişebilmesi ve sürdürülebilir üretim yapabilmesi akla yatkın görünmemektedir. Yakıtların farklı merkezlerden taşınarak Aksaray'a getirilmesi için ise; su yolu ulaşımı gibi ekonomik bir lojistik seçeneği Aksaray coğrafyasında mevcut değildi. Aksaray limansız bir kenti ve gerek hammadde tedariki, gerekse üretilecek malların pazara ulaştırılmasında maliyetlere olumsuz etki eden bir dezavantaja sahipti.

Sanayi Devrimi sürecinde buharlı lokomotiflerin icadı ile birlikte lojistik engellerin tanımı değişmiş ve limansız kentler de demiryolu bağlantısına kavuştukları ölçüde büyük pazarlara entegre olabilme avantajı yakalamışlardı. Pazara ulaştırma olanağına sahip olmadığı için yalnızca yerel ihtiyaçlar için tarımsal üretim yaparak, geniş tarım arazilerini atıl tutan Ankara (1892) ve Konya (1896) gibi kentler demiryolu ağına bağlandıktan sonra hızla tarımsal üretim seviyelerini arttırmaya başladılar. Ortaylı, İngiliz konsolosluk raporlarına dayanarak demiryolunun Ankara'ya ulaşmasını takip eden 4 yıl içerisinde buğday üretiminin 8 milyon kileden 15 milyon kileye ulaştığını, bir anlamda ikiye katlanmış olduğunu belirtiyor (Ortaylı, 1981, s. 93-95).

Rusya'dan gelen buğdayla karşılaşan İstanbul'un iaaesi artık Anadolu'dan karşılaşmış oluyordu. Ödenen yüksek nakliye maliyetlerine gerek kalmadığı için İstanbul'daki buğday fiyatları dünya piyasalarındaki düzeye düşmüş oluyordu. Arz tarafında ise; Demiryolu öncesinde Ankara ve Konya kentlerindeki buğday fiyatları dünya piyasasındaki fiyatların

altındayken, demiryolunun gelmesi ile birlikte fiyatlar dünya piyasalarındaki düzeye yükselmiş oluyordu (Ortaylı, 1981, s. 94-95).

Anlaşılabacağı üzere; pazara ulaştırılamıyor olduğu için mahsulün para etmediği ve dolayısıyla ekim yapmanın anlamlı olmadığı tarım arazilerine, demiryolu sonrasında buğday ekiliyor ve atıl kaynaklar ekonomiye kazandırılmış oluyordu. Demiryolu hattı Aksaray üzerinden geçecek olsaydı, bu fırsatın Aksaray kentinin ekonomisi üzerinde de olumlu yansımalar göstermesi beklenebilirdi. Bu doğrultuda, 1893'te Aksaray'ı Adana'ya bağlayacak bir demiryolu hattı yapılması ile ilgili olarak İngiliz şirketlerine etüt yaptırıldığı, arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.¹² Bu proje hayata geçebilse; İstanbul gibi büyük tüketim merkezlerine ve limanlara erişim fırsatı yakalanacaktı. Ancak; böyle bir demiryolu imtiyazı hiçbir şirkete verilmemiştir ve Aksaray'ın demiryolu bağlantısı günümüzde hala gerçekleşmemiştir.

Esasında, Bağdat demiryolu hattı güzergahının Aksaray'dan geçmesi de düşünülebilirdi. Ancak, Eskişehir-Konya güzergahı üzerinden gelen Berlin-İstanbul-Bağdat demiryolu hattı, Konya-Aksaray-Niğde güzergahını değil; Konya-Karaman-Ereğli-Niğde güzergahını takip etti. Aksaray için önemli bir fırsatın kaybedilmesi anlamına geldiği aşikârdır. Bu durumu, Aksaray'da demiryolu bağlantısı kurulmasını gerektirecek bir yer altı kaynağı bulunmamasına bağlamak mümkündür. MTA haritalarına göre;¹³ Konya-Karaman arasındaki demiryolu güzergahı krom madenleri yönünden zengin bir sahadan geçmektedir. Demiryolu güzergahını, istifade edilecek hammadde rezervleri üzerinden geçirmek isteyen Alman sermayesinin çıkarları göz önüne alındığında (Earle, 2003, s. 33-56); bu durum gayet anlaşılabilir olmaktadır.

5. SONUÇ

Melendiz'in suladığı bereketli topraklar üzerinde kurulan Aksaray, kervan ticareti yolları üzerindeki konumu sayesinde gelişme fırsatı yakalamıştır. Coğrafi konumu itibariyle limansız bir kent olarak kurulmuş bulunması ise; kentin belirli bir büyüme limiti ile kısıtlanmasına yol açmıştır. Ulaştırma olanakları göz önünde bulundurulduğunda, kent belirgin lojistik dezavantajlara sahiptir. Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan tarafından daimi bir ordugâh ve garnizon haline getirilmesi kentte ilave bir satınalma gücü yaratarak kentin büyümesini

¹² BOA, Y.PRK.TNF, 4-3, H.1311, aktaran Osmanlı Belgelerinde Aksaray Vilayeti adlı derleme (Koltuk, 2011).

¹³ Bakınız: Konya, Karaman ve Aksaray illeri maden rezerv haritaları (MTA, Konya İli Maden ve Enerji Kaynakları, 2010) (MTA, Aksaray İli Maden ve Enerji Kaynakları, 2010) (MTA, Karaman İli Maden ve Enerji Kaynakları, 2010).

hızlandırmıştır. Aynı dönemde kente dışarıdan getirilip yerleştirilen zanaatkâr zümresi de kentin belirli imalat kollarında ihraç edilebilir üretim yapar hale gelmesini sağlamıştır. Tarihsel olarak bakıldığında, karşılaştırmalı üstünlükler açısından kentin en önemli ihracat kalemleri marka değeri taşıdığı kabul edilen Aksaray halı ve kilimleri olmuştur.

Kentte yakıt veya metalürjik kaynakların bulunmaması, ağır sanayi kurulmasına olanak vermediği gibi; demiryolunun yokluğu da kentte sanayi tesisleri kurulmasını kısıtlamıştır. Aksaray’da, ulaştırma maliyetlerinin oransal öneminin yüksek olduğu imalat sektörlerini geliştirmek pek mantıklı görünmemektedir. Daha önce kendiliğinden ortaya çıkmış ve başarısı sınanmış bir model olarak; marka değeri barındıran, muhtemelen yüksek gelir grubuna hitap edecek ürünler üretilmesi denenmelidir. Üretilecek ürünlerin birim başına nakliye giderleri, ürünün toplam satış değeri içerisinde ne kadar küçük bir orana sahip olursa; lojistik kaynaklı kısıtlar o derecede önemsiz hale gelmiş olacaktır. Eskilerin deyimiyle, “yükte hafif, pahada ağır” ürünler geliştirmeyi hedeflemek gereklidir. Sözü edilen ürünler, ya marka değeri barındıran ürünler ya da maliyet kalemleri içerisinde tasarım ve mühendislik oranı yüksek olan yüksek teknoloji ürünler olmalıdır.

II. Kılıçarslan döneminde garnizon kenti haline gelerek sınanmış ve başarısını göstermiş olan, ilave satınalma gücü enjekte etme ve nitelikli işgücü barındırma modeli; günümüzde üniversiteler ve teknoparklar yoluyla denenebilir. Garnizon kent olmanın günümüzdeki karşılığı, eğitim ve sağlık turizmine ev sahipliği yapmak şeklindedir. Kente eğitim amacıyla gelecek öğrencilerin bu kapsamda katkı sağlamaları arzu edilen bir gelişme olur. Dışarıdan kente gelip yerleşme yönünde cezbedilecek nitelikli işgücü; yukarıda belirtilen katma değeri yüksek mallar üretilmesine katkı sağlayabilir ve kendilerine ödenecek ücretleri kent ekonomisi içerisinde harcayarak ilave bir satınalma gücünü harekete geçirebilir. Nitelikli işgücünün üst gelir grubuna uygun bir harcama alışkanlığı göstermesi ise; marka değeri yüksek ürünler üretilmesi için itici güç sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Başkan, Y. (2012). Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul'a Nakledilen Nüfus. *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History* (55), s. 107-134.
- Braudel, F. (2014). *Uygarlıkların Grameri* (4. b.). (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Yayınevi.
- Cahen, C. (2000). *Osmanlılardan Önce Anadolu*. (E. Üyepazarcı, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çetin, B. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Barut Sanayi 1700-1900*. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Earle, E. M. (2003). *Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı*. (K. Yargıcı, & N. Uğurlu, Çev.) İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Ekholm, K., & Friedman, J. (2003). Eski Dünya Sistemlerinde Sermaye Emperyalizmi ve Sömrü. A. G. Frank, & B. K. Gills içinde, *Dünya Sistemi - 500 Yıllık Mı, 5000 Yıllık Mı?* (A. Şenel, & Y. Alogan, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ertuğrul, A. (2015). *Kadı Ahmed'in El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halîk'i* (İnceleme – Tercüme) (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Foucault, M. (2012). *Güvenlik-Toprak-Nüfus College de France Dersleri (1977-1978)*. (F. Taylan, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Genç, M. (2000). *Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gölen, Z. (2006). *Osmanlı Devletinde Baruthane-i Amire (XVIII.YY)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gül, M. F. (2013). *Bir Zamanlar Aksaray'da Ticaret*. Ankara: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Gülçur, S. (1999). *Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1994 Yüzey Araştırmaları*. Anadolu Araştırmaları, s. 105-136.
- Güran, T. (1986). *İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü (1793-1839)*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 1(4), s. 245-275.
- Halaçoğlu, Y. (1981). Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar. *Osmanlı Araştırmaları - The Journal of Ottoman Studies*(2), s. 123-132.

- İbn Battuta. (2005). *İbn Battuta Seyahatnamesi*. (A. S. Aykut, Çev.) İstanbul.
- İnce, Y. (2011). Kârhânededen Baruthâneye Karaman Eyaleti'nde Güherçile Üretimi (18–19. Yüzyıllarda). *Osmanlı Bilimi Araştırmalar Dergisi*, XIII(1), s. 11-30.
- İşbilir, Ö. (2002). Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmali: I. Ahmed Devri İran Seferleri Örneği. *Türkler Ansiklopedisi* (s. 151-158). içinde Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kamış, Y. (2017). Erken Tunç Çağı'nda Acemhöyük ve Konya Ovası. S. Özkan, H. Hüryılmaz, & A. Türker (Dü) içinde, *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan* (s. 187-202). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Koltuk, T. (2011). *Osmanlı Belgelerinde Aksaray Vilayeti*. (A. Yılmaz, Dü., N. Pakırdağ, & M. Pakırdağ, Çev.) Ankara: T.C. Aksaray Valiliği Kültür Yayınları.
- Kutlu, M. M. (1987). *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Lewis, B. (2009). *Ortadoğu* (6. b.). (S. Kölay, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Maisels, C. K. (1999). *Uygarlığın Doğuşu – Yakındoğu'da Avcılık ve Toplayıcılıktan Tarıma Kentlere ve Devlete Geçiş*. (A. Şenel, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- MTA. (2010). Aksaray İli Maden ve Enerji Kaynakları. Eylül 7, 2018 tarihinde Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü: http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Aksaray_Madenler.pdf adresinden alındı
- MTA. (2010). Karaman İli Maden ve Enerji Kaynakları. Eylül 7, 2018 tarihinde Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü: http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Karaman_Madenler.pdf adresinden alındı
- MTA. (2010). Konya İli Maden ve Enerji Kaynakları. Eylül 7, 2018 tarihinde Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü: http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/konya_madenler.pdf adresinden alındı
- Müderrişoğlu, M. F. (1993). *16. YY'da Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). (F. Yenişehirlioğlu, Dü.) Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Oppenheimer, F. (2005). *Devlet*. (A. Şenel, & Y. Sabuncu, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (1981). *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- Özgüç, N., & Tümertekin, E. (2000). *Coğrafya (Geçmiş-Kavramlar-Coğrafyacılar)*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Pirene, H. (2005). *Ortaçağ Kentleri* (5. b.). (Ş. Karadeniz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (M. Pektaş, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Şenel, A. (1995). *İlkel Topluluktan Uygar Topluma*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tanili, S. (1981). *Uygarlık Tarihi - Çağdaş Dünyaya Giriş*. İstanbul: Say Kitap.
- Temin, P. (2013). *The Roman Market Economy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Turan, O. (1964). Selçuk Kervansarayları. *Belleten*, 10(39), s. 471-496.
- Ülgener, S. F. (1991). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası* (3. b.). İstanbul: Der Yayınları.
- Watson, P. (2013). *Ateşten Freud'a Fikirlerin Tarihi*. (B. Pala, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yıldırım, F. (2012). *333'ten 1968'e Seyyahların Gözünden Aksaray ve Çevresi*. (T. Arsalan, Dü.) Aksaray: Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları.
- Yükçü, S., & Atağan, G. (2011). Ortadoğu Zaman Tünelinde Ticaret. *MUFTAD*(1), s. 86-109

Summary

Research Problem

This study aims to discuss the importance of background and geographical features of a city for its economic progress. Historical features and those features' effect on economic growth of historical cities, Aksaray in particular, are discussed. Information on Aksaray's economic history is investigated based on trade routes, aquatic resources and its competitive and cooperative behavior. In the context of its location with respect to trade routes and its logistical capabilities, information about its competitive power against other cities, its tendencies for cooperation and integration is provided, in line with this information an analysis of the economic history of Aksaray is conducted. The reasons why Aksaray did not benefit from the economic dynamism of Anatolia on the major historic trade routes' path are analyzed and Aksaray's historical economical heritage from Seljuk and Ottoman Empires is discussed briefly.

Research Questions

Main questions asked in this study are: "Does geographical environment shape the individual and societal economic behavior?", "Is the main determinant of a town's economic role it's interaction with the surrounding settlements and its position against them?", "How effective is a town's location and historical heritage on its economic potential?", and "What lessons can be learned for Aksaray from its past in order to establish a development strategy for future?".

Literature Review

It is discussed that using human factor's historical characteristics that emerged as a result of their historic experiences as an input is necessary. "A town's location is it's destiny" statement is deemed as the focal point of the analysis in the study. However, it is also suggested that one can search ways to turn it into an advantage. Study also aims to present a conceptual discussion based on Le Play's deterministic approach, and Braudel's authenticity of human factor description.

Investigations and Findings

The first chapter of the study investigates the criteria of settlement of human element. Population growth diversity for different cities, founded on different locations is examined based on their development process and their interaction with their environment. The study questions how the emerging population density leads to the establishment of a town by people's division and specialization of the labor. It is concluded that this process, "city identity" as it's named in this study, cause such cities affect nearby settlements. It is also shown that such process for various cities can include different stages and advantageous cities can economically control its surrounding cities.

The second chapter investigates the process of role delegation of cities, that have become political civic centers, on its surrounding cities. The process of a cities way to become another's hinterland by being a part of an integration is also investigated in the study. It is seen that the role inherited by the assumed function of a city in an integration becomes its permanent identity because of labor specializatoin and demographics shaped as a result of being a part of an integration. The effect of different integrations' rivalry on cities that assume the peripheral role in an integration is also investigated. It is found out that co-dependency between cities in an integration is still valid in modern day. Also, it is concluded that, the "Konya Integration", which also includes Aksaray, suffered an economic decline after it has been conquered by Ottomans.

The third chapter questions Aksaray's disadvantages inherited from its location. Aksaray, being an inland city, has no coasts. Melendiz brook, that serves the agriculture, is not suitable for water transportation. Aksaray's product variety to export is largely restricted because of having no access to coasts and railways. Because high logistic costs, producers have no valid reasons to produce goods that can no be sold at an affordable price. Logistically disadvantaged cities must have the ability to produce goods that can compensate the high logistic costs per unit. Thus it can be suggested that the goods to be produced in Aksaray have to be expertise and capital intensive goods that require relatively higher technology.

Results and Conclusions

Throughout the study, the historical background that shapes modern day Aksaray economy is evaluated. Historical logistic and demographic factors are studied as the bases of Aksaray's modern economic outlook and the connections between Aksaray as a historical garrison town and its modern status is presented.

It is suggested in the study that Aksaray should evolve its demography into skilled labour in order to avoid the negative effects of its logistic disadvantages of its location. It is deduced that current demographic state of Aksaray is also linked by it's history, being a garrison town for centuries. As a result, it can be suggested that public investments that would create job opportunities can encourage immigration and increase the population density. It is concluded that supporting the high education establishments in the city can provide solutions to both concerns.

Keywords: Aksaray, Economic History, Historical Logistics and Trade.

II. MEŞRUTİYET SONRASI KURŞUNLA SANSÜR GELENEĞİ BİR MUHALEFET TASFİYESİ ÖRNEĞİ OLARAK AHMET SAMİM CİNAYETİ

“Doğru söyleyenin bir ayağı üzengide gerek”

Ferhat ATEŞ¹

Özet

II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte toplumsal hayatta görece özgürlükçü siyasi bir hava hâkim olmuştur. 24 Temmuz 1908 tarihinde gazeteler yazılarını sansüre göndermediler. Artık basın özgürlüğünün, ifade özgürlüğünün, farklı siyasal düşüncelerin cemiyetlerce temsil edilmesinin ve görünür olmalarının önünde bir engelin kalmadığı düşünülmüştür. Bu anlamda istisnai, parlak; fakat kısa bir dönemin yaşandığı söylenebilir. Şöyle ki, “iktidarın yozlaştırdığı” önermesi çok sürmeden karşılık bulmuş, dolayısıyla bir “çözüm yöntemi” olarak, muhalif gazetecilerin susturulmasıyla işe başlanmıştır. Serbesti gazetesi yazarı Hasan Fehmi’nin 6 Nisan 1909 tarihinde Galata Köprüsü’nde, üç kurşunla öldürülmesinin sonrasında, 31 Mart Olayı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin iktidarını tamamen tesis etmesiyle başlayan, iktidarın toplumun her kesimine ve kurumuna sirayet etme çabaları... İşte böyle bir siyasi iklimde, Ahmet Samim iktidarın ve iktidar taraftarlarının dolayısıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin politikalarını, öldürüleceğine dair malumata sahip olmasına rağmen, Sada-yı Millet gazetesinde eleştirel yazılarını sürdüren, genç ve yürekli bir gazetecidir. Ahmet Samim cinayeti, 31 Mart Vakası’ndan sonra yeni muktedirin, adım adım iktidarı ele geçirdiğini hatırlatma ve biat etmeyenlerin sonunun ne olacağını gösterme kabiliinde, iktidarın muhalefete gönderdiği bir mesaj olarak okunabilir. 9 Haziran 1910’da, İstanbul Bahçekapı’da vuku bulan Ahmet Samim cinayetinin öncesi, sonrası ve Ahmet Samim’in bugüne bıraktığı hür “sada”sının kıymeti çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Muhalefet, Gazetecilik, Sansür, Ahmet Samim, İttihat ve Terakki Cemiyeti.

THE BULLET CENSORSHIP TRADITION IN THE POST-SECOND CONSTITUTIONALIST MONARCHIAL PERIOD A CASE STUDY CLEARANCE OF OPPOSITION: ASSASSINATION OF AHMET SAMİM

“The telling the truth, the being ready to move”

Abstract

A relative libertarian political environment had been dominated in social life with The Second Constitutionalist Monarchial Period. Newspapers did not submit their dams to censorship mechanism, in 7th July 1908. It was thought that there had been no any obstacles for realization of freedom of speech, freedom of prees, representation and visibility of different thoughts by different associations, no longer. In this sense, it can be said that there had been lived such a bright but a short period, as well. That is to say, “power leads to corruption” proposition had been verified soon, accordingly started to reduce the journalists to silence as “solution method”. After shooting Hasan Fehmi, newspaperman of Serbesti newspaper (Freedom newspaper), to death by three bullets on The Galata Bridge, in 6th April 1909, there occurred The 31 March Incident and efforts of Union and Progress Association to penetrate its effect on all segments and institutions of society, as well. In such a political circumstance, despite being knowledgeable with he would have been being killed by someone, Ahmet Saim, a young and bold newspaperman of Sada’yı Millet (People Voice), had continued to write and criticize The Union and Progress Association, its supporters and its policies. This murdering can be read as a challenge to those who had not intend to obey to Union and Progress Association the new governing power elits, and as reminding signs to dissents that Union and Progress Association gradually seizing power over all aspects of society. The work item of this study are background of and post-event of Ahmet Samim assassination which had been occurred at Bahçekapı, Istanbul, in 9th June 1910, and great importance of his “free voice.

Key Words: Power, Opposition, Journalism, Censorship, Ahmet Samim, Union and Progress Society.

¹ Öğretim Görevlisi, Aksaray Üniversitesi, ferhatates@aksaray.edu.tr

1. Giriş

21. yüzyılda, Türkiye’de siyasal ve sosyal alanda konuşulan, tartışılan, müzakere edilen, protesto edilen, kabul edilen veya reddedilen birçok hassasiyet, esasen II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte başlamıştır.² Farklı ve renkli bir basın yayın furyası, işçi ve kadın hareketleri, demokrasi, parlamento, seçimler, milli irade, farklı siyasal toplumsal politikalara sahip cemiyetlerin, partilerin görünür hale gelmeleri... gibi günümüz Türkiye’si’ne oldukça benzer bir tablo söz konusu olmuştur. Bütün bunların yanında hala güncelliğini koruyan bir diğer konu ise; iktidar muhalefet ilişkilerindeki uzlaşmama, muhalif olana tahammül edememe ve kutuplaşma sorunsalıdır (Mardin, 1991: 181), (Akşın vd, 2003: 27), (Kocabaşoğlu, 2010:3).

Çalışmanın temel amacı; Ahmet Samim cinayeti özelinde, gazeteci cinayetlerine dikkat çekmektir. Çalışmanın hedefi; şiddet, hakaret ve karalama gibi suçları kalemiyle meşrulaştırmadığı sürece, gazetecinin haber ve fikir özgürlüğünü vurgulamaktır. Bu anlayışla demokrasi kültürünün ve hoşgörünün egemen olduğu bir toplum özlemine deryada bir damla olma umudu, araştırmanın nirengi noktasını oluşturmaktadır.

II. Meşrutiyet döneminde siyasal anlamdaki kutuplaşma kısa zaman zarfında toplumsal alana da yayılmıştır. Öyle ki; söylenen söze tahammül edememe ve çözüm olarak sesin “hal” edilmesi geleneği, bu dönemde Serbesti gazetesinin yazarı Hasan Fehmi cinayetiyle başlamıştır.³ İlk basın şehidi olarak sıklıkla atıf yapılan Hasan Fehmi cinayeti sonrasında; 31

2 İttihat ve Terakki Cemiyeti (1889), Osmanlı Ahrar Fırkası (1908), Osmanlı Demokrat Fırkası- (Fırka-ı İbad) (1908), Fedakarları Millet Cemiyeti (1908), Heyet-i Müttefika-i Osmaniye (1909), İttihad-ı Muhammedi Fırkası (Fırka-i Muhammediye) (1909), İslahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası (1910), Osmanlı Sosyalist Fırkası, (1910), Hürriyet ve İtilaf Fırkası (1911), Halaskar Zabitan Grubu (1912), Milli Meşrutiyet Fırkası (1912), Radikal Avam Fırkası (1918)... (Tunaya, 2007), Bu şekilde uzayan siyasi parti listesi, Osmanlı-Türk siyasal hayatında, II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte başlayan, çok partili siyasal hayatın ve çoğulcu demokrasinin fiilen uygulandığının göstergeleri olarak okunabilir. Takip eden dönemde ise Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve belki de hepsinden daha önemlisi, çalışmanın da konusunu oluşturan, iktidarın muhalif seslere tahammülsüzlüğü neticesinde bu “çok seslilik” kısa sürmüştür. Ancak belirtmek gerekir ki; bu kısa deneyim Cumhuriyet döneminde demokrasiperverler için milli bir “Antik Yunan” anlamı taşımıştır, taşımaktadır.

³ Hasan Fehmi Bey, Ahmet Samim, Zeki Bey, Şair Hüseyin Kami, Silahçı Tahsin, Hasan Tahsin, İştirakçi Hilmi (Sosyalist Hilmi), Ali Kemal, Hikmet Şevket, Sabahattin Ali... (Kocabaşoğlu, 2010) olarak devam eden, Türk siyasal hayatında veya demokrasi tarihinde, 99 yılda (1909-2007) 61 gazeteci - yazar cinayeti, oldukça kabarık bir kara liste olarak yerini almıştır (Topuz, 2011: 87-88). Çalışmanın kapsamı, genelde II. Meşrutiyet dönemi, özelde ise Ahmet Samim cinayeti ile sınırlandırılmıştır ancak sadece iktidarların pervasızlıklarına karşı demokrasinin, millet iradesinin, fikir özgürlüğünün, insan onurunun yanında oldukları için, bu anlamda düşüncelerini şiddeti asla tasvip etmeden beyan ettikleri için öldürülen her gazetecinin, her yazarın hikâyesinin en az Ahmet Samim’in hikâyesi kadar değerli olduğu ve hatırlanması gerektiği vurgulanmalıdır. Bu çalışmanın yazıldığı günlerde yine bir zorba-totaliter rejim ve yine “kral çıplak” diye sesini yükselten bir gazetecinin öldürülmesi olayı: Cemal Kaşıkçı’nın akıl almaz bir “cüretkârlık” ve pervasızlıkla katledilmesi...

Mart Vakası⁴, Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Enver, Talat ve Cemal üçlüsü marifetiyle devlet yönetimine fiilen el koymaları ve İttihatçılara karşı olan bütün muhalif seslerin adım adım susturulması birbirini takip etmiştir (Akbal, 2008: 27).

19. yüzyılda yaşamış olan İngiliz düşünür Lord Acton'a atfedilen "İktidar yozlaştırır mutlak iktidar mutlaka yozlaştırır" yasası⁵, İttihat ve Terakki Cemiyeti için de şaşmaz bir şekilde işlemiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk siyasal hayatında, önemli derecede karşılık bulan bu konuyu, Şerif Mardin, 1966 yılında yazdığı "Türkiye'de Muhalefet ve Kontrol" isimli makalesinde ele almıştır. Türk siyasal kültüründe iktidarın muhalefete karşı oldukça tahammülsüz olduğu, muhalefet kavramına yönelik son derece düşman bir ögenin var olduğunu vurgulamıştır (Mardin, 1991:180). "Bölücülük ya da vatana ihanet" (Cumhuriyetten sonra "irticai faaliyetler" suçlaması da eklenmiştir.) olarak itham edilen suçlamalar, çoğu kez, muhalefeti saf dışı bırakmak için kullanılan "meşru" yöntemler olmuştur. Siyaseten muhalif seslerin iktidar tarafından suçlanması, sindirilmesi otoriter bir yönetime ve komitacılık benzeri gayri hukuki araçların devreye girmesine yol açmıştır (Akbal ve Akıncı, 2013: 33-34).

31 Mart Vakası sonrasında, İttihat ve Terakki Cemiyeti, hem iktidar hem muktedir olarak, daha çok, istibdat dönemi tecrübelerine başvurmuştur. Otoriter ve totaliter yönetim anlayışlarının amansız düşmanları ise; pek tabii eleştirel tarza sahip muhalif gazete ve gazetecilerdir. Ahmet Samim henüz 26 yaşında, kendi döneminin "amansız düşmanlarından" biriydi. 17 Ağustos 1910 yılında eleştiriye tahammülsüzlüğün had safhada olduğu bu dönemde "faili meçhul" bir cinayetin kurbanı olmuştur (Hür, 2015:2), (Ahmad, 2012).

2. II. Meşrutiyetin İlanı

Tarık Zafer Tunaya, II. Meşrutiyet için "Cumhuriyetin siyasi laboratuvarı" tanımını yapmıştır. Bu tanımlamaya, daha çok ideolojik bir takım kaygılarla, karşı çıkanlar olmuştur. Sina Akşin ise, Tunaya'nın bu tanımlamasını tasdiklemektedir. Hatta bir adım daha ileri

⁴ Olay, Rumi Takvime göre, 31 Mart 1325 tarihinde başlaması sebebiyle, 31 Mart Vakası olarak adlandırılmıştır. Bu tarih Miladi Takvime göre 13 Nisan 1909 tarihine denk gelmektedir. 31 Mart Vakası, ayrı bir başlık olarak çalışmada yer alacaktır.

⁵ Sosyal bilimlerde, özellikle siyaset biliminde, doğa bilimlerine benzer şekilde, mutlak yasalardan yola çıkmak isabetsiz sonuçları beraberinde getirmektedir. Bu anlamda siyaset biliminde genel geçer yasalar yoktur. Ancak sınırlandırılmayan bir iktidarın mutlaka yozlaştığı tecrübesi, mutlak ve şaşmaz bir yasa olarak defalarca tekerrür etmiştir. Dolayısıyla bu siyasal patolojinin bir "yasa" olarak kabul edilmesi ve siyasal sistemin bu ön kabule göre dizayn edilmesi, birey hak ve özgürlüklerinin, siyasal ve sivil muhalefetin tasfiyesinin önünde hukuksal bir set olacağı söylenebilir.

gidecek şekilde, 1908'i, 1789 Devrimi'ne benzer bir biçimde değerlendirerek, "Cumhuriyet Devrimi gibi duru ve gür olmasa da, bulanık ve cılızdır ancak, suların başka yönlere akmaya başladığı bir tarihtir." şeklinde bir değerlendirme yapmıştır⁶ (Akşin vd, 2003: 11-12). Bu anlamda Cumhuriyet döneminde uygulanan politikalara bakılarak II. Meşrutiyet döneminde uygulanmaya çalışılan politikalar hakkında bazı çözümler yapılabilir.

1908 yılına gelindiğinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticilerine göre, Osmanlı Devleti'nin kurtulması için en kestirme çözüm; Sultan II. Abdülhamid rejimine son vermek, meşrutiyeti ilan etmek ve Kanun-ı Esasi'yi uygulamaktır. Bu amaca ulaşmak için İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sivil kanadı harekete geçerek, 1908 Temmuz başında maksadını Manastır'daki konsoloslara yolladığı bir beyanname ile iç ve dış kamuoyuna duyurdu. Askeri kanat adına Enver, Niyazi ve Eyüp Sabri dağa çıkmalarına karşın Sultan II. Abdülhamid önce durumun ciddiyetine pek aldırış etmemiş, bu olayları adli bir vaka olarak görmüştür. Daha sonra durumun ciddiyeti farkına varılmış ve Reval Görüşmeleri⁷ esnasında II. Meşrutiyet ilan edilmiştir (Armaoğlu, 1997:600-602).

Niyazi Bey'in Hıristiyan halka dağıttığı beyanname, hareketin sebep ve hedefleri şu şekilde özetlenmiştir:

"Avrupa devletleri medeniyet ve yardım maskesi adı altında faaliyet göstererek Balkanlar'da kötülük yapmışlar ve huzuru bozmuşlardı. Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan gibi küçük devletler Makedon halkını kandırarak onları birbirine düşman yapmışlar ve neticede Makedonya'yu kan gölüne çevirmişlerdir. Mevcut idareden Türkler de, Hıristiyan Osmanlı vatandaşları kadar memnun değildir. İstibdadın şiddeti altında Bulgar, Türk, Arnavut, Rum, Ulah vatandaşlarımız ezilmektedir. Buna göre Türkler din, dil, millet, mezhep ayrımı yapmadan herkese hürriyet, eşitlik ve adalet bahşedecek bir rejim kurmak için çalışıyorlar. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni de bu maksatla kurmuşlardır. Bundan böyle herkes Osmanlı'nın menfaatine çalışacaktır. Bütün gayrimüslimler din, diyanet, mezhep ve milliyetinden emin olacaklardır. Bize katılınız, hürriyetinizi geri alalım" (Kodaman, 2016:1).

⁶ İlber Ortaylı, "Gelenekten Geleceğe" isimli eserinde II. Meşrutiyet'in ilk yılları için; "II. Meşrutiyet döneminin ilk yılları siyasal hürriyetlerin kullanılışı, çeşitli düşünce akımlarının ortaya çıkıp örgütlenmesi yönünden Türkiye tarihinin altın sayfalarından biri sayılmalıdır. II. Meşrutiyet'te toplum ve devlet hayatımızda laik bir sisteme geçiş de başlamıştır. Genel eğitim kurumlarının da ilköğretim düzeyinden ele alınıp laik bir yaklaşımla yeniden düzenlenmesine girişildiği görülmekteydi. Darulfünun'urı, yani üniversitemizin özerkliği de bu dönemde gündeme gelen ve kısmen gerçekleştirilebilen, Türk eğitim tarihinin onurlu bir olaydır." şeklinde bir değerlendirme yapmıştır (Ortaylı, 2008:64).

⁷ Reval Görüşmeleri, 9 Haziran 1908 tarihinde günümüzde Estonya'nın başkenti olan Tallinn'de, Rus Çarı Nikola ve İngiltere Kralı VII. Edward'ın çeşitli ortak kaygılar üzerine yaptıkları bir dizi görüşmedir. Reval Görüşmeleri'nde "hasta adam" olarak görülen Osmanlı Devleti ile ilgili konular da konuşulmuştur. Bu görüşmeler, basın yoluyla kamuoyuna sızdırılmış ve İttihatçıların tepkisine yol açmıştır. Reval Görüşmeleri, II. Meşrutiyetin ilan edilmesinin en büyük dış etkeni olarak gösterilmektedir (Armaoğlu, 1997).

Bu beyanname, Müslüman ve gayrimüslim halk üzerinde bir tesir uyandırmıştır. Beyanname, özellikle Türklerin ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin öncü rolünü ve Osmanlı vatandaşlığı kavramını vurgulaması yönüyle dikkat çekmektedir. Ancak beyannamedeki maddelerin birçoğu, İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidarını pekiştirdikten sonra unutulmuştur. Osmanlı Devleti'ni fiilen yöneten İttihat ve Terakki yönetimine karşı bazı çevrelerde gittikçe artan bir hoşnutsuzluk görülmüştür. 6 Nisan 1909 günü muhalif gazeteci Hasan Fehmi Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup biri tarafından öldürülmesi, İstanbul'da büyük bir protesto gösterisine yol açmış, bunun sonucunda 13 Nisan 1909'da bazı askeri birliklerin ve medrese öğrencilerinin katıldığı bir ayaklanma başlamıştır. Eski takvimle yeni takvim arasındaki 13 günlük farktan dolayı 31 Mart Olayı olarak anılan bu ayaklanma, Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından 24 Nisan'da bastırılmıştır. 27 Nisan'da yeniden toplanan mecliste, Sultan II. Abdülhamid bu ayaklanmalardan sorumlu tutulmuş, akabinde tahttan indirilmiş ve yerine Sultan Reşad getirilmiştir (Akşin vd, 2003: 27-28). Böylece 19. yüzyıl boyunca uluslararası arenada Avrupalı büyük devletlerin yayılcı siyasetleri ve sömürge hedefleri, Osmanlı Devleti içindeyse meşrutiyet yanlısı aydınların muhalefetleri ve çeşitli iç isyanlar arasında sıkışan Osmanlı Devletini, yürüttüğü sofistike siyasetle 33 yıllık uzun bir süre idare eden Sultan II. Abdülhamid (Alkan, 2018), ön saflarda Mahmut Şevket Paşa'nın başını çektiği darbe ve hakaretamiz nutku, arka saflardaysa daha karmaşık ilişkilerin güç birliği neticesinde hal'edilmiştir (Alkan, 2014).

8 Ağustos 1909'da Kanun-ı Esasi üzerinde yapılan değişikliklerle, padişahın yetkileri sembolik bir düzeye indirildi. Buna göre; Bakanlar Kurulu meclise karşı sorumlu olacak, meclisten güvenoyu alamayan vekillerin ve hükümetlerin görevi sona erecek, meclis başkanını padişah değil, meclis kendisi seçecek, padişaha meclisi kapatma yetkisi tanınmakla birlikte, bu yetki belli koşullara bağlanacak ve üç ay içinde yeni seçimlerin yapılması zorunlu hale getirilecektir. Bu değişikliklerle birlikte ilk defa parlamenter sistem uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca toplantı özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklerle ilgili bir takım değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. Esasen bundan sonraki süreçte, Osmanlı Devleti'nde padişahlık sadece sembolik düzeyde kalmıştır. Buna karşın, İttihat ve Terakki Cemiyeti ise fiilen ülke siyasetini yönlendiren güç olmuştur.

Şerif Mardin, "Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri (1895-1908)" isimli eserinde, Jön Türkler, "devleti kurtarma" pratiği ekseninde birleşirken "felsefesizlik" ve "tarihsizlik" ile yollarına devam ettiklerini belirtmiştir. Tarık Zafer Tunaya da, Jön Türkler için; amaçları, en büyük kaygıları ve düşüncelerinin başlangıcı ve sonu "devleti kurtarmak" minvalinde bir

değerlendirme yapmıştır. Dolayısıyla, devleti kurtarmak ulvi bir amaç olarak çokça dillendirilmiştir. İttihatçılar, bu ulvi amaca ulaşabilmek için daha önce çokça eleştirdikleri Sultan II. Abdülhamid'e benzer bir takım politikalar geliştirmişlerdir (Mardin, 2008: 16-18).

3. 31 Mart Vakası

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, adım adım iktidarı ellerine alan İttihat ve Terakki Cemiyeti, İslamcılık ve Osmanlıcılık fikirlerini geri planda tutarak, Batıcılık ve Türkçülük eksenli bir devlet politikası izlemiştir. Şöyle ki, iktidarın değişmesi, iktidarın doğasının değişmesi anlamına gelmemiştir. Çok geçmeden "Jurnalci Sultan", "Kızıl Sultan" "Diktatör" olarak suçlanan Sultan II. Abdülhamid'i aratır hale gelen bir iktidar, kaybedilen Balkan Savaşları ve gittikçe küçülen bir imparatorluk (Alkan, 2014). Dolayısıyla II. Meşrutiyet sonrası gelişmelere bakıldığında; "mağdurların mağrurlaştığı ve mağrurlaştıkça da hoş gitmeyen sesi hal'etme hakkını kendinde bulan" bir tarihi tekerrür olarak değerlendirilebilir (Mardin, 2008:16). Dahası, bu yeni devlet politikaları uygulanırken "rıza" unsurundan çok "zor" unsuruna başvurulmuştur. II. Meşrutiyet sonrasında, İttihat ve Terakki Cemiyeti, bir taraftan Sultan II. Abdülhamid'i sembolik bir konumda tutarken, diğer taraftan "adalet, hürriyet, müsavat, uhuvvet" adına verdiği sözleri kısa zaman içinde unuttuğunu gösterir pratikler sergilemiştir (Nişancı, 2018). Serbesti gazetesi yazarı Hasan Fehmi'nin 6 Nisan 1909 tarihinde Galata Köprüsü'nde öldürülmesi bu anlamda "bardağı taşıran son damla" olmuştur. Hâlbuki Fransız Devrimi'nden farklı olarak, II. Meşrutiyet döneminde "adalet" kavramının özellikle vurgulanması; bir tarihi susamışlığın dışavurumuydu (Belge, 2006:1).

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nde siyasal yapılanma ve düşünsel anlamda hissedilen bu yeni anlayış, yeni ve hızlı olduğu gibi, meşrutiyetten çok oligarşiyi andıran uygulamalarıyla da toplumda bir rahatsızlığın, dolayısıyla protestoların da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu rahatsızlık esasen sadece toplumda değil, aynı zamanda ordu içinde de artan bir kutuplaşma ve gerginliğe sebep olmuştur. Bu dönemde özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devlet kademelerinde kadrolaşması siyasal istikrarsızlığa yol açmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne biat etmeyen memurlar görevlerinden uzaklaştırılmakta, farklı siyasal oluşumlara tahammül edilmemekteydi. Baskı ve zor kullanarak toplumu hizaya getireceklerini düşünen bütün iktidarların ilk hedefi gerçeği söyleyenlerin sesini kısma olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde ise, özellikle 31 Mart Vakası sonrasında daha keskin bir şekilde, sesi kısılması gerekenler; öncelikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıcı

politikalarını haber yapan gazeteler ve farklı siyasal örgütlemelerdi. Muhalif olanı ortadan kaldırma siyasi patolojisi, zor ve baskıyı; baskı ise isyanı tetiklemiştir. Söz konusu 31 Mart Vakası olunca, bugün bile farklı değerlendirmelere rastlamak mümkündür. Bazı düşünür ve tarihçilere göre bu olay “şeriatçı ve gerici bir ayaklanma” (Akşin, 1994:43-44), (Kırçak, 1994), olarak değerlendirilirken; bazıları tarafından ise, İttihatçıların hukuksuz ve baskıcı politikalarına karşı “haklı bir başkaldırı” (Alkan, 2014) olarak okunmaktadır (Ahmad, 2012).

13 Nisan 1909 tarihinde başlayan isyan İstanbul’da kısmen başarılı olmuş ve bu durum Sultan II. Abdülhamid, Sadrazam Tefvik Paşa ve Meclis tarafından da nerdeyse kabul edilmiştir. İsyana haberi, “meşrutiyet mahvoldu” ibareli telgrafla Selanik’e bildirilmesi üzerine, Selanik’te isyana karşı büyük bir miting düzenlendi. Rumeli genelinde isyana karşı olan tepki padişaha, sadaret makamına ve Meclise protesto telgrafları olarak gönderilmiştir. Rumeli’deki İttihat Terakki Cemiyeti şubeleri (Selanik, Manastır, Üsküp gibi) isyana karşı sesiz kalmayarak, Edirne’deki II. Ordu ve Selanik’teki III. Ordu subayları isyanı bastırmak için harekete geçtiler. İttihatçı sivil ve asker kadrolar, 14 Nisan 1909’da Selanik’ten İstanbul üzerine asker yollama kararı aldılar. Böylece Mahmut Şevket Paşa komutasında II. ve III. Ordu’dan Hareket Ordusu adıyla askeri birlikler trenle İstanbul’a gönderildiler. Hareket Ordusu, 19 Nisan 1909 tarihinde İstanbul’a gelerek karargâhını Yeşilköy’de kurdu. Ordu 23 Nisan 1909 tarihinde İstanbul’a girmiş ve 24-25 Nisan’da isyan bastırılarak İstanbul kontrol altına alınmıştır. 27 Nisan’da Milli Meclis toplanarak Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilmiş, yerine V. Mehmet Reşad’ın padişah olmasına karar verilmiştir (Akşin, 2003:31).

31 Mart Vakası neticesinde, başta İttihat ve Terakki Cemiyetiyle özdeşleşen Tanin⁸ gazetesi olmak üzere, dönemin gazetelerinde Hareket Ordusu’nun “kahramanlıklarına” methiyeler dizilmiş, Sultan II. Abdülhamid’in hal’edilmesi destanlaştırılarak anlatılmıştır (Çakır, 2014). Padişahın karşısında konumlanan tarafların gözünde; “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ‘gericilere’ galip gelerek Meşrutiyeti koruduğu” (Talat Paşa, 2006:26) şeklinde zahiri bir durum değerlendirmesi yapılmış olsa da sonraki yıllarda asıl kazanan tarafın; Osmanlı’nın daha da zayıf düşerek parçalanmasından parsa koparan devletler, kaybeden tarafın ise; Osmanlılık ideali ve son kertede Osmanlı Devleti olduğu anlaşılacaktır.

⁸ Tanin gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit, “On Temmuz” başlığını taşıyan 23 Temmuz 1909 tarihli başyazısında, Harekât Ordusu’nun, 31 Mart Vakası’nı bastırmasından duyduğu memnuniyet işlenmiştir (Tanin, 23 Mart 1909 (10 Mart 1325), No. 231, Sene: 1)

4. Ahmet Samim Cinayeti

Ahmet Samim, 1884 yılında Prizren’de doğdu. Galatasaray Sultanisi ve Robert Kolej’inde eğitim gördü. Ahmet Samim, erdemli ve hoşgörü sahibi bir insan olmasının yanı sıra, medeni cesarete sahip, eleştirel bir gazeteci olarak tanınmıştır. Ahmet Samim’in aldığı eğitim, Prens Sabahattin ekolüne yakın olmasını etkilemiştir. Siyasi düşünce olarak liberalizm, anayasacılık, âdemi merkeziyetçilik, kuvvetler ayrılığı, şahsi teşebbüs, gibi ilkelerden etkilendiği, yazdığı yazılardan anlaşılmaktadır. Batı dünyasının başarısının itici gücü olarak bahsi geçen ilkeleri görmekteydi. Mezun olduktan sonra Reji Müdüriyet İdaresi’nde çalışmaya başladı. Aynı zamanda makaleleri Servet-i Fünun gazetesinde yayımlanmıştır. Ahrar Fırkası’na katıldıktan sonra ise daha aktif bir gazetecilik hayatı olacaktır (Hastaş, 2004:40).

2012 yılında yayımlanan Mehmet T. Hastaş’ın “*Ahmet Samim, II. Meşrutiyet’te Muhalif Bir Gazeteci*” isimli kitabının önsözü Uygur Kocabaşoğlu; sonsözü ise Murat Belge tarafından yazılmıştır. Kitapta Kocabaşoğlu’nun Ahmet Samim için değerlendirmesi şu şekildedir:

“Gazeteci kimliğine gelince, arka planda püriten erdemlilik ve hoşgörü bulunmakla birlikte, iktidara yönelttiği sert eleştirilerin, kişiliğindeki Jakoben özellikten kaynaklandığı söylenebilir. Eleştirilerini, ilkesel ve olgusal iki temele dayandırdığı görülüyor. İlkesel eleştirileri, yukarıda değinilen siyasal görüşleri doğrultusunda idi. Ama hasımlarını asıl rahatsız eden, atak bir kişiliğin yanı sıra kendisinde bolca bulunan “medeni cesaret”ten kaynaklanan, usulsüzlük, keyfilik, yolsuzluk, yasa tanımazlığa, baskı ve zulme karşı yönelttiği somut eleştirilerdi.”

Siyasal iktidarı elinde bulunduranların hukuk dışı faaliyetlerde buldukları çokça görülmüştür. İktidara muhalif bir gazeteci olduğu için ölümle tehdit edilmek ve öyle çaresiz bir şekilde ölümü beklemek... Murat Belge Ahmet Samim cinayeti için “Ey kari (okur)! Ahmet Samim’i unutma! Bu memlekette, ‘böyle düşünüyor’ diye adam öldürdüklerini hiç unutma!” şeklinde bir serzenişte bulunmuştur. Ahmet Samim düşüncelerini, ruh halini arkadaşı Kıbrıslızade Şevket Bey’e gönderdiği bir mektupla şöyle dile getirmekteydi (Çoruk, 2016:1):

“Kardeşim Şevket,

Bu akşam fevkalade bir işim zuhur etti, gelemeyeceğim. Bunun için bilhassa affını rica ederim kardeşim, bittabi Şehabettin de gelemez. Sana gayet confidentiel (gizli) ve namusunuzla tevdi edilmek üzere bir müjde vereyim. Fakat bunun hariçte yayılması etrafımızda dolaşan tehlikeyi daha da yaklaştırmaktan başka şeye yaramaz. İttihat ve Terakki Cemiyeti idamıma hükmetmiş. İdam olunacağım. Bunu yarı resmi bir surette tebliğ eylediler haberiniz olsun. Yalnız arkadaşlardan bir şey rica ediyorum. Bana, Hasan Fehmi’ye yaptıkları gibi mükellef bir cenaze alayı tertip etmesinler. Demirciköyü’nde bir bayır tepesinde küçük ve garip bir köy kabristanı vardır. İstiyorum ki beni oraya defnetsinler. O mezarlığın kenarında gençliğimin en tatlı birkaç saat şiir ve hülyasını geçirdim. Fikrimin o küçük mezarlıkta olduğu kadar hiçbir yerde o kadar derin bir sükûn ve istiğraka daldığımı

bilmem. Mezarlığın bulunduğu tepeden bütün kırlar, tarlalar, etrafın uzaktan birer küçük ve yeşil demete benzeyen koruları, ormanları ve nihayet ta ilerde Karadeniz'in gâh durgun ve mavi, gâh beyaz ve coşkun, uçsuz bucaksız yüzeyi görülür. Cenazemin de orada kalmasını arzu ediyorum. Emin ol ki kalbimde hiçbir korku duymuyorum. Bana dindarane bir tevekkül geldi ve ölmeğe dahi hazırım. Yalnız ne zaman olacağını bilemiyorum. Yakında inşallah görüşür ve bunu size tafsilatıyla anlatırım. Gözlerini öperim. Nureddin'e selâm, Edhem Beyefendi'ye ihtiram.”

Ahmet Samim

Ahmet Samim, sokak ortasında öldürüldü. Ancak ilk zamanlarda, ne onun görüşlerine yakın siyasi çevrelerden, ne basından, ne de arkadaş çevresinden herhangi bir tepki gelmemiştir. İktidarın, muhalefet üzerindeki amansız baskısının boyutları bu durum özelinden anlaşılabilir. Bunun tek istisnası ise; Hüseyin Hilmi'nin *İştirak* gazetesinin 16'ncı sayısında (11 Haziran 1910) Ahmet Samim'in ölümünü, “Cinayet-i Fecî” başlığı ile duyurması ve bir sonraki sayısını da (13 Haziran 1910) “Ahmet Samim Özel Sayısı”na dönüştürerek, olayı gerektiği gibi protesto etme cesaretini göstermiş olmasıdır. Refik Halid Karay, “*Bir Ömür Boyunca*” adlı anılarında bu haber işini kendisinin örgütlediğini ve yazıları da kendisinin yazdığını belirtmektedir. Olay nasıl örgütlenmiş olursa olsun, *İştirak* gazetesi, bu özel sayıda Ahmet Samim'in hayatını kısaca özetleyerek, cenazesinin kaldırılışını şu şekilde aktarmıştır: “Ve işte vatanın hürriyet-i hakikiyeye nailiyyeti uğrunda feda-yı can eden bu yirmi altı yaşındaki genç, bir ömr-ü mücahedenin tehlikeli safahatında bir hayli zahmet çektikten ve milleti için gözyaşı ve kendi kanını döktükten sonra, böyle çıplak bir tabut içinde bivaye (yoksun) ve her türlü şefkat ve hürmetten uzak (dört hamalın ellerinde) gömülmeğe gönderiliyordu” (Öz, 2012:1).

Kemal Tahir “*Kurt Kanunu*” isimli romanında, Ahmet Samim'in, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden eski Ankara Valisi Abdülkadir Bey tarafından vurulduğunu belirtmiştir (Safi, 2014: 42). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun “*Hüküm Gecesi*” isimli romanı da Ahmet Samim cinayetini konu olarak almıştır. Ahmet Ümit de “*Elveda Güzel Vatanım*” isimli romanında, roman kahramanı Şehsuvar Sami'nin ağzından, cinayeti şu şekilde anlatmıştır:

“Bizzat Talat Bey'in ikazlarına rağmen, belki de gençliğin verdiği o ateşli ruhla tenkitlerini sürdürüyor, bir santim olsun geri adım atmıyordu. “Başka çaremiz yok,” demişti Basri Bey. “Adamın kaleminden kan damlıyor. Birin üzerine bin koyarak, cemiyete duyulan düşmanlığı körüklüyor, nefreti artırıyor, etrafımızı saran hainleri cesaretlendiriyor. Bu işi tez vakitte halletmemiz gerek.”..... Caddeye çıkınca, Çerkez silahşorun adeta Ahmet Samim'in ensesinde olduğunu gördüm. Sanki daha gergin gibiydi, zannederim olayın sonuna gelmiştik. Ona engel olabilirmişim gibi adımlarımı hızlandırdım, işte o anda patladı silah. Ardı ardına üç kez. İşini bitiren katil, elinde Smith Wesson marka bir tabancayla ayakta dikiliyordu. Ahmet Samim'i enseden

vurmuş olmalıydı, zavallı gazeteci yüzükoyun düşmüştü yere. Arkadaşı ise can havliyle, önünde buldukları fırıncı dükkânının içine atmıştı kendini” (Akdemir, 2015:1).

Ahmet Samim cinayetiyle alakalı, Sina Akşin’in değerlendirmesi şu şekildedir: “Muhalefetin gelişmesinde büyük rolü olan önemli olay, Sada-yı Millet gazetesinin başyazarı Ahmet Samim’in tıpkı Hasan Fehmi gibi, bir gece (9-10 Haziran 1910 gecesi) sokakta öldürülmesiydi. Sorumluların adalet huzuruna çıkarılmamış olmaları, İttihat ve Terakki’nin sorumluluğunu büyük ölçüde artırmaktadır” (Akşin, 1987: 181-182).

Türk siyasi tarihindeki siyasi faili meçhul cinayetlere bir “siyasi tarih dedektifi” marifetiyle yaklaşan İsmail Akbal, konuyla ilgili dolaylı olarak şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “Kamuoyuna göre Ali Şükrü’nün kayboluşunun ardında İttihat ve Terakki’nin komitacıları vardı, çünkü komitacı geleneğin izleri açıkça ortadaydı. Hasan Fehmi, Ahmet Samim cinayetlerini işleyen komitacı yapının muhalifleri öldürme geleneği tekrar hortlamıştı. Ali Şükrü de muhalif kanadın en keskin uçlarından biriydi...”(Akbal, 2011:93) Ancak Akbal bu komitacıların tam olarak kim olduklarını veya kimlerden emir alarak bu cinayetleri işledikleri noktasında net bir cevap vermekten kaçınmıştır.

Cinayetle ilgili yapılan değerlendirmelere bakıldığında, şüpheler İttihat Terakki Cemiyeti üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sina Akşin Ahmet Samim cinayetiyle ilgili bu minvalde bir değerlendirme yapmıştır. Cinayet üzerine harekete geçen M. Şevket Paşa, Cemiyet-i Hafiyeye’nin aralarında Dr. Rıza Nur’un da bulunduğu 300 üyesini tutuklattırdı. Cemiyet-i Hafiyeye, eski Stockholm elçisi Şerif Paşa tarafından Paris’te kurulan ve maddi olarak desteklenen İslahatı Esasiye-i Osmaniye Fırkası adlı bir kuruluşun 1909’dan beri İstanbul’da faaliyette bulunan gizli örgütlenmesiydi. Bu gizli örgüt Dr. Rıza Nur ve Mustafa Natık tarafından idare ediliyordu. Cemiyet-i Hafiyeye’nin esas amacının Talat Bey ile M. Şevket Paşa’yı öldürmek olduğu ileri sürüldü. Ahmet Samim cinayeti Cemiyet-i Hafiyeye mensuplarını etkisizleştirmek için bulunmaz bir fırsattı. Neticede, M. Şevket Paşa, Kocabaşoğlu’nun deyişiyle “kurşunla sansür; sepha ve sürgünle susturmaç geleneğinin erken kurbanlarından biri” (Hastaş, 2012:8) olan Ahmet Samim’in üzerinden sıkıyönetim kurallarını uygulayarak bir muhalefet halkasına daha son vermiştir denilebilir (Yiğit, 2014:111).

5. Sonuç

Esasen Ahmet Samim'in kimler tarafından ve ne maksatla öldürüldüğü bir türlü açıklığa kavuşmamıştır. Farklı araştırmacı, yazar ve akademisyenler tarafından farklı isimler verilmiş olsa da cinayeti azmettiricisi sıfatı genel olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakıştırılmıştır. Ahmet Samim'in, İttihat ve Terakki muhalifi olması bu konuda işaretlerin hep İttihat ve Terakki'ye yönelmesine sebep olmuştur. En azından ihtimaller arasında en kuvvetlisi olarak dillendirilmiştir. Zira İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin nizamnamesinde Cemiyet'in menfaatleri doğrultusunda kendisini feda etmeye hazır "fedailer" hakkında bir bölüm vardır. Bu durum İttihat ve Terakki'nin muhalefet karşısındaki tavrının her zaman için sert olacağına beyanıdır. Ancak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi durum düşünüldüğünde; muhalif bir gazetecinin susturulmasının ötesinde başka hesapların olduğu da söylenebilir. Örneğin yeni ve daha şiddetli bir 31 Mart Vakası "hasta adamın" son nefesini vermesi için "biçilmiş bir kaftan" olabilirdi.

Ahmet Samim, her şeyden önce çağının ilerisinde bir özgürlük fikrine sahipti. 31 Mart Vakası esnasında "şeriat isteriz" diyen isyancılara karşı olduğu gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıcı politikalarına karşı olmuş, eleştirmiştir. Denilebilir ki; bu, çok eskiden bugüne, özlenen ve hatırlanması gereken bir tutarlı demokrasi örneğidir. Ahmet Samim, hukukun üstünlüğüne inanan, özgürlükçü, idealist bir gazeteciye kalemle yaptığı eleştiriler kendisine, zorba bir iktidarın paramiliter güçlerince, kurşun olarak dönmüştür. Ve bugün dahi, Türkiye siyasal hayatı üzerinde dolaşan bu kötü ruhun tamamen yok olduğunu söylemek oldukça zor. Belki bir siyasi patoloji olarak değerlendirilebilecek olan gazeteci cinayetlerinin sosyolojik arka planında ise; şiddetli çözüm olarak öne sürmeden kalemini kullanan, ötekinin düşüncesine ve doğru bildiğini korkmadan haykıran erdemli insanlara tahammülsüzlük olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2012), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev. Y. Alogan), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akbal İ., Akıncı, M. *Türkiye'de Siyasal İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Muhalefete Tahammülsüzlüğün Aynası: Basın ve Tasfiyeler*, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 9, Sayı 18, 2013 Int. Journal of Management Economics and Business, Vol. 9, No. 18, 2013.
- Alkan, N. (2018), *Gelenek ve Modernitede Denge, Sultan 2. Abdülhamid*, İstanbul: Erdem Yayınları.
- Alkan, N. (2014), *Ve Selanik Düştü, 1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimet*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1997), *19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1879-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çaylak, A. (2005), *Bir Şerif Mardin Çözümlemesi, Osmanlıda Yöneten ve Yönetilen*, Ankara: Kadim Kitabevi.
- Akşin, S. (1987), *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akşin, S. (1994), *Şeriatçı Bir Ayaklanma, 31 Mart Olayı*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Akşin, S. (2003), *Siyasal Tarih (1923-1950)*, Sina Akşin (Haz.), Yakınçağ Türkiye Siyasi Tarihi, ss. (27-122), İstanbul: Milliyet Kitaplığı.
- Hastaş, M. T. (2012), *Ahmet Samim, II. Meşrutiyet'te Muhalif Bir Gazeteci*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Heper, M. (2011), *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Heywood, A. (2007), *Siyaset*, (Çev. B. Kalkan vd.), Ankara: Adres Yayınları.
- Karpat, K. (2010), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyman, F. (2012), *28 Şubat ve Sol*, 22.04.2012 Tarihli Radikal gazetesi.
- Kırçak, Ç. (1994), *Meşrutiyetten Günümüze Gericilik*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, A. T. (2000), *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kocabaşoğlu, U. (2010), *Hürriyet'i Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Mardin, Ş. (1991), *Türkiye’de Din ve Siyaset Makaleler 3*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992), “*Türkiye’de Muhalefet ve Kontrol*”, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nişancı, Ş. (2009), “*Osmanlıdan Cumhuriyete Önemli Siyasal Akımlar ya da Türkiye’de Siyasetin İç Yüzü*”, *Türkiye’nin Politik Tarihi*, Âdem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, (Ed.), Ankara: Savaş Yayınevi.
- Nişancı, Ş. (2018), *Tanzimattan Milli Mücadeleye Siyasal Hayat*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2005), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Alkım Yayınları
- Ortaylı, İ. (2008), *Gelenekten Geleceğe*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özbudun, E. (1979), *Siyasal Partiler*, Ankara: AÜHF Yayınları.
- , Tanin, 23 Mart 1909 (10 Mart 1325), No. 231, Sene:1.
- , Tanin, 28 Mart 1909 (15 Mart 1325), No: 236, Sene:1.
- Talat Paşa, (2006), *Hatıralarım ve Müdafaam*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Topuz, H. (2011), *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Tunaya T. Z. (2004), *Hürriyetin İlanı, İkinci Meşrutiyet’in Siyasi Hayatına Bakışlar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunaya T. Z. (2007), *Türkiye’de Siyasal Partiler-İkinci Meşrutiyet Dönemi, 1908-1918*, İstanbul: İletişim Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Akbal, İ. (2011), *Komitacı Eylemlerin Son Temsilcisi İsmail Hakkı Tekçe ve Faaliyetleri*, CTAD, Yıl 7, Sayı 13 (Bahar 2011), ss.70-102, http://www.ctad.hacettepe.edu.tr/7_13/4.pdf, (E.T:24.11.2016).
- Akdemir, G. (2015), *İttihat ve Terakkinin Fotoğrafını Çekmek İstedim*, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kitap/442317/_ittihat_ve_Terakki_nin_fotografini_cekme_istedim_.html, (E.T: 23.11.2016).
- Çoruk, A. Ş. (2012), *100. Yıldönümünde Bir Gazeteci Suikasti*, <http://www.ilimdunyasi.com/tarih/100-yildonumunde-bir-gazeteci-suikasti/?wap2>, (E.T:18.11.2016).

- Hastaş, M. (2004), *II. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahmet Samim Örneği*, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tez No:145719, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, (E.T:17.11.2016).
- Hür, A., (2015), *Bir Örgüt: İTC... Bir Gazeteci: Ahmet Samim... Bir Tetikçi: Çerkez Ahmet*, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/bir-orgut-itc-bir-gazeteci-ahmed-samim-bir-tetikci-cerkez-ahmed-1444772/>, (E.T:12.11.2016).
- Kodaman, B. *II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1914*, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=286950>, (E.T:17.11.2016).
- Muradoğlu, A. (2011), *Çok Şey Bilen tetikçiyi Ortadan Kaldırdılar*, <http://www.yenisafak.com/yazidizileri/cok-sey-bilen-tetikciyi-ortadan-kaldirdilar-352238>, (E.T:15.11.2016).
- Öz, A. (2012), *Ahmet Sevim Vesilesiyle, Kültür Servisi*, <http://www.dunyabulteni.net/haber/229278/ahmet-samim-vesilesiyle>, (E.T:18.11.2016).
- Safi, P. “*Tahir, Kurt Kanunu’nu Yazmasaydı*” Kılavuz, 50 (Haziran 2014): 38-45. http://www.academia.edu/8426745/_Tahir_Kurt_Kanununu_Yazmasayd%C4%B1_K%C4%B1lavuz_50_Haziran_2014_38-45, (E.T: 22.11.2016).
- Türk basınının kara tarihi ve talihi*, (06.04.2009), <http://www.gazeteciler.com/haber/trk-basnnn-kara-tarihi-ve-talihi/158780>, (E.T: 17.12.2018).
- Yiğit, Y. (2014), “*İttihat ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedit Hareketi*”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi - Journal Of Modern Turkish History Studies*, XIV/28 (2014-Bahar/Spring), ss.103-125, http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/ai/uploaded_files/file/Dergi_28_yeni/04_yucel_yigit.pdf, (E.T:24.11.2016).

Extended Abstract

Summary

The main purpose of the study is to draw attention to journalist murders in the private case of Ahmet Samim. The aim of the study is to highlight journalist's freedom of speech and opinion, as long as he does not justify crimes such as violence, insult and defamation. In this sense, the prospect of a deep drop in the longing of a society dominated by democracy and tolerance constitutes the triangulation point of the research.

It can be said that the first button of a scientific research is information theory. In this study, "phenomenological analysis method" was used in the center of "interpretative-hermeneutical-qualitative information theory", one of the theories of information. In the Triangle of power, journalism and censorship, a phenomenological and critical reading was made on the relationship between power and opposition to Turkey from the last periods of the Ottoman Empire to today's Turkey.

As a result of the researches carried out in the national and international literature, there has been a wealth of experience in the relations between power and opposition, journalism and censorship. However, there was no study that dealt with the murder of Ahmet Samim in the context of the relationship between power and opposition. This is also the original side of the article. While composing the study, newspapers of the period and various websites were used, especially books and articles related to the subject. These resources are referenced within the framework of academic rules.

As a result of the researches carried out in the national and international literature, there has been a wealth of experience in the relations between power and opposition, journalism and censorship. Many of these resources have been reviewed during the study. However, there was no study that dealt with the murder of Ahmet Samim in the context of the relationship between power and opposition. This is also the original side of the article. While composing the study, newspapers of the period and various websites were used, especially books and articles related to the subject. These resources are referenced within the framework of academic rules.

By 1908, according to the administrators of the Union of Union and Progress Society, the shortest solution to get rid of the collapse of the Ottoman Empire was to put an end to the Sultan Abdülhamid II regime, to declare legitimacy and to implement the Constitution. After the declaration of in the II. period of constitutional monarchy, the Union and Progress Society, which took power step by step, followed a state policy of Westernization and Turkism by keeping the ideas of Islamism and Ottomanism in the background.

After 31 March, which could be considered as a military coup against the mesruti monarchy, the Union and progress society, especially Enver Pasha, Talat Pasha and Cemal Pasha, have effectively seized the government. The Union and Progress Society, which took over power, showed that he forgot his words in the name of "justice, freedom, competition and solidarity" in a short time. The most important of these policies was the silence of the opposition voice in some way.

The "relentless enemies" of authoritarian and totalitarian governments, as always, have been dissident newspapers and journalists with critical style. Ahmet Samim, 26 years old, was one of the relentless enemies of his time. Ahmet Samim, close to the Prince Sabahattin school, is a critical journalist who adopted principles such as liberalism, constitutionalism, decentralization, separation of forces and personal enterprise as a political thought. On August 17, 1910, when intolerance to criticism was at a stage, he was the victim of an unsolved murder.

In fact, it has not been clarified by whom and for what purpose Ahmet Samim was killed. Although different names were given by different researchers, writers and academics, the title of the murder instigator was generally attributed to the Union and Progress Society. First of all, Ahmet Samim had an idea of freedom ahead of his era. During the March 31 Case, he was against the rebels who said “we want sharia”. He also criticized the repressive policies of the Union and Progress Society. It can be said that this is a consistent example of democracy that has long since been missed and needs to be remembered.

Ahmet Samim has become a liberal, idealist journalist who believes in the rule of law. However, his criticism turned to bullet by paramilitary forces of a tyrant power. It should be considered as a political pathology when the governments stop their ears to criticism. It is hard to say that this evil spirit, which has been circulating in Turkey’s political life since the Ottoman Empire to the present day, has completely disappeared. In the sociological background of this political pathology, it can be said that there is intolerance to “the other people” who use their pen without suggesting violence as a solution, who scream at the thought of the other person and without fear of knowing the truth.

Key Words: Journalism, Censorship, Ahmet Samim, Union and Progress Society.